

A.C. van Geboyngh

Broedvogels van Midden-Brabant in de periode 1986-1992

Jean-Paul Ongenae

Broedvogels van Midden-Brabant in de periode 1986/1992.

Jean-Paul Ongenae

Inhoudsopgave

- Inleiding (p.3)
  - 1. Methodiek (p. 4-5)
    - 1.1 Opzet van de inventarisatie
    - 1.2 Interpretatie
  - 2. Presentatie gegevens (p. 6-29)
    - 2.1 Gebieden ten zuiden van Tilburg (p. 6-15)
    - 2.2 Gebieden ten oosten van Tilburg (p. 15-20)
    - 2.3 Gebieden ten noorden van Tilburg (p.21-29)
  - 3. Aantalsschatting schaarse broedvogels in Middenbrabantse natuurgebieden (p. 30-33)
    - 3.1 Totstandkoming schatting
    - 3.2 Resultaten schatting
  - 4. Soortteksten (p. 34-70)
  - 5. Conclusies (p.71-73)
    - 5.1 Heide- en stuifzand
    - 5.2 Cultuurland
    - 5.3 Moerassen en vennen
    - 5.4 Bossen
  - 6. Samenvatting (p.74)
- Dankwoord
- Literatuuroverzicht

Inleiding

In dit rapport worden de resultaten gepresenteerd van grootschalig broedvogelonderzoek uitgevoerd in Midden-Brabant (kaart 1) gedurende de jaren 80 en begin jaren 90. De basis van het rapport bestaat uit door de auteur verzamelde gegevens in 1989 en 1990. Om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van het vogelleven in het Middenbrabantse, zijn deze gegevens aangevuld met resultaten van andere inventarisaties uit de regio.

Toen in 1989 met inventariseren werd begonnen, was de globale opzet van zoveel mogelijk boeiende terreinen rondom Tilburg gegevens te verzamelen. Belangrijke motivatie was dat veel gebieden al lang niet meer geïnventariseerd waren. Een paar terreinen waren zelfs nog helemaal nooit onderzocht. Vooral in de grensstreek lagen nogal wat stukken "braak". De meeste gebieden zijn op het voorkomen van (iets) minder algemene soorten bekeken (vergelijkbaar met B.S.P.-onderzoek). Onderzoek naar alle soorten (B.M.P.) vond in een beperkt aantal natuurgebieden plaats.

Geheel volgens Brabantse traditie worden pas nu, 8 jaar na aanvang van de inventarisatie, dan eindelijk de resultaten gepubliceerd. Van een aantal soorten zijn gegevens terug te vinden in het boek "Vogels in Midden-Brabant" (Post, Braam, en Buskens 1990). De hoofdmoot is echter in stoffige ordners blijven steken.

Wat te verwachten in dit rapport ?

In dit rapport is getracht met zo min mogelijk woorden een helder licht te werpen op het vogelleven in Midden-Brabant in de periode eind jaren 80 begin jaren 90. De indeling van het rapport is als volgt;

1 Methodiek. Hier wordt kort uiteengezet hoe de gegevens verzameld zijn. Verder wordt aandacht besteed aan de manier waarop gegevens van andere vogelaars in dit rapport verwerkt zijn.

2 Presentatie gegevens. Dit hoofdstuk bestaat voor een belangrijk deel uit soortenlijsten met aantallen en dichtheden van alle terreinen. Ietwat suf misschien, doch onvermijdelijk. Verder is van ieder gebied een korte beschrijving te vinden en een kaartje met de begrenzing van het onderzoeksgebied.

3 Aantalsschatting schaarse broedvogels in Middenbrabantse natuurgebieden. Met de gegevens uit 1989 en 1990, aangevuld met andere inventarisaties uit de periode 1986/1992, is een schatting gemaakt van de populatieomvang van schaarse soorten in Middenbrabantse natuurgebieden.

4 Soortteksten. Bespreking van het voorkomen van minder algemene soorten.

5 Conclusies. In dit hoofdstuk wordt kort uiteengezet hoe de kwaliteit van Middenbrabantse (natuur)gebieden zich verhoudt tot gebieden elders in Nederland.

6 Samenvatting.

1. Methodiek

1.1 Opzet van de inventarisatie

Zowel in 1989 als in 1990 zijn zo'n 500 velduren gemaakt. De totale oppervlakte onderzocht terrein bedraagt bijna 10.000 hectare. Dit klinkt indrukwekkend. Dit cijfer verdient echter nadere toelichting. De bezoeksintensiteit varieerde sterk. Aan terreinen waar alle soorten zijn onderzocht werden minstens 8 bezoeken gebracht. De bezoeksintensiteit kon hier oplopen tot 15 à 20 minuten per hectare (voorbeelden zijn Gorp de Leij en landgoed Nieuwkerk). Al deze gebieden zijn intensief te voet doorkruist. De B.S.P.- gebieden zijn doorgaans extensief geïnventariseerd. Extensief wil hier zeggen dat een gebied twee à drie maal doorgefietst is. Uitzondering hierop vormen de Brand, de Loonse en Drunense duinen en het cultuurland van Huis ter Heide (het huidige plan Lobelia). Deze terreinen zijn, met drie tot zes rondes die veelal te voet werden afgelegd, redelijk intensief onderzocht. Een aantal gebieden is slechts éénmaal bezocht.

1.2 Interpretatie

De gegevens van 1989 en 1990 zijn in eerste instantie conform de SOVON normen geïnterpreteerd (van Dijk 1993). Later zijn de gegevens geherïnterpreteerd volgens de cluster- en fusieafstanden van Bult (Bult 1995). Sommige gebieden zijn maar een maal bezocht. Wanneer de interpretatieregels bij deze terreinen strikt gehanteerd zouden worden, dan kon een aanzienlijk deel van de gegevens weggegooid worden. De resultaten van deze eenmalige bezoeken zijn daarom vrij soepel geïnterpreteerd. Alle zangposten van bijvoorbeeld Grasmus en Veldleeuwerik die tijdens een bezoek in april of mei zijn geregistreerd, zijn als territorium opgevoerd. Bij het maken van overzichten per gebied doet zich het probleem voor dat veel gebieden in meerdere jaren zijn geteld. Het samenvoegen van deze gegevens kan methodische problemen opleveren. Dit "probleem" is als volgt opgelost. Wanneer er van een soort twee cijfers voorhanden waren, dan werd altijd het hoogste aantal aangehouden. Dit cijfer is terug te vinden in de soortenlijst. Bij grote gebieden is het gepresenteerde aantal broedpaartjes het resultaat van het samenvoegen van aantallen uit 1989 en 1990. Een voorbeeld hiervan is de Kleine bonte specht in de Brand. In 1989 is het westelijk deel van de Brand intensief bezocht, waardoor hier 7 territoriale kleine bontes werden geregistreerd. Het oostelijk deel werd minder bezocht en leverde slechts 2 territoria op. In 1990 was de situatie precies omgekeerd, toen werd het oostelijk deel intensiever bezocht, waardoor toen hier 7 Kleine bonte spechten boven water kwamen. De hoogste aantallen van de deelgebieden samen levert het uiteindelijke aantal van 14 territoria op.

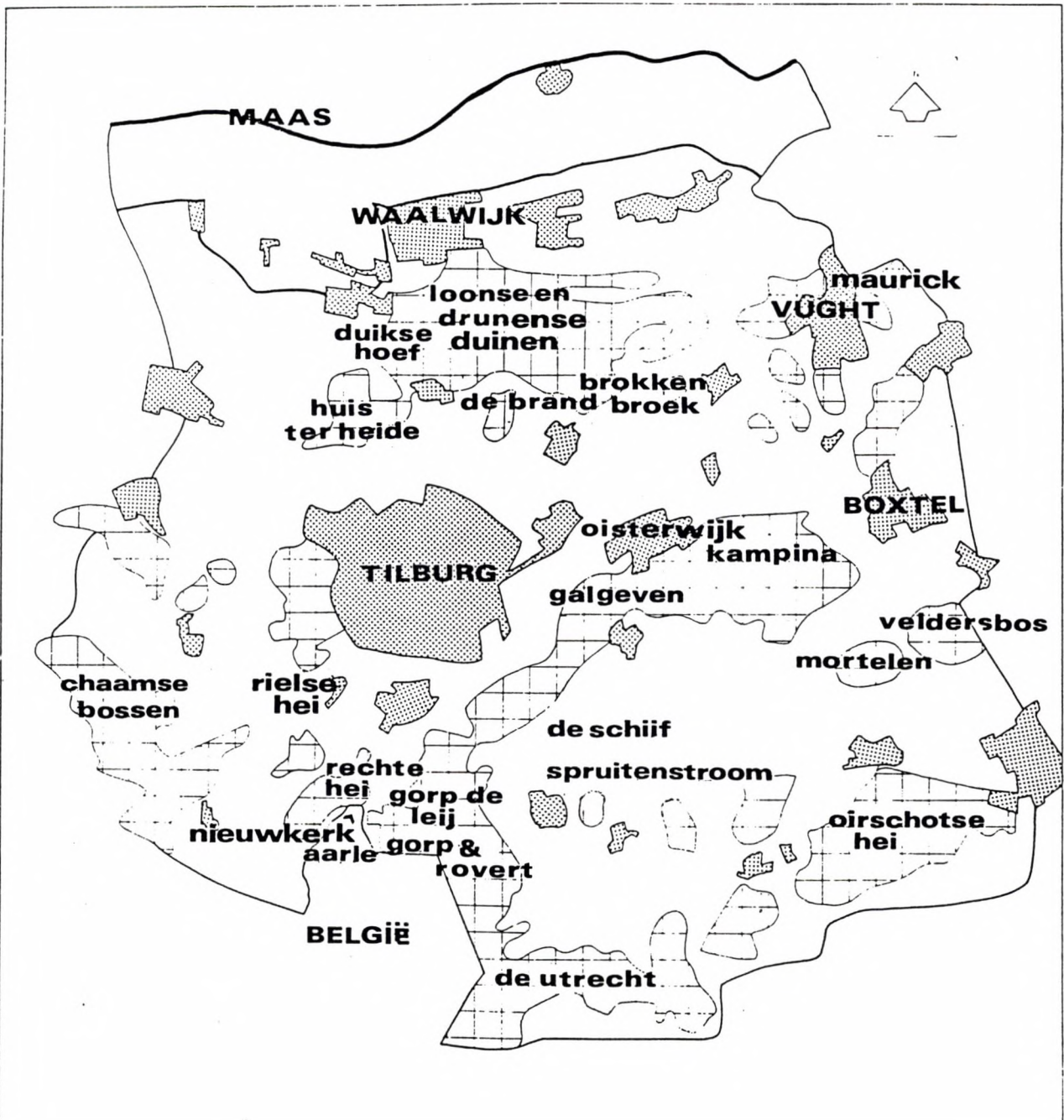
Behalve B.S.P.- soorten zijn een aantal andere minder algemene soorten geteld. Het begrip "minder algemeen" is vrij ruim geïnterpreteerd. In het overzicht op de volgende pagina zijn deze soorten te vinden.

"Niet BSP- soorten" die wel zijn meegenomen met de BSP- inventarisatie

Fuut	Gekraagde roodstaart
Waterhoen	Grote lijster
Meerkoet	Bosrietzanger
Scholekster	Kleine karekiet
Kievit	Spotvogel
Holeduif	Braamsluiper
Tortel	Grasmus
Koekoek	Grauwe vliegenvanger
Grote bonte specht	Bonte vliegenvanger
Veldleeuwerik	Boomkruiper
Boompieper	Kneu
Graspieper	Goudvink
Gele kwikstaart	Rietgors

Kaart 1

MIDDEN - BRABANT : toponiemen

2. Presentatie gegevens

In dit hoofdstuk wordt per gebied kort het landschap en de eigendomssituatie beschreven. Vervolgens wordt aangegeven hoe intensief het onderzocht is. Tenslotte komen de soortenlijsten met per gebied de aangetroffen soorten en dichtheidscijfers. De onderzoeksgebieden zijn gegroepeerd in de volgende drie regio's:

- 2.1 gebieden ten zuiden van Tilburg
- 2.2 gebieden ten oosten van Tilburg
- 2.3 gebieden ten noorden van Tilburg

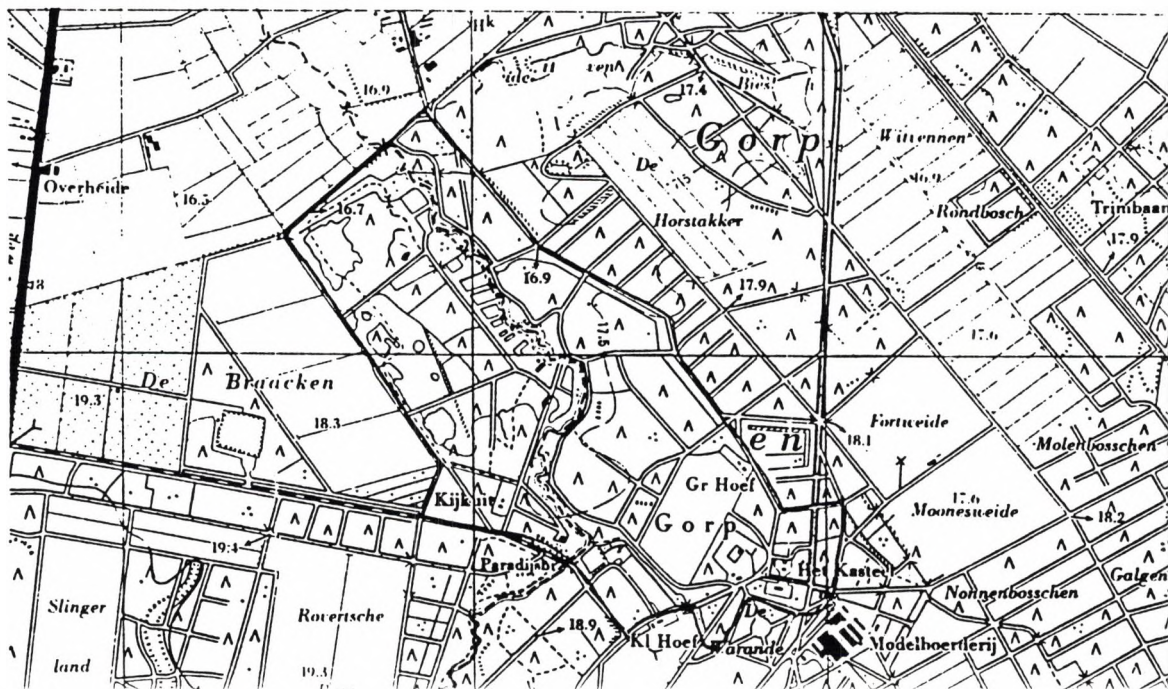
De oplettende lezer zal het opvallen dat niet alle soorten uit het overzicht in hoofdstuk 1 ook daadwerkelijk in de nu volgende gebiedsoverzichten terug te vinden zijn. Zo ontbreken in de soortenlijst van Gorp & Rovert bijvoorbeeld Boomkruiper en Grote bonte specht, omdat na interpretatie van de gegevens bleek dat de inventarisatie voor deze (en andere) soorten niet intensief genoeg was om een redelijk beeld van het werkelijke aantal te krijgen. Van terrein tot terrein is daarom bekeken of het aangetroffen aantal territoria van een bepaalde soort het vermelden waard was. Wanneer stellig de indruk bestond dat teveel territoria gemist waren, dan werd zo'n soort niet opgenomen in de soortenlijst.

2.1 Gebieden ten zuiden van Tilburg

- a Gorp de Leij
- b Gorp en Rovert
- c Beekdalbosjes Aarle
- d Rechte Heide e.o.
- e Landgoed Nieuwkerk
- f Cultuurland voormalige Rielsche Heide

A Gorp de Leij (105 ha). Beekbegeleidende, middeloude tot oude loof- en naaldbossen. Aan de westkant van dit terrein ligt een grotendeels vergrast en gedeeltelijk dichtgegroeid heideterrein. Zeer kenmerkend zijn een eeuwenoude beukenlaan en de sterk meanderende Rovertsche Leij. Voorts bezit het gebied enkele kleine vennetjes die in warme jaren al snel droog staan. Het gebied is in bezit van het Brabants Landschap.

Kaart 2: Gorp de Leij

- Onderzoek

1989: schaarse soorten, extensief.

1990: alle soorten, redelijk intensief (18 min/ha).

Tabel 1 **Resultaten Gorp de Leij: aantallen en dichtheid per 100 hectare.**

Wintertaling	1	0,1	Fluiter	4	3,8
Wilde eend	7	6,7	Tjiftjaf	33	41,4
Wespendief	1	1,0	Fitis	10	9,5
Sperwer	1	1,0	Goudhaan	21	20,0
Buizerd	1	1,0	Vuurgoudhaan	2	1,9
Torenvalk	1	1,0	Grauwe vlieg.	11	10,5
Fazant	9	8,6	Bonte vlieg.	1	1,0
Waterhoen	1	1,0	Staartmees	4	3,8
Holeduif	18	17,1	Matkop	7	6,7
Houtduif	30	28,6	Kuifmees	11	10,5
Tortel	4	3,8	Zwartmees	23	21,9
Koekoek	2	1,9	Pimpelmees	28	26,7
Bosuil	3	2,9	Koolmees	37	35,3
Ransuil	1	1,0	Boomklever	9	8,6
Groene specht	3	2,9	Boomkruiper	21	20,0
Zwarte specht	1	1,0	Wielewaal	3	2,9
Grote b. specht	12	11,4	Vlaamse gaai	3	2,9
Kleine b. specht	4	3,8	Kauw	27	25,7
Boompieper	8	7,6	Kraai	3	2,9
Witte kwikstaart	1	1,0	Spreeuw	20	19,1
Winterkoning	41	39,0	Vink	51	48,6
Heggenus	5	4,8	Groenling	2	1,9
Roodborst	41	39,0	Kneu	1	1,0
Gekr. roodstaart	9	8,6	Kruisbek	1	1,0
Merel	18	17,0	Goudvink	3	2,9
Zanglijster	8	7,6			
Grote lijster	2	1,9			
Tuinfluiter	15	14,3			
Zwartkop	18	17,0			

B Bosgebied Gorp & Rovert (ca. 1100 ha). Overwegend middeloude naaldbossen waarin grove den domineert. Verder vrij veel percelen met douglas en, in mindere mate, fijnspar. Door het noordelijk gebiedsdeel stroomt de ongekanaliseerde Roversche Leij. De directe omgeving van de beek bestaat uit fraai ontwikkelde middeloude- tot oude loofbossen waarin eik domineert gemengd met beuk, spar en grove den. In het terrein liggen enkele zeer uitgestrekte en intensief gebruikte stukken cultuurland. Het noordelijk deel is in particuliere handen (Gorp de Leij uitgezonderd). Het zuidelijk deel (Roversche Heide) is grotendeels in bezit van het Brabants Landschap. Hier is vanaf eind jaren tachtig een aanzienlijke hoeveelheid naaldbos omgevormd tot hei. In het gebied liggen wat middelgrote vennen die over het algemeen sterk geëutrofiëerd zijn.

- Onderzoek

1989: noordelijk deel, schaarse soorten, extensief (4 min/ha), zuidelijk deel niet bezocht.

1990: hele gebied, schaarse soorten, extensief (4 min/ha), omgeving beekdal intensiever.

Kaart 3. Gorp & Rovert

Tabel 2 Resultaten noordelijk deel Gorp & Rovert (500 ha):
aantallen en dichtheid per 100 hectare.

Dodaars	1	0,2	Kleine b. specht	3	0,6
Nijlgans	1	0,2	Boomleeuwerik	3	0,6
Havik	2	0,4	Boompieper	12	2,4
Buizerd	5	1,0	Gekr. roodstaart	12	2,4
Torenavalk	4	0,8	Grote lijster	8	1,6
Boomvalk	1	0,2	Bosrietzanger	1	0,2
Patrijs	2	0,4	Kleine karekiet	1	0,2
Kwartel	1	0,2	Fluiter	4	0,8
Waterhoen	3	0,6	Vuurgoudhaan	4	0,8
Meerkoet	3	0,6	Bonte vlieg.	2	0,4
Scholekster	2	0,4	Boomklever	8	1,6
Wulp	3	0,6	Wielewaal	3	0,6
Holeduif	6	1,2	Barmsijs	1	0,2
Koekoek	3	0,6	Kruisbek	1	0,2
Groene specht	5	1,0	Goudvink	4	0,8
Zwarte specht	5	1,0	Geelgors	7	1,4

Tabel 3 Resultaten zuidelijk deel Gorp & Rovert (600 ha): aantal-
len en dichtheid per 100 hectare.

Dodaars	2	0,3	Zwarte specht	5	0,8
Wintertaling	2	0,3	Boomleeuwerik	7	1,2
Kuifeend	2	0,3	Boompieper	37	6,2
Havik	3	0,5	Graspieper	2	0,3
Buizerd	4	0,7	Gekr. roodstaart	17	2,8
Torenavalk	2	0,3	Roodborsttapuit	4	0,7
Boomvalk	1	0,2	Grote lijster	3	0,5
Waterhoen	3	0,5	Fluiter	3	0,5
Scholekster	2	0,3	Bonte vlieg.	1	0,2
Grutto	1	0,2	Boomklever	1	0,2
Wulp	6	1,0	Kneu	3	0,5
Holeduif	6	1,0	Barmsijs	1	0,2
Koekoek	1	0,2	Kruisbek	2	0,3
Bosuil	3	0,5	Goudvink	2	0,3
Ransuil	4	0,7	Geelgors	11	1,8
Groene specht	4	0,7	Rietgors	4	0,7

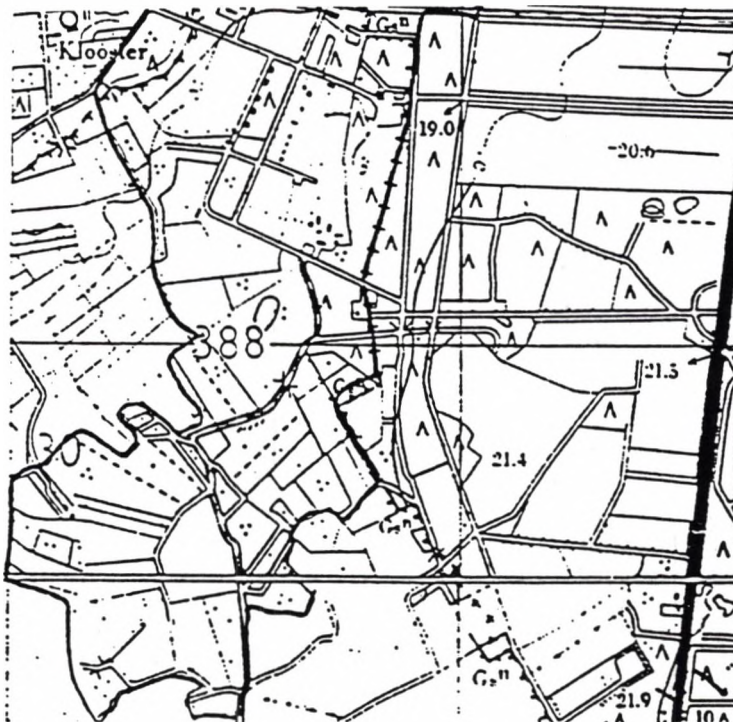
C Beekdalbosjes Aarle (65 ha). Dit gebied, wat net over grens in België ligt, bestaat voor het grootste deel uit verdroogde elzen- en populieren bosjes temidden van halfopen agrarisch gebied. Door het terrein stroomt de Goorloop die uitmondt in de Poppelsche Leij.

- Onderzoek
1990: alle soorten intensief (16 min/ha).

Tabel 4 Resultaten beekdalbosjes Aarle (België): aantallen en dichtheid per 100 hectare bos.

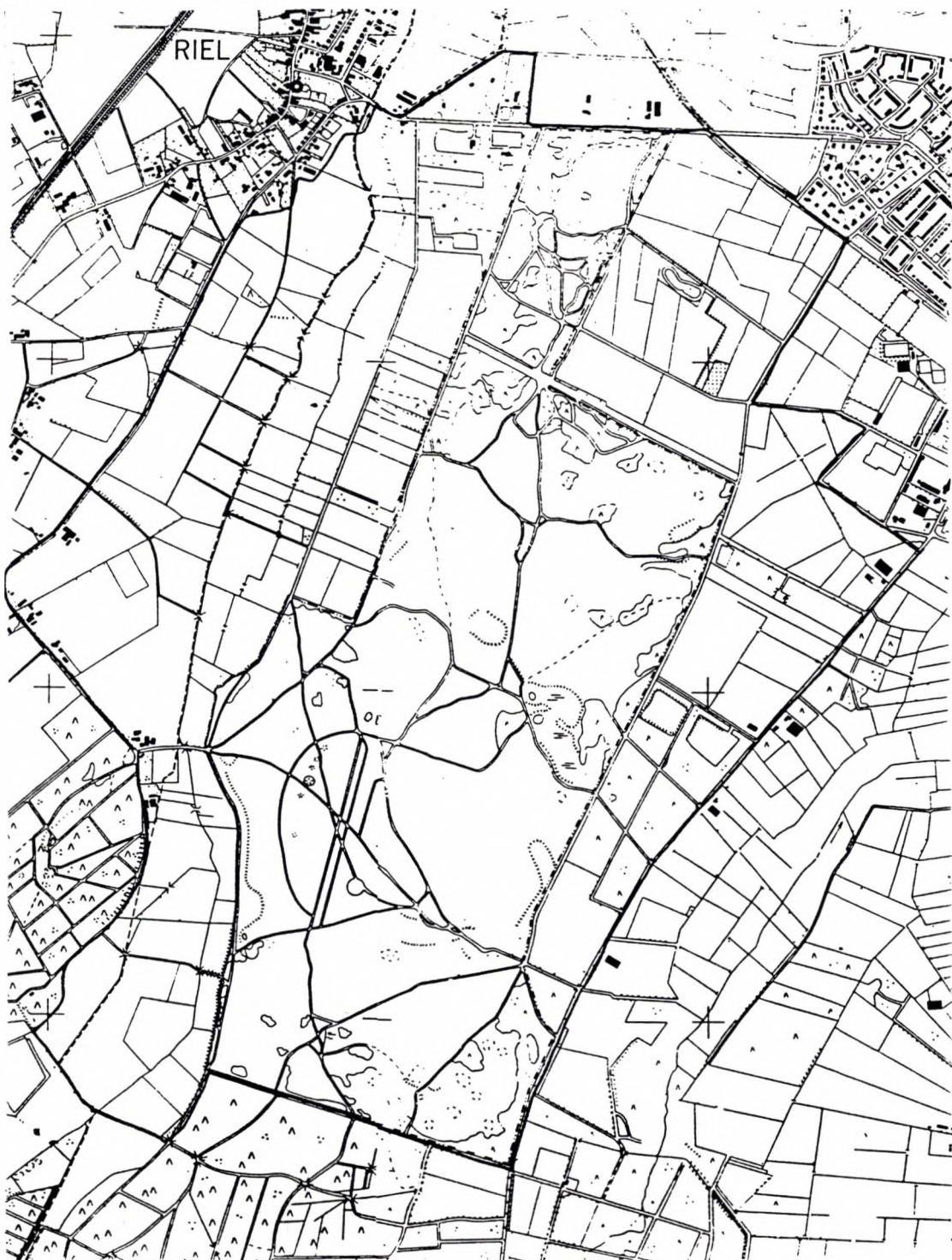
Wilde eend	5	7,7	Tuinfluiters	20	31,0
Buizerd	1	1,5	Zwartkop	18	27,7
Torenvalk	2	3,1	Tjiftjaf	55	81,5
Patrijs	1	-	Fitis	9	13,9
Fazant	3	4,6	Goudhaan	4	6,2
Waterhoen	3	4,6	Vuurgoudhaan	1	1,5
Wulp	3	-	Grauwe vlieg.	2	3,1
Holeduif	9	14,0	Staartmees	7	10,8
Houtduif	26	40,0	Matkop	8	12,3
Tortel	5	7,7	Kuifmees	3	4,6
Koekoek	2	3,1	Zwarte mees	1	1,5
Steenuil	1	-	Pimpelmees	20	31,0
Bosuil	1	1,5	Koolmees	27	41,2
Ransuil	2	3,1	Boomklever	2	3,1
Groene specht	2	3,1	Boomkruiper	8	12,3
Grote b.specht	5	7,6	Wielewaal	5	7,7
Kleine b.specht	3	4,6	Vlaamse gaai	3	4,6
Witte kwik.	2	-	Ekster	4	6,2
Winterkoning	26	40,0	Kauw	6	9,2
Heggenus	15	23,1	Kraai	7	10,8
Roodborst	34	52,3	Spreeuw	18	27,7
Gekr.roodstaart	3	4,6	Huismus	1	1,5
Merel	25	38,5	Vink	33	51,0
Zanglijster	5	7,7	Groenling	2	3,1
Grote lijster	1	1,5	Goudvink	1	1,5
Spotvogel	1	1,5	Geelgors	1	1,5
Grasmus	2	3,1			

Kaart 4: Beekdalbosjes Aarle

D Rechte Heide (eigendom Brabants Landschap) en het Riels Laag (500 ha). Het gebied bestaat uit tamelijk structuurrijke struikheidevegetaties met plaatselijk kleine vennen en periodiek vochtige laagtes waar veel dopheide te vinden is. Het merendeel van het terrein is open met aan de randen veel opslag van berk en grove den. Verspreid zijn enkele vliegdennenbosjes aanwezig (ca. 40 jaar oud). Door intensief plagwerk, en meer recentelijk begrazing, wordt vergrassing een halt toegeroepen. Tot in de jaren negentig was de hei een militair oefenterrein (voor de lichtere onderdelen). De Rechte Heide ligt ingeklemd tussen de beekdalen van de Poppelsche Leij in het oosten, en de Oude Leij in het westen. Het beekdal van de Oude Leij (beter bekend als Riels Laag) is meegenomen met de inventarisatie. Een aanzienlijk deel hiervan is in bezit van het Brabants Landschap en bestaat uit extensief beheerde hooilanden en, op de hogere delen, roggeakkertjes.

Kaart 5. Rechte Heide

- Onderzoek
- 1989: schaarse soorten, extensief.
- 1990: alle soorten, intensief (8 min/ha).

Tabel 5 Resultaten Rechte Heide & Riels Laag: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

Soort	Rechte Heide (250 ha)		Riels Laag (178 ha)		Omringend bos & cultuurland (72 ha)	
Wilde eend	17	6,8	15	8,4	-	-
Slobeend*	1	0,4	-	-	-	-
Wintertaling*	-	-	1	0,6	-	-
Sperwer	-	-	-	-	1	1,4
Torenvalk	3	1,2	-	-	1	1,4
Korhoen	3	1,2	-	-	-	-
Patrijs	-	-	5	2,8	1	1,4
Kwartel	3	1,2	2	1,1	-	-
Fazant	15	6,0	-	-	-	-
Waterhoen	-	-	1	0,6	-	-
Meerkoet*	2	0,8	-	-	-	-
Scholekster	-	-	2	1,1	1	1,4
Kievit	1	0,4	46	25,8	4	5,6
Grutto	-	-	15	8,4	2	2,8
Wulp	12	4,8	4	2,3	-	-
Tureluur*	1	0,4	-	-	-	-
Holeduif	6	2,4	3	1,7	5	6,9
Houtduif	14	5,6	3	1,7	13	18,1
Tortel	2	0,8	-	-	3	4,2
Koekoek	5	2,0	-	-	1	1,4
Bosuil	1	0,4	-	-	1	1,4
Ransuil	7	2,8	-	-	1	1,4
Groene specht	3	1,2	-	-	1	1,4
Zwarte specht	2	0,8	-	-	1	1,4
Grote bonte specht	3	1,2	-	-	2	2,8
Veldleeuwerik	16	6,4	5	2,8	1	1,4
Boompieper	40	16,0	1	0,6	2	2,8
Graspieper	25	10,0	5	2,8	-	-
Witte kwikstaart	-	-	4	2,3	1	1,4
Winterkoning	5	2,0	1	0,6	11	15,3
Heggemus	2	0,8	1	0,6	4	5,6
Roodborst	35	14,0	2	1,1	22	30,6
Zwarte roodstaart	-	-	-	-	4	5,6
Gekr.roodstaart	8	3,2	1	0,6	1	1,4
Roodborsttapuit	15	6,0	7	4,0	-	-
Merel	18	7,2	3	1,7	12	16,7
Zanglijster	3	1,2	1	0,6	2	2,8
Grote lijster	4	1,6	-	-	3	4,2
Spotvogel	-	-	1	0,6	-	-
Braamsluiper	1	0,4	-	-	2	2,8
Grasmus	1	0,4	11	6,2	3	4,2
Tuinfluiten	6	2,4	-	-	2	2,8
Zwartkop	5	2,1	-	-	8	11,1
Fluiter	1	0,4	-	-	2	2,8
Tjiftjaf	14	5,6	2	1,1	22	30,6

(vervolg resultaten Rechte Heide)

Fitis	100	40,0	-	-	13	18,1
Goudhaan	2	0,8	-	-	2	2,8
Grauwe vlieg.	-	-	-	-	3	4,2
Staartmees	2	0,8	-	-	4	5,6
Matkop	8	3,2	-	-	2	2,8
Kuifmees	11	4,4	-	-	1	1,4
Zwarte mees	2	0,8	-	-	1	1,4
Pimpelmees	4	1,6	3	1,7	10	13,9
Koolmees	14	15,6	-	-	12	16,7
Boomklever	-	-	-	-	1	1,4
Boomkruiper	1	0,4	-	-	1	1,4
Wielewaal*	-	-	-	-	1	1,4
Vlaamse gaai	4	1,6	-	-	-	-
Ekster	7	2,8	-	-	6	8,3
Kauw	-	-	-	-	2	2,8
Kraai	16	6,4	1	0,6	2	2,8
Spreeuw	-	-	1	0,6	1	1,4
Vink	29	11,6	6	3,4	16	22,2
Groenling	1	0,4	1	0,6	9	12,5
Kneu	9	3,6	7	4,0	-	-
Barmsijs	1	0,4	-	-	-	-
Geelgors	1	0,4	-	-	-	-
Rietgors	6	2,4	-	-	-	-

soorten met * zijn alleen in '89 vastgesteld

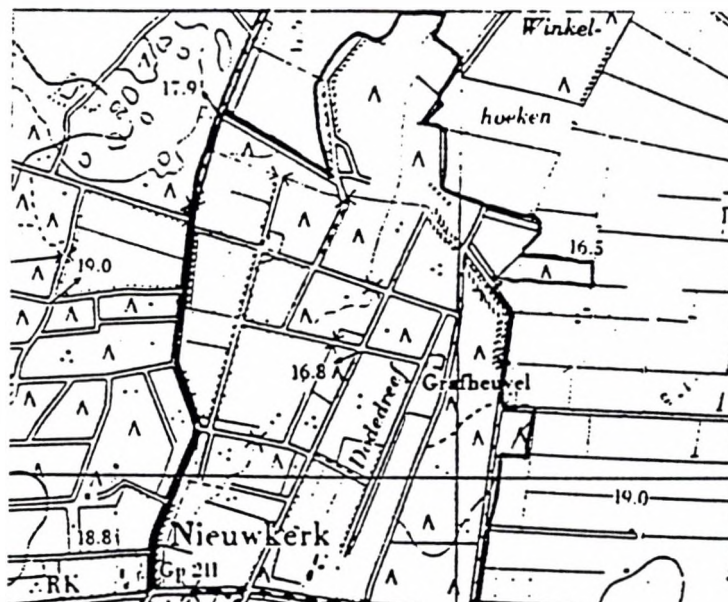
E Landgoed Nieuwkerk (80 ha). Structuurrijk beekbegeleidend bos, met middeloud naaldhout en middeloud- tot oud loofhout (eik, Amerikaanse eik en beuk). Door het gebied stroomt van zuid naar noord de meanderende Poppelsche Leij. Begin jaren negentig is tegen de westkant van het terrein een golfbaan aangelegd.

- Onderzoek

1989: schaarse soorten, extensief.

1990: alle soorten, vrij intensief (15 min/ha).

Kaart 6. **Nieuwkerk**

Tabel 6 Resultaten landgoed Nieuwkerk: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

Wintertaling*	1	1,3	Zwartkop	18	22,5
Wilde eend	6	7,5	Fluiter*	1	1,3
Wespendief*	1	1,3	Tjiftjaf	42	52,5
Havik*	1	1,3	Fitis	8	10,0
Buizerd	1	1,3	Goudhaan	14	17,5
Torenavalk	1	1,3	Grauwe vlieg.	7	8,8
Fazant	7	8,8	Bonte vlieg.	1	1,3
Holeduif	8	10,0	Staartmees	5	6,3
Houtduif	34	42,5	Matkop	5	6,3
Tortel	2	2,5	Kuifmees	6	7,5
Koekoek	2	2,5	Zwarte mees	15	18,8
Bosuif	2	2,5	Pimpelmees	24	30,0
Groene specht	3	3,8	Koolmees	25	31,0
Zwarte specht	2	2,5	Boomklever	3	3,8
Grote b.specht	8	10,0	Boomkruiper	12	15,0
Kleine b.specht	1	1,3	Wielewaal	3	3,8
Witte kwikstaart	1	1,3	Vlaamse gaai	4	5,0
Winterkoning	33	41,3	Ekster	1	1,3
Heggemus	12	15,0	Kauw	24	30,0
Roodborst	46	57,5	Kraai	5	6,3
Gekr.roodstraart	4	5,0	Spreeuw	31	38,8
Merel	24	30,0	Vink	41	51,3
Zanglijster	11	13,8	Groenling	1	1,3
Grote lijster	3	3,8	Kruisbek	1	1,3
Spotvogel	1	1,3	Goudvink	1	1,3
Tuinfluiter	15	18,8	Appelvink	1	1,3

Soorten met * zijn alleen in 1989 vastgesteld

F Cultuurland voormalige Rielsche Heide (150 ha). Open, jonge heideontginning die tijdens het onderzoek eind jaren 80 nog niet herverkaveld was (inmiddels wel). Relatief veel kruidenrijke hooilanden en slotkanten, en plaatselijk wat opslag van ruderaal kruiden en braam.

Kaart 7. Rielsche Heide

- Onderzoek
1989: schaarse soorten extensief (2,5 min/ha)

Tabel 7 Resultaten voormalige Rielse Heide: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

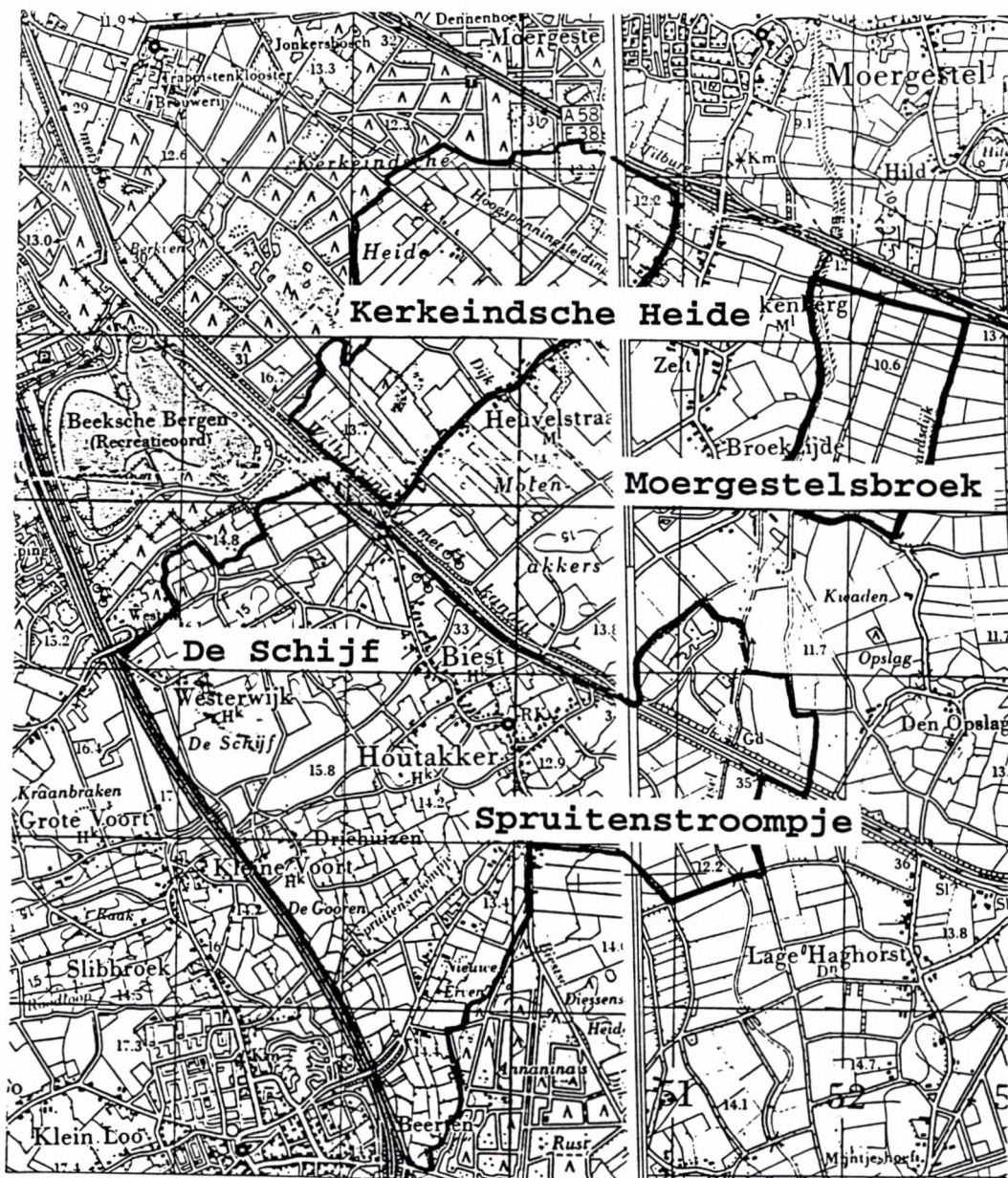
Torenvalk	1	0,7	Veldleeuwerik	9	6,0
Kwartel	1	0,7	Graspieper	8	5,3
Scholekster	5	3,3	Gele kwikstaart	4	2,7
Grutto	11	7,3	Grasmus	6	4,0
Wulp	8	5,3	Kneu	7	4,7

2.2 Gebieden ten oosten van Tilburg

- a Cultuurland bij Hilvarenbeek; de Schijf, dal Spruitenstroompje en voormalige Kerkeindsche Heide
- b Moergestels Broek
- c Kleine Oisterwijkse Heide en Zwart Blek
- d Galgeven en omringende bossen
- e Winkelsven, Wippenhouten en de Smalbroeken

A Cultuurland bij Hilvarenbeek.

Kaart 8. Cultuurland bij Hilvarenbeek

Akkercomplex de Schijf (250 ha). Tamelijk open cultuurland met vrij veel graanvelden doorsneden door zandpaden. Aan de oostgrens zijn eikenlanen en bramenstruwelen te vinden langs het Wilhelminakanaal.

Beekdal Spruitenstroompje (300 ha). Vrij kleinschalig beekdal-landschap met plaatselijk veel houtwallen. Waar het Spruitenstroopje het kanaal kruist zijn fraaie vochtige hooilanden aanwezig.

Kerkeindsche Heide (230 ha). Open, jonge heideontginning met relatief veel grasland en talrijke zandpaden.

- Onderzoek

1989: de Schijf en Spruitenstroom: schaarse soorten, extensief (2 min/ha).

Kerkeindsche Heide: een maal bezocht in mei (1 min/ha).

1990: Kerkeindsche Heide: niet bezocht, andere gebieden schaarse soorten extensief (2 min/ha).

Tabel 8 **Resultaten cultuurland omgeving Hilvarenbeek: aantal territoria en dichtheid per 100 hectare.**

	de Schijf (250 ha)		Spruitenstr. (300 ha)		Kerkeindsche hei (230 ha)	
Kuifeend	-		1	0,3	-	
Torenvalk	-		1	0,3	2	0,9
Patrijs	9	3,6	4	1,3	7	3,0
Kwartel	-		1	0,3	-	
Scholekster	3	1,2	1	0,3	3	1,3
Kievit	26	10,4	31	10,3	40	17,4
Watersnip	-		4	1,3	-	
Grutto	-		13	4,3	-	
Wulp	-		1	0,3	2	0,9
Tureluur	-		1	0,3	-	
Holeduif	3	1,2	4	1,3	4	1,7
Tortel	11	4,4	3	1,0	1	0,4
Koekoek	3	1,2	2	0,7	-	
Ransuil	1	0,4	1	0,3	-	
Grote b. specht	-		2	0,7	-	
Veldleeuwerik	7	2,8	6	2,0	-	
Graspieper	1	0,4	11	3,7	-	
Gele kwikstaart	3	1,2	5	1,7	-	
Zwarte roodst.	1	0,4	-		-	
Gekr. roodstaart	2	0,8	1	0,3	-	
Roodborsttapuit	-		-		4	1,7
Grote lijster	-		1	0,3	2	0,9
Bosrietzanger	-		1	0,3	-	
Spotvogel	-		3	1,0	-	
Braamsluiper	1	0,4	-		-	
Grasmus	12	4,8	19	6,3	10	4,4
Grauwe vlieg.	-		1	0,3	-	
Boomkruiper	-		2	0,7	-	
Wielewaal	1	0,4	1	0,3	-	
Kneu	3	1,2	13	4,3	-	
Geelgors	1	0,4	4	1,3	-	
Rietgors	-		4	1,3	1	0,4

B Moergestels Broek (180 ha). Zie kaart 8 Grootschalig (niet herverkaveld) broekgebied tussen het Wilhelminakanaal en de snelweg Tilburg-Eindhoven. In het gebied zijn nog vrij veel kruidenrijke graslanden te vinden. In slootkanten komt plaatselijk riet voor. Op de hogere stukken worden bieten, maïs en graan geteeld.

- Onderzoek

1989: tijdens eenmalig bezoek in mei schaarse soorten onderzocht (3,5 min/ha)

Tabel 9 **Resultaten Moergestels Broek: aantallen en dichtheid per 100 hectare.**

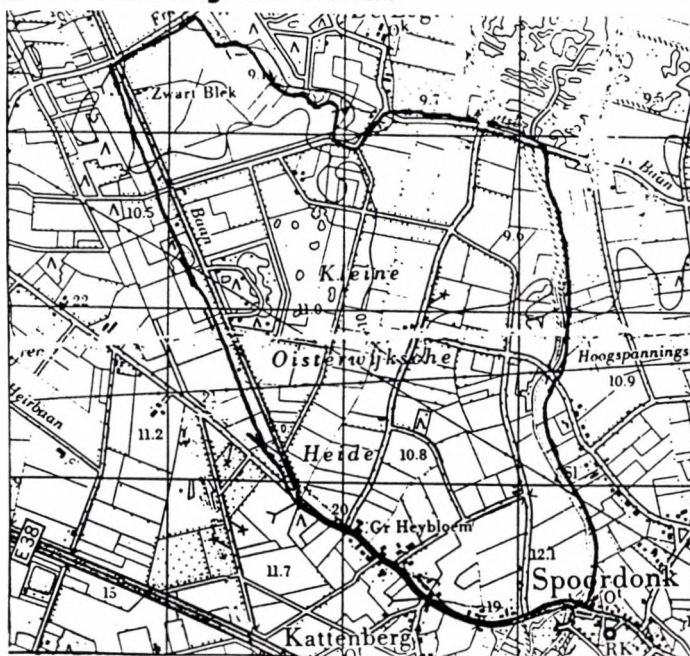
	Goyardsdijk (100 ha)		Kwadenopslag-zuid (80 ha)	
Torenvalk	-		1	1,3
Meerkoet	-		2	2,5
Scholekster	4	4,0	1	1,3
Kleine plevier	1	1,0	-	
Watersnip	-		1	1,3
Tortel	1	1,0	2	2,5
Groene specht	-		1	1,3
Veldleeuwerik	-		4	5,0
Graspieper	10	10,0	3	3,8
Gele kwikstaart	9	9,0	1	1,3
Nachtegaal	-		1	1,3
Bosrietzanger	-		4	5,0
Kleine karekiet	-		3	3,8
Grasmus	8	8,0	6	7,3
Grauwe vlieg.	-		1	1,3
Wielewaal	-		1	1,3
Kneu	7	7,0	1	1,3

C Cultuurland Kleine Oisterwijkse Heide & Zwart Blek (275 ha). Jonge heideontginning en broekgebied met relatief veel kruidenrijke hooilanden en dito slootkanten. Het gebied is doorspekt met lanen.

- Onderzoek

1989: tijdens eenmalig bezoek in mei schaarse soorten onderzocht (1 min/ha).

Kaart 9. **Kleine Oisterwijkse Heide**

Tabel 10 Resultaten Kleine Oisterwijkse Heide & Zwart Blek: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

	Kl.Oisterwijkse- Heide (200 ha)		Zwart Blek (75 ha)	
Torenvalk	2	1,0	-	-
Boomvalk	1	0,5	-	-
Scholekster	2	1,0	1	1,3
Grutto	7	3,5	5	6,7
Tortel	1	0,5	-	-
Veldleeuwerik	-	-	3	4,8
Graspieper	-	-	2	2,7
Bosrietzanger	6	3,0	-	-
Grasmus	4	2,0	-	-
Wielewaal	1	0,5	-	-
Kneu	-	-	7	9,3

D Galgeven en omringende bossen (150 ha). Eén van de meest omvangrijke vennen in Midden-Brabant, met in de directe nabijheid nog wat kleinere vennen. Omringende bossen zijn middeloud. Grove den domineert. Plaatselijk zijn wat plukjes loofhout te vinden. Het gebied is in bezit van het Brabants Landschap

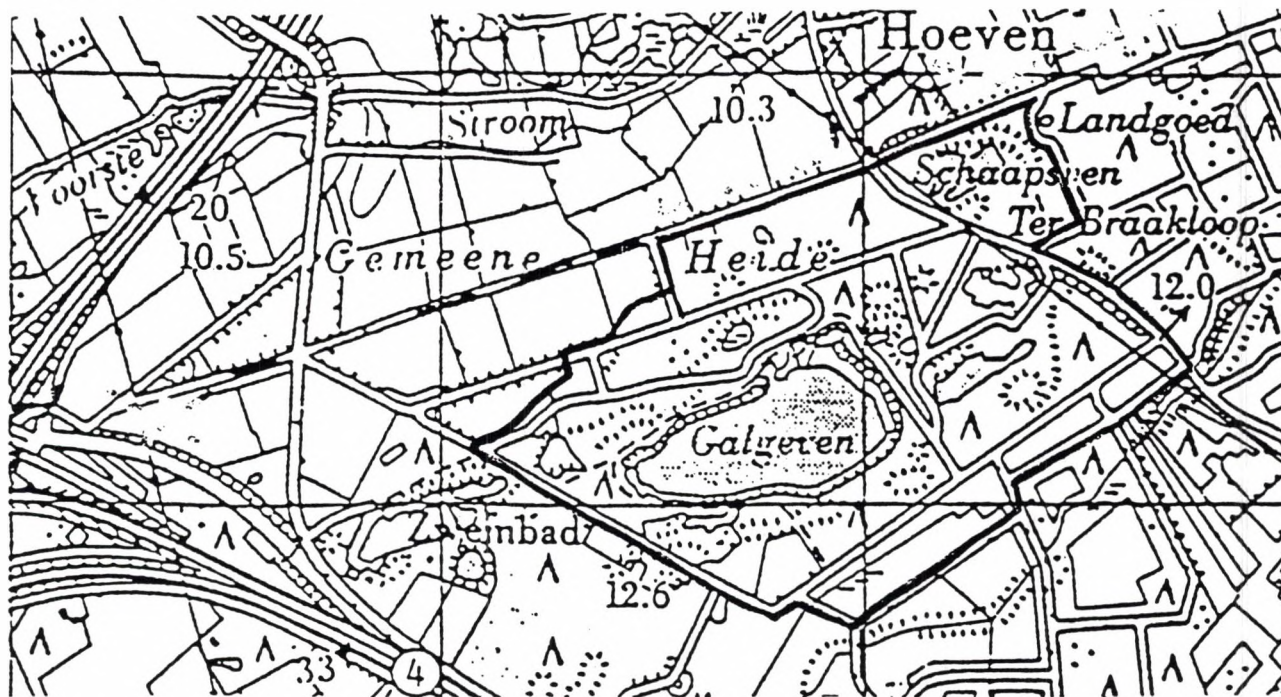
- Onderzoek

1989: schaarse soorten extensief (3 min/ha).

Tabel 11 Resultaten Galgeven e.o.: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

Dodaars	4	-	Koekoek	1	0,7
Fuut	1	-	Ransuil	1	0,7
Tafeleend	1	-	Groene specht	2	1,3
Kuifeend	7	-	Zwarte specht	1	0,7
Havik	1	0,7	Kl.bonte specht	1	0,7
Buizerd	2	1,3	Wielewaal	1	0,7
Torenvalk	1	0,7			

Kaart 10. Galgeven

E Winkelsven, Wippenhouten en Smalbroeken (180 ha). Het terrein bestaat uit fraai ontwikkelde middeloude, beekbegeleidende loofbossen met plaatselijk blauwgraslanden. Door het gebied kronkelt van zuid naar noordoost de Beerze. Het zuidwestelijk deel bestaat uit een vrij omvangrijk en moeilijk begaanbaar moerasgebied (waarvan slechts een klein deel onderzocht is). Het Winkelsven is een matig voedselrijk ven met op de oevers veel opslag van jonge wilgen en riet. Het terrein (van Natuurmonumenten) is gesloten voor publiek.

- Onderzoeksjaar en bezoekingensiteit;
1990: schaarse soorten extensief* (11 min/ha).

* Bezoekingensiteit is extensief te noemen voor dit type terrein

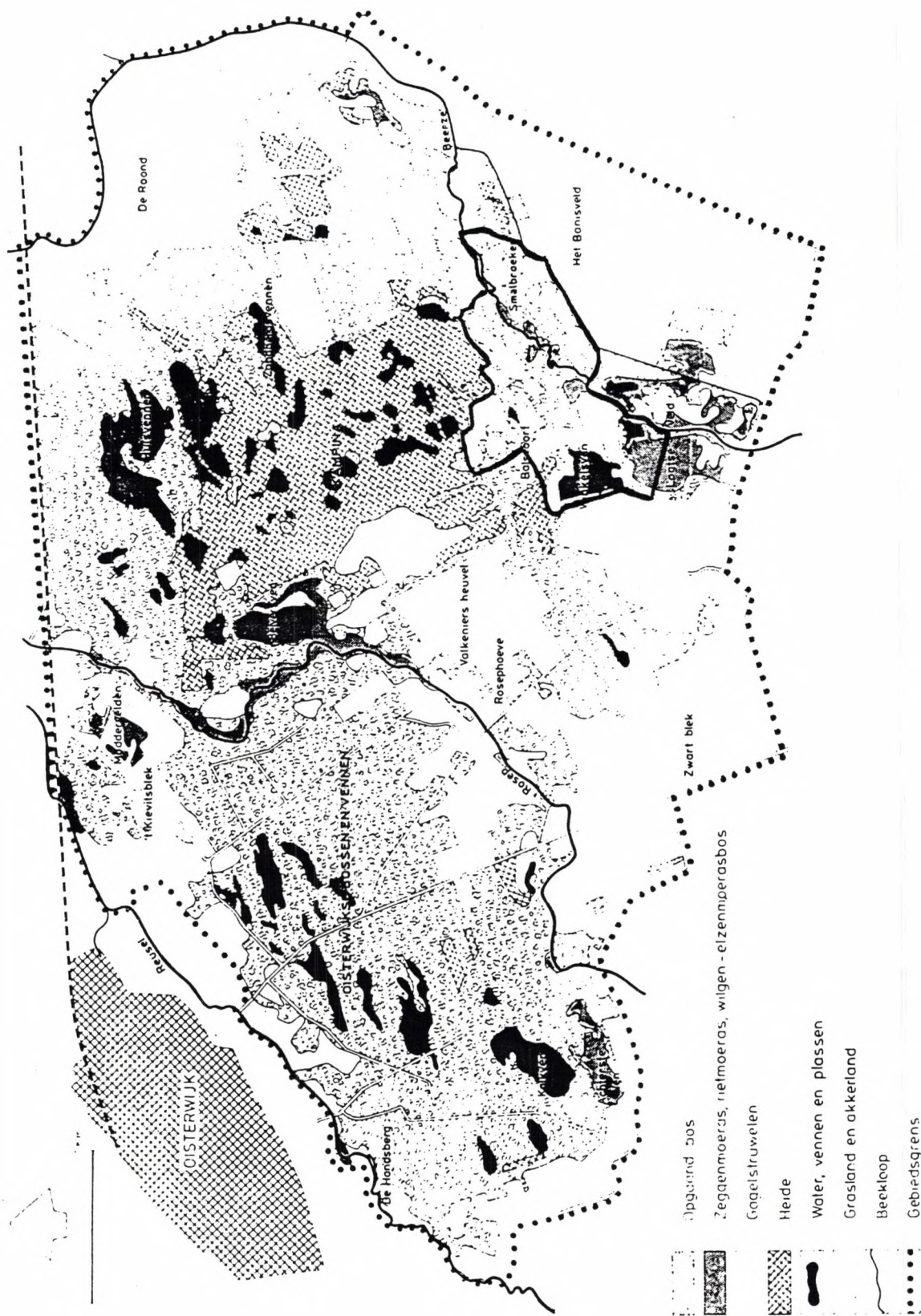
Tabel 12 **Resultaten Winkelsven, Wippenhouten en Smalbroeken: aantallen en dichtheid per 100 hectare.**

	Winkelsven & Wippenhouten (70 ha)		Smalbroeken (110 ha)	
Dodaars	1	-	-	-
Wintertaling	4	-	-	-
Slobeend	5	-	-	-
Tafeleend	2	-	-	-
Bruine kiekendief	?1	-	-	-
Havik	-	-	1	0,9
Buizerd	1	1,4	2	1,8
Torenavalk	1	1,4	1	0,9
Waterral	3	4,3	-	-
Waterhoen	10	14,3	3	2,7
Meerkoet	6	8,6	1	0,9
Houtsnip	1	1,4	1	0,9
Wulp*	2	-	1	0,9
Holeduif	4	5,7	6	5,5
Tortel	4	5,7	-	-
Koekoek	2	2,9	3	2,7
Bosuil	1	1,4	2	1,8
Ransuil	1	1,4	-	-
Groene specht	1	1,4	2	1,8
Zwarte specht	1	1,4	2	1,8
Grote b.specht	4	5,7	13	11,9
Kleine b.specht	-	-	4	3,7
Boompieper	7	10,0	9	8,2
Blauwborst	13	18,6	2	1,8
Gekr.roodstaart	-	-	1	0,9
Roodborsttapuit*	-	-	4	-
Grote lijster	-	-	1	0,9
Sprinkhaanzanger	1	1,4	-	-
Kleine karekiet	4	5,7	-	-
Grasmus	5	7,1	-	-
Fluiter	-	-	1	0,9
Boomkruiper	5	7,1	17	15,5
Wielewaal	5	7,1	-	-
Goudvink	3	4,3	3	2,7
Rietgors	16	22,9	3	2,7

(* net buiten gebied vastgesteld)

Kaart 11. Winkelsven, Smalbroeken, Wippenhouten en omgeving Oosterwijk

TOPONYMEN KAMPINA - OOSTERWIJK

2.3 Gebieden ten noorden van Tilburg

- a Loonse en Drunense Duinen
- b Duiksehoef
- c Cultuurland Huis ter Heide, incl. Leike- en Plakkeven (het huidige plan Lobelia)
- d Bossen Loonse weg
- e de Brand
- f landgoed Maurick en Haanwijk

A Loonse en Drunense Duinen (2500 ha). Het grootste open stuifzandgebied van West-Europa. De oppervlakte open terrein, bestaand uit open- en halfopen stuifzand met pijpestro, hei en bomen, bedraagt circa 800 hectare. De rest is bos, waarvan de hoofdmoot bestaat uit naaldbos op klapzand. Het betreft veelal middeloude grove den. Spar en lariks zijn vanwege de zeer arme bodem nauwelijks aangeplant. De bodem in het noordelijk deel is iets rijker (en vochtiger). Hier ligt Plantloon, een terrein met talrijke eiken- en beukenlanen. Tot voor kort waren de duinen militair oefenterrein. Tegenwoordig is toerisme het grootste probleem (jaarlijks ca 1 miljoen bezoekers).

- Onderzoek

- 1986: alle soorten redelijk intensief (Voorn ongepubliceerd)
- 1989/90: schaarse soorten extensief (in de soortenlijst zijn alleen cijfers opgenomen van deze jaren wanneer het een belangrijke aanvulling t.o.v. de andere inventarisaties betekende).
- 1991/92: centrale gedeelte intensief onderzocht op schaarse soorten (Post 1993).

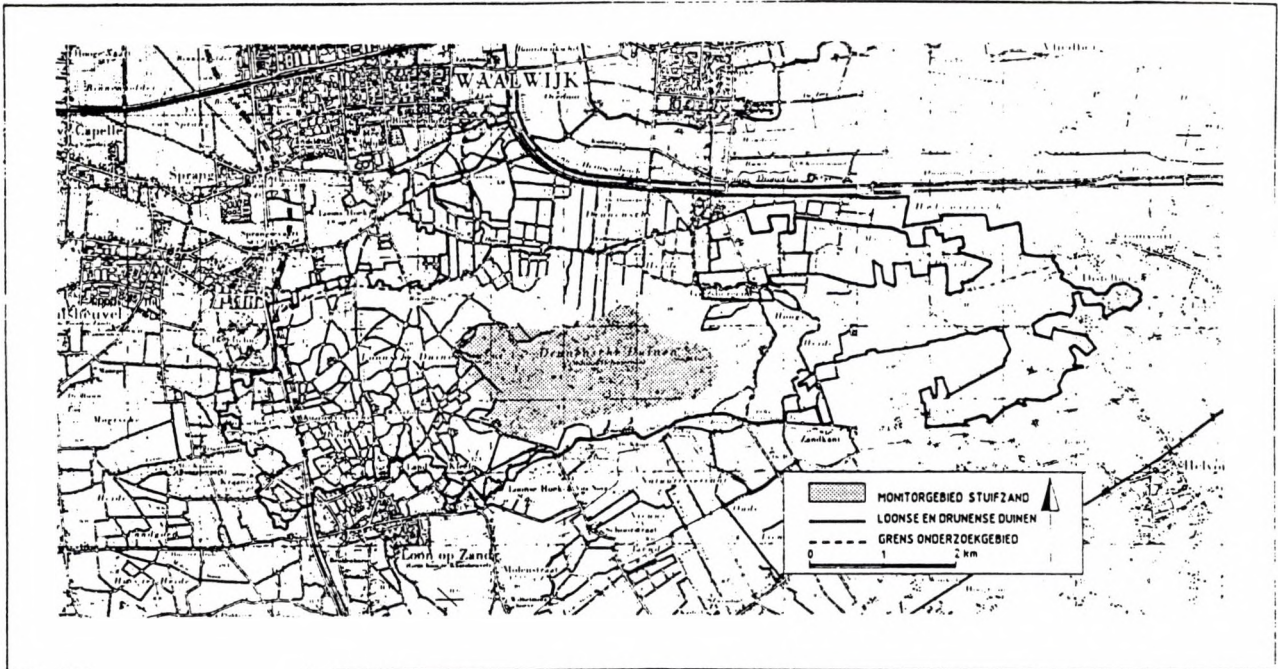
De dichtheidscijfers van 1986 en 1989/90 zijn voor de meeste soorten berekend over het hele gebied. Van soorten die alleen in het centrale stuifzandgedeelte zijn aangetroffen is alleen de dichtheid binnen dit gebiedsdeel berekend (soorten met *). De inventarisatie van 1991/92 betrof sowieso alleen het stuifzandgedeelte met een smalle strook bos.

De aantallen van 1986 zijn als volgt tot stand gekomen. Het stuifzandgedeelte is dat jaar door Frans van Erve op de B.M.P.-manier onderzocht. Alle bossen zijn door Peter Voorn gekarteerd. De aantallen van beide karteringen zijn bij elkaar opgeteld waarna een (voorzichtige) schatting is gemaakt van de populatieomvang van alle soorten. De maximum aantallen van deze schatting zijn terug te vinden in onderstaande tabel. Voor de meeste soorten wijkt het getelde aantal niet veel af van het maximaal geschatte aantal. Bij de volgende soorten was de marge wel tamelijk groot; Groene specht (geteld 36, geschat 50), Grote bonte specht (70, 100), Gekraagde roodstaart (107, 160), Grote lijster (42, 55) en Grauwe vliegen-vanger (7, 15).

Tabel 13 Resultaten Loonse en Drunense Duinen: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

	1986		89/90		91/92 centr. deel	
Kuifeend	2	-	-	-	-	-
Wespendief	-	-	?1	-	-	-
Havik	3	0,1	3	0,1	1	0,1
Sperwer	14	0,6	-	-	3	0,4
Buizerd	6	0,2	8	0,3	-	-
Torenvalk	14	0,6	-	-	2	0,3
Boomvalk	9	0,4	-	-	3	0,4
Korhoen	*3	0,4	-	-	3	0,4
Patrijs	*2	0,3	*1	0,1	-	-
Houtsnip	-	-	-	-	1	0,1
Wulp	*5	0,6	*5	0,6	5	0,6
Holeduif	65	2,6	-	-	32	4,0
Tortel	10	0,4	-	-	6	0,8
Koekoek	20	0,8	-	-	6	0,8
Steenuil	*3	0,4	-	-	-	-
Bosuil	10	0,4	-	-	-	-
Ransuil	20	0,8	-	-	-	-
Nachtzwaluw	*2	0,3	-	-	3	0,4
Groene specht	50	2,0	-	-	19	2,5
Zwarte specht	30	1,2	-	-	9	1,1
Grote b.specht	100	4,0	-	-	39	4,8
Kleine b.specht	-	-	1	0,04	1	0,1
Boomleeuwerik	50	2,0	-	-	-	-
idem.cent.r.deel	*35	4,4	-	-	54	6,8
Veldeeuwerik	*9	1,1	-	-	14	1,8
Duinpieper	*3	0,4	-	-	-	-
Boompieper	185	7,4	-	-	101	12,6
Graspieper	-	-	-	-	7	0,9
Nachtegaal	3	0,1	-	-	3	0,1
Gekr.roodstaart	160	6,4	-	-	108	13,5
Roodborsttapuit	*6	0,8	-	-	13	1,6
Tapuit	-	-	-	-	1	0,1
Grote lijster	55	2,2	-	-	13	1,6
Grasmus	*1	0,1	-	-	-	-
Fluiter	5	0,2	2	0,1	4	0,5
Vuurgoudhaan	3	0,1	-	-	-	-
Grauwe vlieg.	15	0,6	-	-	4	0,5
Bonte vlieg.	-	-	1	0,04	-	-
Kuifmees	230	9,2	-	-	73	9,3
Boomklever	1	0,04	5	0,2	3	0,1
Boomkruiper	50	2,0	-	-	60	7,5
Wielewaal	45	1,8	-	-	12	1,5
Keep	3	0,1	-	-	-	-
Groenling	1	0,04	-	-	6	0,8
Sijs	3	0,1	1	0,04	1	0,1
Kneu	*7	0,9	-	-	10	1,3
Kruisbek	4	0,2	4	0,2	2	0,3
Goudvink	2	0,1	1	0,04	2	0,3
Appelvink	-	-	3	0,1	-	-
Geelgors	4	0,2	2	0,1	-	-

Kaart 12: Loonse en Drunense Duinen

B Bossen Duiksehoef (200 ha). Overgangsgebied van Loonse en Drunense Duinen naar Huis ter Heide. Merendeel van het bos bestaat uit middeloud grovedennenbos. In de noordwesthoek van het terrein zijn wat mooie stukken (doorgeschoten) eikenhakhout te vinden.

Kaart 13. **Bossen Duiksehoef**

- Onderzoek
- 1989/90: schaarse soorten extensief (2 min/ha).
- 1991: noordelijk deel, alle soorten extensief.

Tabel 14 Resultaten Duiksehoef: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

Havik	1	0,5	Groene specht	3	1,5
Buizerd	3	1,5	Zwarte specht	4	2,0
Patrijs	1	-	Nachtegaal	1	0,5
Tortel	2	1,0	Appelvink	2	1,0
Ransuil	1	0,5			

Aangrenzend cultuurland (90 ha)

Scholekster	4	4,4
Wulp	1	1,1
Veldleeuwerik	5	5,6

C Cultuurland Huis ter heide en Leike- en Plakkeven (huidige plan Lobelia). Oppervlakte 420 hectare. Grotendeels open jong heideontginningslandschap met weinig opgaande begroeiing. De gronden ten westen van het Leikeven zijn grotendeels in handen van Natuurmonumenten en kennen een niet al te intensieve agrarische bedrijfsvoering. Hier waren eind jaren tachtig kruidenrijke hooilanden en graanvelden te vinden. Zeer kenmerkend voor het gebied is de infrastructuur die uitsluitend uit zandpaden bestaat. Verder is het voor Brabantse begrippen uniek dat in heel het gebied slechts één boerderij gelegen is. Het Leike- en Plakkeven waren eind jaren tachtig matig voedselrijke vennen met veel riet en opslag van wilgen. Het westelijk deel van het gebied (inclusief Leikeven) is vanaf 1993 ingrijpend veranderd door uitvoering van het natuurontwikkelingsproject plan Lobelia.

Kaart 14: Huis ter Heide

*- Onderzoek

1989/90: schaarse soorten vrij extensief (5 min/ha).

Tabel 15 Resultaten cultuurland Huis ter Heide: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

	Westelijk deel +Leikeven (240ha)		Oostelijk deel +Plakkeven (180ha)	
Dodaars	3	-	1	-
Bergeend	2	-	-	-
Wintertaling	4	-	1	-
Zomertaling	1	-	-	-
Slobeend	8	-	1	-
Tafeleend	1	-	-	-
Kuifeend	10	-	-	-
Torenavalk	3	1,3	1	0,6
Patrijs	12	5,0	3	1,7
Kwartel	2	0,8	-	-
Waterhoen	7	-	4	-
Meerkoet	9	-	2	-
Scholekster	9	3,8	5	2,8
Kievit	51	21,3	52	29,0
Grutto	2	0,8	1	0,6
Wulp	7	3,0	4	2,2
Tortel	4	1,7	3	1,7
Koekoek	4	1,7	1	0,6
Ransuil	3	1,3	1	0,6
Veldleeuwerik	5	2,1	-	-
Blauwborst	-	-	1	0,6
Gekraagde roodst.	2	0,8	3	1,7
Roodborsttapuit	1	0,4	-	-
Sprinkhaanzanger	1	0,4	-	-
Bosrietzanger	1	0,4	2	1,1
Kleine karekiet	1	0,4	9	5,0
Spotvogel	2	0,8	1	0,6
Kneu	10	4,2	12	6,7
Rietgors	7	3,0	4	2,2

D Bossen Loonse weg (Tilburg-Loon op Zand). Oppervlakte 180 hectare. Centrale deel bestaat uit aaneengesloten grovedennenbos. Verder merendeels kleine(re) bosenclaves, met plaatselijk middeloud tot oud eiken-beukenbos. Het gebied is in particuliere handen.

- Onderzoek

1989: schaarse soorten extensief (3 min/ha).

Tabel 16 Resultaten bossen Loonse weg: aantallen en dichtheid per 100 hectare.

Sperwer	2	1,1	Gekr.roodstaart	6	3,4
Buizerd	1	0,6	Bosrietzanger	2	1,1
Torenavalk	3	1,7	Grauwe vlieg.	2	1,1
Ransuil	2	1,1	Bonte vlieg.	1	0,6
Groene specht	4	2,2	Wielewaal	1	0,6
Zwarte specht	2	1,1	Boomklever*	3	-

* In 1991, net buiten gebied bij kasteel van Loon op Zand.

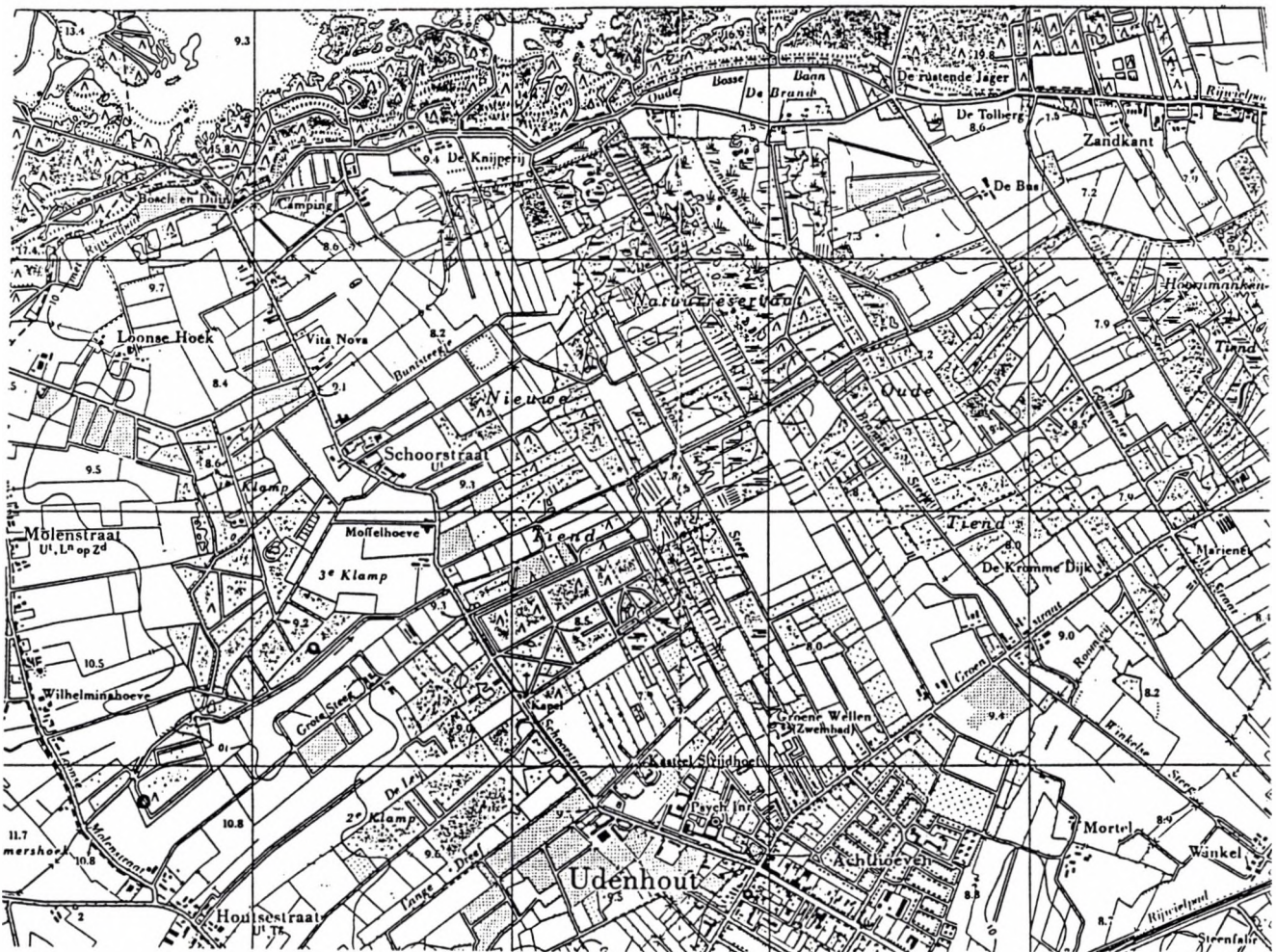
Kaart 15. Bossen Loonse weg

E Natuurgebied De Brand. Oppervlakte(bos) 500 hectare. Eén van de best bewaarde vochtige bossen van Brabant. Aanzienlijk deel van het gebied bestaat uit populieren- wilgen- en elzen (broek)bos. Percelen met middeloude (tot oude) eik zijn echter in de meerderheid. Door het gebied stroomt van west naar oost de Zandkantse Leij. In het noorden ligt een voor Middenbrabantse begrippen uitgestrekt rietveld (ca. 30 ha). Dit biotoop komen we verder tegen in kleinere oppervlakten verspreid over het terrein. Het gebied is naar hedendaagse maatstaven vrij slecht ontsloten. Veel paden zijn, zeker na regenrijke periodes, slecht begaanbaar of raken in de loop van de zomer overwoekerd door plantengroei. Het is mede daardoor één van de rustigste natuurgebieden in de regio. Het gebied is sinds enkele jaren in bezit van het Brabants Landschap.

- Onderzoek
- 1989/90: schaarse soorten redelijk intensief (9 min/ha).

Kaart 16: De Brand

Tabel 17 **Resultaten De Brand: aantallen en dichtheid per 100 hectare.**

Dodaars	2	-	Groene specht	6	1,2
Nijlgans	1	-	Zwarte specht	4	0,8
Kuifeend	3	-	Grote bonte specht	42	8,4
Wespendief	2	0,4	Kleine bonte specht	14	2,8
Bruine kiekendief	1	-	Boompieper	1	0,2
Havik	2	0,4	Nachtegaal	35	7,0
Sperwer	4	0,8	Blauwborst	13	2,6
Buizerd	7	1,4	Zwarte roodstaart*	3	-
Torenvalk	6	1,2	Gekraagde roodstaart	1	0,2
Boomvalk	1	0,2	Grote lijster	3	0,6
Patrijs*	1	-	Sprinkhaanzanger	1	0,2
Kwartel*	1	-	Bosrietzanger	9	1,8
Waterral	3	0,6	Kleine karekiet	43	8,6
Waterhoen	23	4,6	Spotvogel	4	0,8
Meerkoet	8	1,6	Grasmus	17	3,4
Scholekster*	2	-	Fluiter	2	0,4
Houtsnip	8	1,6	Vuurgoudhaan	3	0,6
Wulp*	3	-	Bonte vliegenvanger	1	0,2
Holeduif	34	6,8	Boomklever	9	1,8
Tortel	22	4,4	Boomkruiper	63	12,6
Koekoek	10	2,0	Wielewaal	14	2,8
Steenuil*	1	-	Goudvink	16	3,2
Bosuil	7	1,4	Rietgors	17	3,4
Ransuil	10	2,0			

* soort net buiten gebied aangetroffen

F Landgoederen Maurick & Haanwijk (100 ha). Typische landgoedjes voor de omgeving van Vught. Parkachtig terrein met zwaar loofhout (eik, beuk, kastanje), afgewisseld met graslandjes en waterpartijen. In het terrein is de grootste blauwe reigerkolonie van Zuid-Nederland gevestigd. Deze kolonie is geteld door medewerkers van de Provincie Noord-Brabant.

- Onderzoek

1989/90: schaarse soorten extensief (5 min/ha).

Tabel 18 **Resultaten landgoederen Maurick & Haanwijk: aantallen en dichtheid per 100 hectare.**

Fuut	2	-	Groene specht	2	2,0
Slobeend	1	-	Kleine bonte specht	2	2,0
Kuifeend	1	-	Nachtegaal	1	1,0
Wespendief	?1	-	Fluiter	1	1,0
Buizerd	1	1,0	Bonte vliegenvanger	1	1,0
Torenvalk	1	1,0	Boomklever	12	12,0
Scholekster	1	1,0	Boomkruiper	17	17,0
Grutto	3	3,0	Wielewaal	1	1,0
Holeduif	11	11,0	Appelvink	1	1,0
Koekoek	1	1,0			

Behalve in de terreinen die net behandeld zijn werden nog wat tochten gemaakt in de wijde omgeving van Vught, op Huis ter Heide en in de bossen ten westen van Tilburg. In deze terreinen ging de aandacht vooral uit naar soorten als Boomklever, Bonte vliegenvanger en roofvogels. In de soort- teksten zullen deze "hap snap" vergaarde gegevens af en toe aangehaald worden.

Landgoed Nieuwkerk november 1996

3. Aantalsschatting schaarse broedvogels in Middenbrabantse natuurgebieden.

3.1 Totstandkoming schatting.

Behalve in gebieden die in het vorige hoofdstuk de revue passeerden zijn nog in een aantal andere terreinen gegevens verzameld. In de soorttekst zal, om een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van de Middenbrabantse situatie, ook aan deze gegevens aandacht geschonken worden. In totaal zijn er van 8500 hectare natuurgebied gegevens voorhanden, verzameld in de periode 1986-1992. Dit is zo'n 73% van de oppervlakte natuurgebied rondom Tilburg. Tabel 19 is het resultaat van het optellen van de aantallen uit alle terreinen. Verder is per gebied bekeken hoe volledig de inventarisatie was, en werd een inschatting gemaakt van het aantal territoria dat gemist is. Voor de resterende 27% natuurterrein (vooral bos), waarvan helemaal geen gegevens voorhanden waren, is een voorzichtige schatting gemaakt van de populatieomvang van de schaarse soorten op basis van de samenstelling van het landschap.

Cultuurland is buiten beschouwing gelaten. Vooral omdat de oppervlakte onderzocht terrein vrij gering was (1989/90; 2100 ha), maar ook omdat in 1997 een uitgebreide rapportage van de vogelstand in het agrarisch gebied van Midden- en Oost-Brabant is verschenen (Poelmans & van Diermen 1997).

De aantalsschatting over de getelde gebieden is, behalve met gegevens uit het vorige hoofdstuk, tot stand gekomen met gegevens van de volgende inventarisaties:

- Kampina & Oisterwijkse bossen en vennen (van Diermen 1990).
- De Brand (van Eck 1988).
- Brokkenbroek & Zwijnsbergen (Ongenaë 1990).
- de Mortelen, Veldersbos & Heerenbeek (Ongenaë & Retel Helmrich 1996).

Gebieden waarvan geen gegevens voorhanden waren zijn:

Ten zuiden van Tilburg;

- bossen en parkachtig landschap van de Hoevens, Halve maan en Ooijevaarsnest (300 ha)
- Brakelsche Heide: naaldbos en dichtgegroeide hei (300 ha)
- Roversche Bunt & Reeënbossen: hoofdzakelijk naaldbos. Sluit aan bij landgoed Gorp & Rovert (250 ha)
- loofbossen en villatuinen tussen bebouwde kom van Tilburg en Goirle (100 ha)

Ten zuidoosten van Tilburg;

- Kerkeindsche Heide: naaldbos (280 ha)
- bossen rondom recreatiepark de Beekse Bergen: naald- en wat loofbos (350 ha)
- Oude Hondenberg en bossen ten westen van Moergestel: naald- en loofbos (ook beekbegeleidend) en vennen

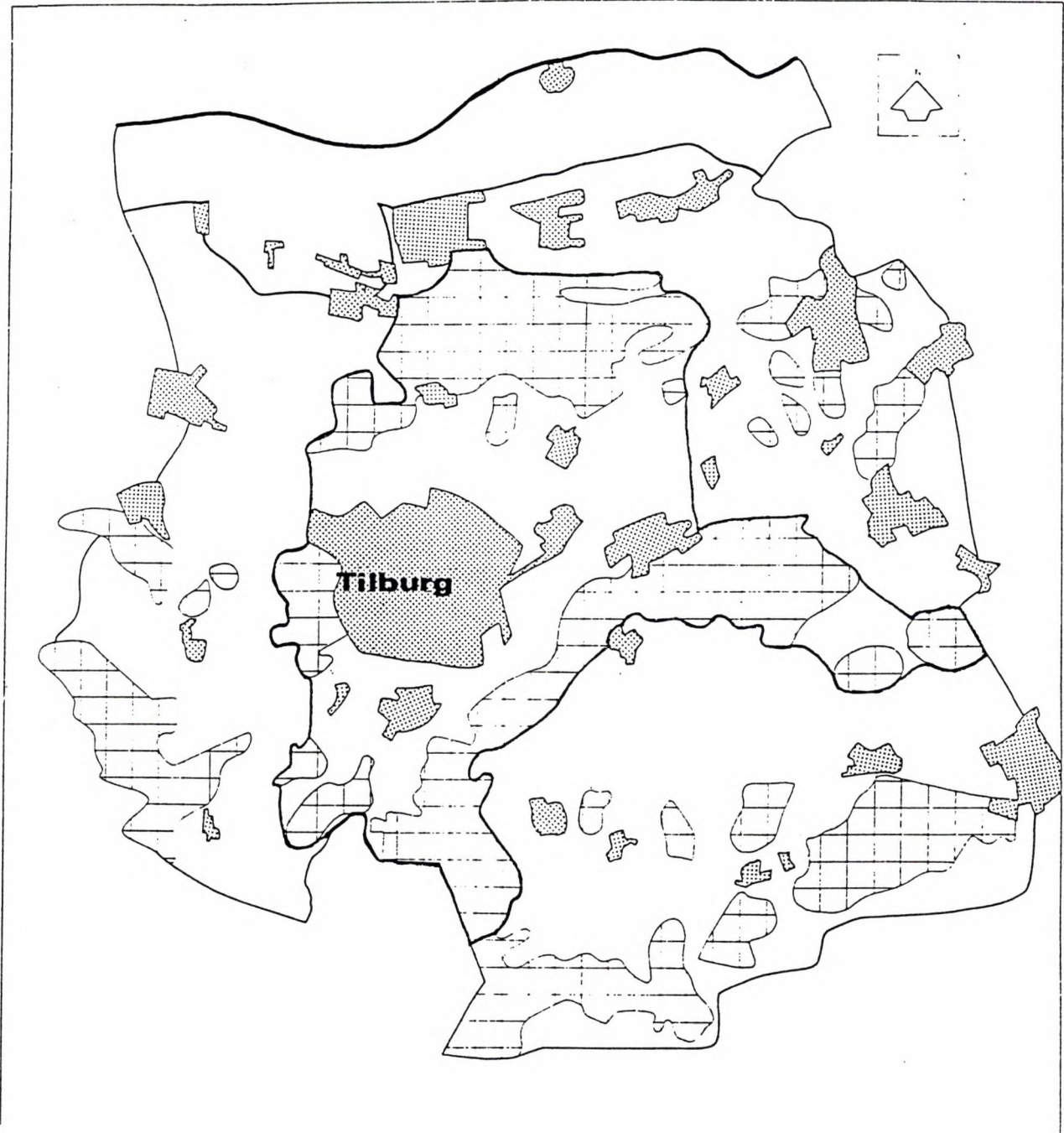
Ten westen van Tilburg;

- Wandelbos, Oude Warande, Koolhoven, Dongewijck en bossen van Tilburgse Waterleidingsmaatschappij: naald- en loofbos en landgoederen (1200 ha)

Ten noorden van Tilburg;

- De Mast, naaldbos (160 ha)

Kaart 17: Gebied waarop schatting betrekking heeft

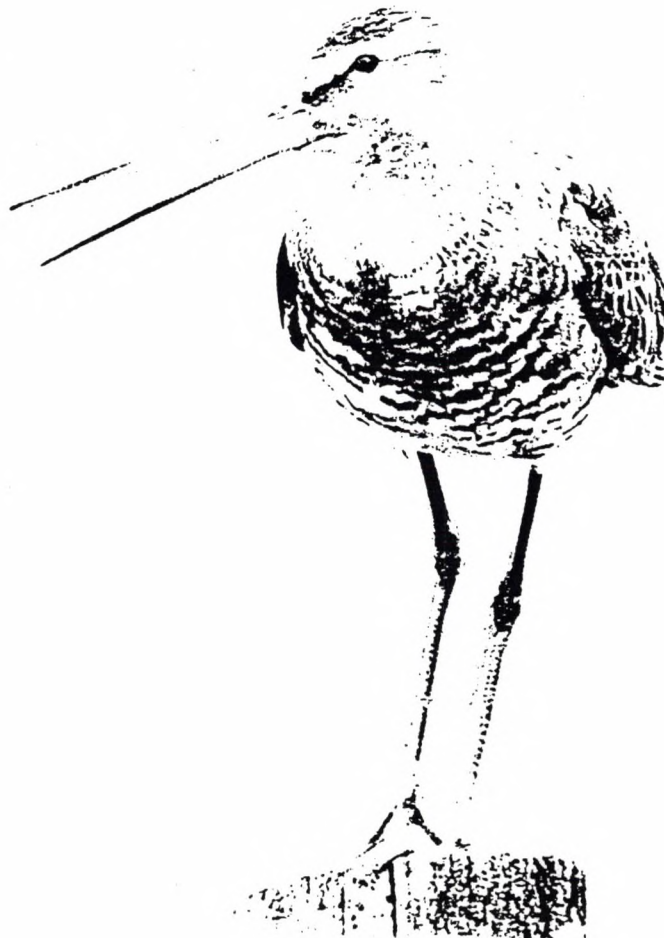

3.2 Resultaten aantalsschatting

De schatting in tabel 19 heeft betrekking op 11.770 hectare Middenbrabants natuurgebied, dit is 21% van de totale oppervlakte natuurgebied in Midden- en Oost-Brabant. Hiervan bestaat zo'n 10.000 hectare uit bos. Dat is ongeveer 1/6 deel van de totale oppervlakte bos in Noord-Brabant en 1/5 deel van de oppervlakte in Midden- en Oost-Brabant. De overige 1770 hectare bestaat vooral uit heide, stuifzand en moeras.

In de tabel is het aandeel van de Middenbrabantse populatie binnen de gehele Nederlandse populatie en die van Midden- en Oost-Brabant in procenten weergegeven. De schatting van de Nederlandse populatie dateert uit de periode 1985-91 (Osieck & Hustings 1994, Van de Brink et.al. 1996). De schatting van de populatie van Midden- en Oost-Brabant betreft de periode 1987-1989 (Poelmans & van Diermen 1997). De schatting van de Nederlandse roofvogelstand is eind jaren 80 gemaakt (Bijlsma 1993).

De schatting van Midden- en Oost-Brabant heeft betrekking op het gedeelte van Noord-Brabant ten oosten van Breda tot aan de Limburgse grens (opp. 350.000 ha). Het is een schatting over alle terreintypen, dus behalve natuurgebied ook agrarisch- en stedelijk gebied. De cijfers van Midden-Brabant hebben alleen betrekking op de natuurgebieden rondom Tilburg (opp. 11.770 ha, dit is 3,4% van de totale oppervlakte van M. & O.Brabant).

Tabel 19 **Schatting populatieomvang van schaarse soorten in Middenbrabantse natuurgebieden (11.770 hectare) in de periode 1986-1992**

	geteld in 86/92	geschat	aandeel populatie M. & O. Brabant	aandeel Nederl. populatie
Wintertaling	114	130-140	19%	-
Dodaars	62	65-75	27%	5%
Wespendief	14	20-23	28%	4%
Havik	24	30-35	16%	1,6%
Sperwer	50	115-130	16%	3%
Buizerd	63	95-105	20%	1,6%
Torenavalk	66	100-110	12%	1,5%
Boomvalk	29	40-45	11%	2,3%
Houtsnip	55	60-70	12%	1,7%
Wulp	71	80-85	8%	1%
Bosuil	69	140-150	30%	3,2%
Ransuil	96	160-180	13%	2%
Groene specht	128	180-200	28%	4,5%
Zwarte specht	91	120-130	23%	4,2%
Kleine b. specht	74	115-125	30%	2,6%
Boomleeuwerik	67	80-100	13%	2,5%
Veldleeuwerik	42	45-50	0,6%	-
Graspieper	58	65-70	2,5%	-
Nachtegaal	129	140-150	7%	-
Blauwborst	86	90-100	15%	-
Gekr. roodstaart	321	460-550	10%	1,3%
Roodborsttapuit	54	55-60	15%	2,8%
Sprinkhaanzanger	8	15-20	8%	-
Fluiter	71	105-130	17%	1,6%
Vuurgoudhaan	38	90-110	21%	1,6%
Wielewaal	210	280-315	14%	3,5%
Keep	3	5-8	-	-
Kruisbek	17	25-30	-	0,5%
Sijs	4	6-10	30%	-
Barmsijs	3	5-6	-	-
Goudvink	94	140-165	17%	0,8%
Appelvink	21	40-50	35%	0,4%
Geelgors	33	40-50	1%	-
Rietgors	216	240-250	12%	-

4. Soortteksten

In dit hoofdstuk wordt het voorkomen van schaarse soorten in Midden-Brabant beschreven. In de teksten komen de volgende zaken aan de orde:

- Welke gebieden zijn belangrijk voor een soort ?
- Zijn hoge aantallen, of juist het ontbreken van een soort verklaarbaar?
- Vergelijking met gebieden elders.
- Voorkomen in het verleden.
- Eventueel broedbiologische gegevens.
- Bijzondere gedragingen.
- Achter de soortnaam is bij de meeste soorten de geschatte omvang van de populatie binnen de Middenbrabantse natuurgebieden weergegeven.

In de soortteksten zal in de eerste plaats aandacht geschonken worden aan de terreinen die voorin dit verslag te vinden zijn. Om een zo volledig mogelijk beeld van het wel en wee van de vogels in het Middenbrabantse te krijgen worden ook vaak gegevens van niet door de auteur geïnventariseerde gebieden gebruikt (zoals al eerder in dit verslag gebeurde). Deze worden wat minder uitgebreid besproken.

In de soortteksten komt men regelmatig het zinnetje tegen; "Het aantal broedparen in 6000 hectare Middenbrabants bos bedroeg X paar per X hectare". Het aantal hectare wisselt van soort tot soort. Dat dit niet eenduidig is komt omdat bijvoorbeeld de Havik over een grotere oppervlakte onderzocht is dan de Kleine bonte specht.

Dodaars (65-75 paar)

De Brabantse vennen zijn van groot belang voor de Dodaars (Osieck & Hustings 1994). In Midden-Brabant zijn de vennen van Kampina en Oisterwijk het bolwerk. Op een tweede plaats komen de vennen van Huis ter Heide. Op het Leike- en Plakkeven komen jaarlijks vier paartjes tot broeden. In 1983 is in het landgoed Huis ter Heide een ondiepe plas gegraven. Hier brengen al jaren op rij 3 paartjes met succes jongen groot. Buiten bovengenoemde gebieden is de Dodaars betrekkelijk schaars. Op de vennen van Gorp & Rovert werden 2 paartjes aangetroffen, op het Galgeven 4 en in de Brand 2. In laatstgenoemd terrein is deze soort lange tijd een onregelmatige broedvogel geweest (van Eck 1988). In 1984 werd hier het eerste zekere broedgeval vastgesteld. 1990 was het eerste jaar dat er meer dan één paartje zat. Het plasje in de Eerste Klamp is de enige lokatie die vrijwel jaarlijks bezet is. 1990 was overigens in veel gebieden een beroerd jaar voor de Dodaars. Vanwege droogte werden de broedplaatsen op Huis ter Heide half juni verlaten.

Fuut

De belangrijkste broedgebieden van de Fuut (vennen en afgravingen) zijn niet meegenomen met de kartering van 1989/1990. Binnen de in die jaren getelde terreinen zijn 3 paartjes vastgesteld, waarvan één op een tot dan toe niet bekende lokatie namelijk het Galgeven (van Poppel 1986). De Fuut is de laatste 15 jaar sterk toegenomen in de streek. Zo ontbrak hij begin jaren tachtig nog op het Wilhelminakanaal in Tilburg (van Poppel 1986). Eind jaren tachtig was de aanblik van een Fuut met jongen in de stad op veel plaatsen al een vertrouwd beeld.

Georde fuut

Als we de SOVON-normen strikt hanteren dan kan één territorium opgevoerd worden voor de vennen van Huis ter Heide. Gebroed is hier echter niet. Op plas Huis ter Heide (bodemven) verbleef mei 1989 enige tijd een paartje. In 1990 verscheen midden in het broedseizoen een exemplaar op het Leikeven. Dit beest was weer snel verdwenen. Ook uit het verleden zijn geen broedgevallen bekend buiten de bekende broedplaatsen op Kampina en Landgoed de Utrecht. Misschien krijgt de Georde fuut door uitvoering van het plan Lobelia een kans.

Nijlgans

Vanaf midden jaren tachtig heeft de Nijlgans in ijl tempo Midden-Brabant gekoloniseerd. Deze kolonisatie vond vooral plaats vanuit de grote afgravingen rondom Tilburg en de leemputten bij Udenhout. De kartering van 1989/1990 leverde broedpaartjes op bij het Bankven in de Gorp & Rovert en in de Brand.

Bergeend

De Middenbrabantse vennen bleven lange tijd verstoken van de Bergeend. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de (heide)vennen in Drenthe, waar de soort sinds de jaren zeventig een algemene verschijning is (van Dijk & van Os 1982). In 1989 dook de Bergeend eigenlijk vrij plotseling als broedvogel op bij de vennen van Huis ter Heide en brachten daar twee paartjes jongen groot. Vooral een nieuwe afgraving grenzend aan de vuilnisbelt was in trek. Hier werd veel gefourageerd en vermoedelijk (door minstens één paar) ook gebroed. Elders in de streek is de Bergeend, ook midden jaren negentig, nog steeds schaars.

Wintertaling (130-140 paar)

De Brabantse zandgronden zijn van oudsher belangrijk voor de Wintertaling (Teixeira 1979). Dat de aantallen hier plaatselijk flink op kunnen lopen bewees Jan van Diermen in 1989. In dat jaar registreerde hij bij de Oisterwijkse vennen & Kampina maar liefst 104 territoria. Buiten de florerende populatie van dat gebied is het echter allerminst goed gesteld met de Wintertaling. Zo is de soort uit tal van gebieden de afgelopen 15 jaar verdwenen. Voorbeelden zijn; de Mortelen, de Brand, het dal van het Merkske en het dal van het Spruitensroompje.

Bij de vennen van Huis ter Heide en Gorp & Rovert houdt de soort, zei het in klein aantal, redelijk stand (resp. 5-10 en 3-4 ter.). In 1989/1990 zijn solitaire broedpaartjes aangetroffen in het Riels Laag en in kleine bosvennetjes bij Halve Maan en Nieuwkerk.

Het lijkt erop dat de Wintertaling zich redelijk weet te handhaven in vochtige heideterreinen. De soort weet hier soms ook te profiteren van beheersmaatregelen (zoals op Kampina). Uit de beekdalen en vochtige broekboss*en (voor zover ze nog bestaan) is de Wintertaling nagenoeg verdwenen. Alleen in het Beerzedal komt de soort nog algemeen voor.

Zomertaling

Wanneer we de verspreidingskaart van de Zomertaling van de broedvogelatlas uit de jaren zeventig bekijken, dan krijg je de indruk dat dit eendje in Midden-Brabant tamelijk algemeen voorkomt. Hoe zal de kaart in de broedvogelatlas van de jaren negentig er uitzien? Met zo'n drie of vier stippen zal het dan echt wel op zijn. Nog niet zo heel gek lang geleden was de Zomertaling allerminst schaars in de streek. Zo werden tweede helft jaren zestig nog 11 broedpaartjes gemeld op de vennen van Huis ter Heide (Kuiper 1967). Eind jaren tachtig dobberde hier ieder jaar nog maar één paartje rond. Een andere gebied waar dit fraaie eendje nog weleens te bewonderen valt is Kampina. Ook hier ging het eind jaren tachtig om niet meer dan één paartje, en dat niet eens ieder jaar (van Diermen 1990). Ook bij het Rietven (Moergestel) en in het dal van het Spruitenstroompje is de Zomertaling af en toe present gedurende de broedtijd. Hoopgevend is de vestiging van de Zomertaling in het Riels Laag midden jaren negentig. Dit gebeurde na uitvoering van vernattende beheersmaatregelen.

Slobeend

Net als bij de andere eenden zijn de vennen van Oisterwijk/Kampina en Huis ter Heide het meest van belang. Bij Kampina is de Slobeend gedurende de jaren tachtig sterk toegenomen. Ook bij Huis ter Heide is, na aanvankelijk een afname in de jaren zeventig, de populatie gegroeid. In 1987 werden hier 4 paartjes geteld, in 1990 waren dat er zelfs 8. De toename is (net als bij Kampina) voor een groot deel het resultaat van waterstandsverhoging (en eutrofiëring?). Ook het ontstaan van een nieuwe afgraving bij de vuilnisbelt heeft wellicht een positieve uitwerking gehad. In dit ondiepe voedselrijke plasje (vanwege enorme aantallen meeuwen) werd erg veel gefourageerd. Buiten bovengenoemde gebieden is de Slobeend schaars. In 1989 werd een paartje vastgesteld op de Rechte Heide. Vanaf midden jaren negentig wordt de Slobeend ook broedend aangetroffen in het Riels Laag.

Tafeleend

Als broedvogel is de Tafeleend buiten Kampina altijd schaars geweest. In 1989/1990 zijn buiten bovengenoemde gebieden geen zekere broedgevallen vastgesteld. Er werden wel paartjes in de "goede tijd" gezien op de vennen van Huis ter Heide, het Galgeven en het Winkelsven.

Kuifeend

Dit is veruit de meest succesvolle vertegenwoordiger van de "iets schaarsere" eenden. Hoewel relatief weinig zekere broedgevallen werden geconstateerd (hier ging de aandacht in eerste instantie ook niet naar uit), is het duidelijk dat de Middenbrabantse populatie sinds 1981 sterk is gegroeid. Toen zijn alle potentiële broedplaatsen geteld door Ad van Poppel (van Poppel 1984). Sindsdien raakten een hoop nieuwe gebieden bezet. Zo verscheen de Kuifeend in 1984 in de Brand (van Eck 1988) en in 1986 in de Loonse en Drunense Duinen. Op de vennen van Huis ter Heide ontbrak de Kuifeend tot eind jaren 60 (Kuiper 1967). In de jaren zeventig werd deze soort hier steeds regelmatig gezien tijdens de broedtijd (van Poppel 1977). Het duurde echter tot 1980 alvorens het eerste broedgeval plaatsvond (van Berkel 1980). Vanaf midden jaren tachtig heeft de Kuifeend vaste grond onder de voeten in dit gebied. Zo werden in 1987 vier paartjes vastgesteld, of beter gezegd territoria. Een belangrijk deel van de waarnemingen tijdens de broedtijd had namelijk betrekking op solitaire mannetjes. Drie jaar later was de populatie van de vennen van Huis ter Heide al uitgegroeid tot 12 territoria. Een deel hiervan had wellicht betrekking op overzomeraars. In 1989 zijn op het Galgeven 7 territoria geregistreerd, ook hier is geen aandacht aan het broedsucces besteed. De stand is hier vermoedelijk stabiel gebleven. Van Poppel schatte de populatie van het Galgeven met omliggende vennen in 1981 al op 6-10 paar.

Solitaire paartjes werden in 1989/1990 gezien op het Papschot in Gorp & Rovert en in het dal van het Spruitenstroompje.

Wespendief (20-23 paar)

De karteringen van 1989/1990 leverde, inclusief de paartjes van Kampina, 12 territoria op. Hiermee komt de gemiddelde dichtheid op 0,3 per 100 hectare bos. Een zelfde dichtheid is vastgesteld in Drenthe (Bijlsma 1993). De dichtheden variëren echter sterk van gebied tot gebied. In vochtige bossen doet de Wespendief het van oudsher beter dan in droge terreinen. Het eerst bekende broedgeval in vochtig eiken/populierenbos dateert reeds uit 1897. Toen werd er gebroed in de omgeving van Liempde (van Erve et.al. 1967). Ook nu nog is de Wespendief in deze hoek een jaarlijkse broedvogel (bijv. in het Veldersbos). Ook in andere terreinen met de kenmerkende Middenbrabantse coulissen structuur van middelgrote loof(populieren)bossen temidden van halfopen landschap is deze soort geen ongewone verschijning. Voorbeelden zijn de Brand, Brokkenbroek en de Mortelen. Verder zijn beekbegeleidende bossen van belang, zoals de Smalbroeken (van Diermen 1990), maar ook Nieuwkerk en Gorp de Leij. Droge bossen lijken beduidend minder in trek als broedplaats. Wel wordt hier veelvuldig gefourageerd (van Diermen 1990). In de Loonse en Drunense Duinen, toch goed voor zo'n 2000 hectare bos, zijn tot op heden geen broedgevallen geconstateerd. In 1989 is weliswaar een "verdacht" exemplaar boven de Loonse duinen gezien maar daar bleef het dan ook bij. Ook in de Oisterwijkse Bossen ontbrak de Wespendief eind jaren tachtig (van Diermen 1990). Op Huis ter Heide is in 1987 een zeker broedgeval vastgesteld. Ook in latere jaren zijn hier in de geschikte tijd Wespendieven gezien. Mogelijk worden in de uitgestrekte naaldbossen af en toe paartjes over het hoofd gezien.

Hetgeen gezien het steelse karakter van deze soort niet verwonderlijk is. Na 1990 is de Wespendifief plaatselijk toegenomen. Bijvoorbeeld in de Brand. Hier werden in 1995/96 4-5 paartjes vastgesteld, tegen 2 paar in de jaren tachtig (med. F.Post). Het is overigens niet ondenkbaar dat deze schijnbare toename het gevolg is van intensiever onderzoek.

Bruine kiekendifief (2-3 paar)

De Brand en omgeving Winkelsven zijn de reguliere broedgebieden in Midden-Brabant. Zo ook in 1989/1990. Bij het Winkelsven is het broedsel van 1989 mislukt (van Diermen 1990). Ook in 1990 zijn hier geen jongen gezien. Vervolging wordt niet uitgesloten. In de Brand werd in beide jaren door één paartje met succes jongen groot gebracht. Na 1993 is de Bruine kiekendifief uit de Brand verdwenen. De reden hiervoor is niet bekend. Het biotoop is hier gedurende de jaren 90 niet noemenswaardig veranderd (med. F. Post). Bij de vennen van Huis ter Heide is de Bruine kiek ook geregeld te zien. Voor een deel gaat het om fouragerende beesten uit de Brand. Af en toe wordt hier overzomerd door een onvolwassen exemplaar.

Havik (30-35 paar)

De Havik is altijd een zorgenkindje geweest in het Middenbrabantse. Nog lang na de misère van de jaren zestig bleven veel bossen rondom Tilburg verstoken van deze krachtpatser. Reden hiervoor was dat de Middenbrabantse bossen nèt te ver van de brongebieden in het oosten liggen. Ook vervolging heeft een florerende populatie lange tijd gedwarsboomt. Eind jaren zeventig krabbelde de stand van de Havik langzaam op. In die jaren waren de uitgestrekte bossen tegen de Belgische grens de enige gebieden waar de Havik mondjesmaat tot broeden kwam. Dit is een hoek van Brabant waar veel bos in particuliere handen is. Dit is op zich niet zo'n probleem, ware het niet dat in deze terreinen nogal wat jachtopzichters met een bedenkelijke reputatie rondbonjouren. Harde bewijzen zijn er niet of nauwelijks, maar dat vervolging plaats vindt staat vast. Voor alle duidelijkheid moet vermeld worden dat vervolging niet in alle bossen in de grensstreek schering en inslag is. In de terreinen van het Brabants Landschap bijvoorbeeld zijn roofvogels wèl veilig. Ondanks jarenlange vervolging heeft de Havik populatie ten zuiden van Tilburg kans gezien te groeien. In de strook bos vanaf het Ooijevaarsnest in het westen tot aan de Rovertse hei in het zuidoosten (1765 ha), werden in 1989/1990 8 broedpaartjes geteld. Dit betekent een redelijke dichtheid van 0,5 paar per 100 hectare bos. In de bossen ten noorden van Tilburg verscheen de Havik pas in de jaren tachtig. Het eerste zekere broedgeval in de Brand werd in 1984 vastgesteld (van Eck 1988). Ook Huis ter Heide werd in dat jaar bezet. Wanneer het eerste broedgeval in de duinen plaatsvond is onbekend. Na vestiging in deze terreinen heeft de populatie lange tijd op een laag pitje doorgesudderd. Zo bleef de stand in de Loonse en Drunense Duinen van 1986 tot 1990 gelijk (3 paar). Dit geldt ook voor de Brand (1984-1990: 2 paartjes). Pas vanaf begin jaren negentig maakte de populatie in laatgenoemd terrein een groei door (1995: 6 paar med. F.Post). De gemiddelde dichtheid in Midden-Brabant van eind jaren 80 (0,3/100 ha) is tamelijk laag vergeleken met gebieden in Oost-Brabant, Drenthe en de Veluwe (Bijlsma 1993).

Sperwer (115-130 paar)

De Sperwer is in Noord-Brabant na de Torenvalk de talrijkste roofvogel. In 1989/1990 is de Sperwer niet overal onderzocht, bijvoorbeeld in de uitgestrekte bossen van Gorp & Rovert. De dichtheden in Midden-Brabant variëren van 0,7 tot 0,9/100 ha in aaneengesloten bossen (Loonse en Drunense Duinen, Oisterwijkse Bossen), tot 1,5 à 2,0/100 ha in kleinere bossen. Voorbeelden hiervan zijn de bossen in de stadsrandzone van Tilburg. Zoals overal in Nederland is de Sperwer de laatste 15 jaar ook in Brabant sterk toegenomen. Voorbeelden hiervan zien we in de Loonse en Drunense Duinen waar de populatie groeide van 1 paar in 1977/1978 tot 7 paar in 1986 (Voorn 1986). De ontwikkeling in de Brand is hiermee vergelijkbaar. Hier ontbrak hij in de jaren zeventig, eind jaren tachtig werden hier jaarlijks 3-4 paartjes vastgesteld in de kleine sparrenperceeltjes.

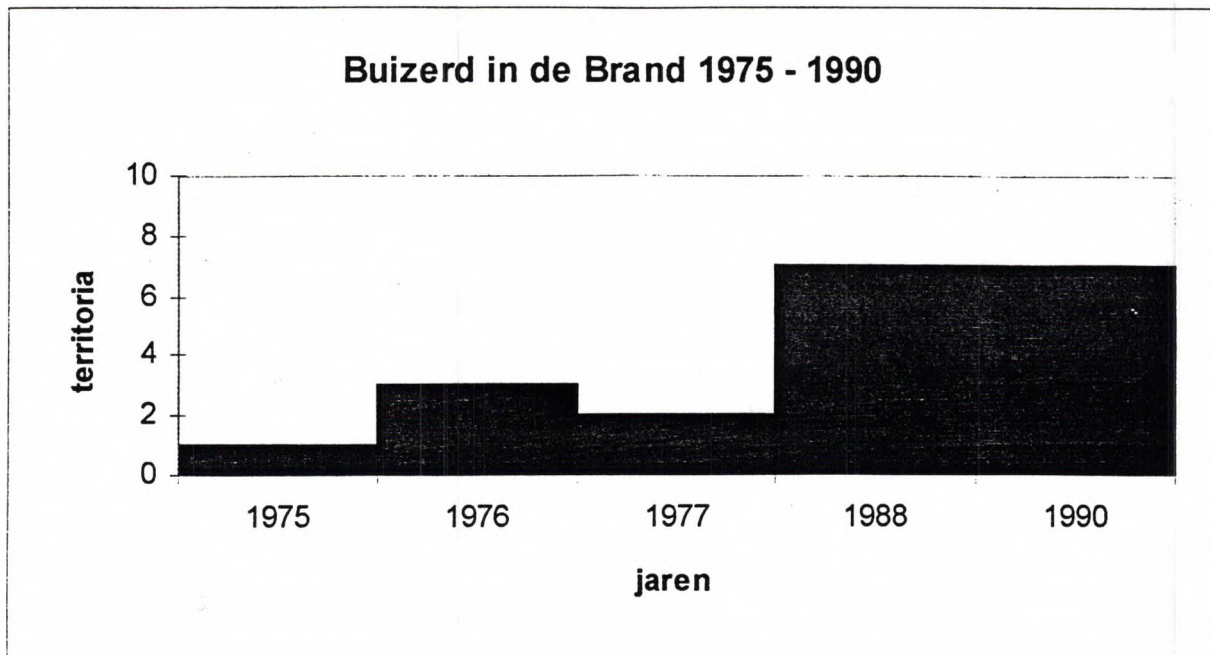
Buizerd (95-105 paar)

In bijna alle bosrijke provincies, zoals Drenthe, Gelderland en Overijssel is de Buizerd de talrijkste roofvogel. In parkachtige landschappen van Oost-Nederland kunnen de dichtheden makkelijk oplopen tot 3-5 paar per 100 hectare (Bijlsma 1993). De Brabantse dichtheden steken hier ietwat schril bij af. In totaal zijn er in de periode 1986/1990 63 Buizerds geteld in de regio (1/100 ha bos). Deze dichtheid is vergelijkbaar met dichtheden van de aaneengesloten Veluwe bossen.

De aantallen variëren sterk van gebied tot gebied. De uitgestrekte stuifzandbossen bij Loon op Zand hebben de Buizerd het minste te bieden. In de periode 1986-1990 werd hier een dichtheid van 0,2 tot 0,3 paar per 100 hectare vastgesteld (1989: 8 paar), hetgeen zeer laag is. Wanneer men bedenkt hoe weinig Buizerds hier in de jaren zeventig zaten (1977/1978: 2 mogelijke broedgevallen) dan is toch ook hier duidelijk sprake van een toename. In de meeste andere gebieden die hoofdzakelijk uit aaneengesloten naaldhout bestaan ligt de dichtheid net boven de 1 per 100. Dit is het geval in de Gorp & Rovert, Oisterwijk/Kampina en de omgeving van het Galgeven. Beekbegeleidende bossen scoren met 1,5 paar per 100 hectare wat beter. Deze dichtheden vinden we bij Aarle, Nieuwkerk, de Smalbroeken en in de Brand. Met name voor laatstgenoemd terrein is dit aan de lage kant. Hierbij moet vermeld dat de Buizerd in de periode na 1990 in de Brand wat toegenomen is (exacte cijfers ontbreken nog). De populatie van dit gebied heeft misschien niet de omvang die men zou verwachten (zie diagram 1). De aantallen in de Mortelen stellen nog minder voor. In dit laatste stukje "gaaf" Brabants coulissenlandschap stagneert de ontwikkeling al vanaf de late jaren zeventig. Zowel in 1977/1979 als in 1992 zaten hier 4 paartjes. Vervolging is mogelijk één van de struikelblokken, waardoor de Buizerd nog steeds een wat kwijnend bestaan leidt in dit prachtige gebied.

Diagram 1

De gemiddeld lage dichtheid in grote delen van Noord-Brabant wordt waarschijnlijk mede veroorzaakt door de minder gunstige voedselsituatie in het agrarisch gebied. In het noorden van Nederland is veel minder grasland omgezet in maïsakkers. In maïsland valt voor Buizerds, en andere muizeneters, weinig te halen. De veronderstelling dat het Brabants bos minder nestgelegenheid zou bieden door het hoge percentage dennenakkers (o.a. Bijlsma 1993), lijkt de auteur een minder aannemelijke verklaring. Zelfs in de meest armetierige bossen staan altijd nog wel wat geschikte nestbomen.

Torenvalk (100-110 paar)

De Torenvalk is één van de roofvogelsoorten waarbij Brabant positief afsteekt tegen de rest van Nederland (Bijlsma 1993). In Midden-Brabant werden op 11.020 hectare natuur- en agrarisch gebied 71 territoria vastgesteld. De gemiddelde dichtheid (0,6/100 ha) is aanzienlijk vergeleken met bijvoorbeeld Drenthe. Terreinen waar de Torenvalk goed vertegenwoordigt is, zijn: Kampina, Rechte Heide en de omgeving van Huis ter Heide. De hoge gemiddelde dichtheid doet wellicht anders vermoeden, maar ook in Midden-Brabant is de stand fors gekelderd. Zo is de populatie van de Brand in tien jaar tijd gehalveerd. In de Mortelen ging de Torenvalk zelfs met 60% achteruit. Nivellering van het agrarisch gebied is waarschijnlijk hoofdreden van achteruitgang. Op en om de heidevelden weet de Torenvalk goed stand te houden.

Boomvalk (40-45 paar)

De bossen van het Brabantse zand zijn altijd belangrijk geweest voor de Boomvalk. Behalve droge terreinen is ook het coulissenlandschap met z'n vele populierenlanen in trek (Heynen et.al. 1986). De gemiddelde dichtheid berekend over 8539 hectare natuurgebied en halfnatuurlijk terrein bedraagt 0,34 per 100 hectare. Dit is zeer aanzienlijk. Of deze dichtheid in de jaren negentig nog bereikt wordt is sterk de vraag. Eind jaren tachtig staken een paar gebieden met kop en schouders boven de rest uit: Oisterwijk/ Kampina (1,1/100

ha), Huis ter Heide (0,75/100 ha) en in iets mindere mate de Loonse en Drunense Duinen (0,35/100 ha). Oisterwijkse Bossen en Kampina was in 1989 met 13 broedpaartjes het bolwerk. De vele vennen met een overvloedig voedselaanbod verklaren voor een belangrijk deel dit hoge aantal. Dit geldt ook voor Huis ter Heide. In de overige grote bosgebieden liggen de dichtheden beduidend lager. De laatste jaren komen veel geluiden over achteruitgang van de Boomvalk. Met name van boven de grote rivieren. Ook in Midden-Brabant is de Boomvalk in het recente verleden op een aantal plaatsen talrijker geweest dan tegenwoordig. Op de Oirschotse hei is de stand in 10 jaar tijd gehalveerd (van Diermen 1991). Uit de Mortelen is hij zelfs helemaal verdwenen (1977/1979: 4 paar, 1992: 0 paar).

Korhoen

Over het Korhoen is de laatste jaren zoveel geschreven dat hier wordt afgezien van een soorttekst.

Patrijs

In Noord-Brabant en Zeeland lijkt de Patrijs redelijk stand te houden, maar ook hier zijn de laatste 20 jaar de aantallen flink ingezakt. In 1989/1990 zijn op 1895 hectare cultuurland 47 territoria geteld (2,5/100 ha). Dit is naar huidige maatstaven zeer behoorlijk. Hierbij moet nog vermeld dat grote stukken agrarisch gebied extensief zijn onderzocht, zonder recorder bijvoorbeeld, zodat dit nog als een minimum aantal beschouwd moet worden. De dichtheid die door de provincie is gevonden in Midden- en Oost-Brabant (0,8/100 ha) is weliswaar nog lager, maar ook dit is een gevolg van extensief onderzoek (Poelmans & van Diermen 1997). In delen van Noord-Brabant worden ook nu nog flinke dichtheden van de Patrijs gevonden (tot max. 10/100 ha). In Midden-Brabant springen een paar gebieden er duidelijk uit, zoals het jonge heideontginingslandschap bij Huis ter Heide (5,0/100 ha) en de Kerkeindsche Heide (3,0/100 ha). Verder komen we plaatselijk redelijke dichtheden tegen in beekdalen en op oude (hoge) akkergronden, zoals het Riels Laag (2,8/100 ha) en de Schijf bij Hilvarenbeek (3,6/100 ha). Waarom de Patrijs in Brabant het hoofd nog redelijk boven water weet te houden is niet geheel duidelijk. Bovengenoemde gebieden zijn nog niet verkaveld en kennen over het algemeen een tamelijk "gave" zandpadenstructuur. Wellicht is de voedselsituatie in het zuiden des lands iets gunstiger dan in het noorden. Te denken valt aan de vele voederkuilen waar Patrijzen, zeker in strenge winters, vaak te vinden zijn. De Patrijs doet het ogenschijnlijk nog redelijk in de streek, maar uit fragmentarische gegevens (en verhalen) van oudere

vogelaars valt op te maken dat de aantallen zo'n 15-20 jaar terug nog aanzienlijk hoger lagen.

Uit natuurterrein is de Patrijs vrijwel ongemerkt verdwenen. Begin jaren tachtig kwam deze soort nog voor op de overgang van hei naar cultuurland op de Rechte Heide (Retel Helmrich ongepubl.), en tot eind jaren tachtig werden jaarlijks 1-2 broedpaartjes in de Drunense Duinen vastgesteld. In beide terreinen zijn begin jaren negentig geen Patrijzen meer gezien.

Kwartel

Oost-Brabant is van oudsher een bekend Kwartelgebied (Teixeira 1979). Door de oprukkende maïsteelt is deze soort echter behoorlijk in de verdrukking gekomen. Plaatselijk worden nog steeds redelijke aantallen aangetroffen. De meeste Kwartels zijn in het goeie kwarteljaar 1989 gehoord. In dat jaar kon de soort op de gekste plekken opduiken. Bijvoorbeeld in kleine akkertjes te midden van uitgestrekt bos. Er zijn rondom Tilburg ook terreinen waar, invasie of niet, jaarlijks Kwartels zitten. Vooral in beekdalen en jonge heideontginningen. Voorbeelden zijn het Riels Laag en het cultuurland bij Huis ter Heide. In laatstgenoemd terrein werden van 1987 tot 1990 jaarlijks 2 tot 4 roepende haantjes geteld (0,8-1,7/100 ha). Andere gebieden waar Kwartels met een zekere regelmaat opduiken zijn het dal van het Spruitenstroompje, de voormalige Rielsche Heide en het Rijens broek tussen Tilburg en Dongen. In natuurterrein is de Kwartel schaars. In de Drunense Duinen is hij tussen eind jaren zeventig en 1992 nooit aangetroffen. Op de Rechte Heide zitten ze daarentegen geregeld. In '89 zelfs 3 haantjes, het jaar daarop nog slechts 1.

Scholekster

Tot diep in de jaren zeventig was de Scholekster vrij schaars in het cultuurland van Midden-Brabant. Vanuit de kustgebieden is de Scholekster het binnenland ingetrokken. Tot op de dag van vandaag zijn de aantallen ten westen van Tilburg beduidend hoger dan ten oosten van de stad. Behalve de structuur van het landschap, meer open gebieden, speelt ook de ligging ten opzichte van brongebieden een rol. De gemiddelde dichtheid die vastgesteld is door de provincie in Midden- en Oost-Brabant (0,5/100 ha) is laag vergeleken met andere provincies (Beintema et.al. 1995). Vooral in het oosten (delen van de Kempen) liggen veel gebieden waar de Scholekster nog steeds een vrij schaarse broedvogel is. De gemiddelde dichtheid in Midden-Brabant is hoger (1,8/100 ha). Met name in open jonge heideontginningen worden relatief hoge dichtheden gevonden. Voorbeelden zijn Huis ter Heide (2,8-3,8/100 ha), ten westen van de Duiksehoef (4,4/100 ha) en de Rielsche Heide (3,3/100 ha). Deze dichtheden steken overigens schril af bij dichtheden in het noorden van het land (Beintema et.al. 1995). De stand in een aantal beekdalen is om onduidelijke redenen laag: Riels Laag (1,1/100 ha), Helvoirts Broek (0,7/100 ha). Ten zuidoosten van Tilburg werd in het Moergestels Broek de hoogste dichtheid gevonden (4,0/100 ha). In de meeste andere terreinen in deze hoek, zoals bij Hilvarenbeek en de Kleine Oisterwijkse Heide komen de dichtheden niet boven de 1,0/100 ha uit.

Kleine plevier

De Kleine plevier is in Midden-Brabant broedvogel in klein aantal van zand afgravingen en- depots en sinds kort bij de vennen van Plan Lobelia (Huis ter Heide). In 1989 werd 1 broedpaartje gevonden bij een boorstation van B.P. in het Moergestels Broek. De belangrijkste broedgebieden (afgravingen) zijn in 1989/1990 niet geteld.

Kievit

Veel weidevogels leiden een kwijnend bestaan in het Brabantse. Zo niet de Kievit. In de hele provincie (met uitzondering van de zeekeigebieden) zitten grote aantallen. In 1989/1990 is rondom Tilburg zo'n 1000 hectare open land op Kieviten geïnventariseerd. Deze telling leverde 246 territoria op (25/100 ha), dit is een zeer behoorlijk resultaat. Hierbij moet aangetekend worden dat vooral de iets betere terreinen zoals beekdalen en heideontginnigen onderzocht zijn. Mede hierdoor valt de gemiddelde dichtheid twee maal hoger uit dan die van geheel Midden- en Oost-Brabant (11-14/100 ha, Poelmans & van Diermen 1997). Plaatselijk lopen de dichtheden fors op. Ook bij de Kievit blijken jonge heideontginnigen in trek, wat blijkt uit de aantallen in het cultuurland van Huis ter Heide (max. 29/100 ha) en het Hengstven bezuiden de Drunense duinen (34/100 ha). Beekdalen blijven hierbij achter, dichtheden schommelen tussen de 10 en 15 per 100 hectare. Hiervan is sprake in het Helvoirts broek (Gilissen 1990), het dal van de Voorste stroom (Braam 1990) en het dal van het Spruitenstroompje. De populatie van het Riels laag (26/100 ha) springt hier duidelijk boven uit. Wellicht profiteert de Kievit van het extensieve beheer in dit gebied. De kruidenrijke hooilanden blijken namelijk zeer in trek, maar ook op de aangrenzende grootschalige akkers gedijt deze soort goed. De situatie in natuurgebieden is niet helemaal duidelijk, en is sterk afhankelijk van het beheer. Op Kampina nam de Kievit toe (van Diermen 1990), op de Rechte Heide liep de stand terug van 6 paar in 1982 (Retel Helmrich ongepubl.) naar 1 paar in 1990.

Watersnip

Het verhaal van de Watersnip is er één van louter treurnis. Deze soort is overall enorm achteruitgegaan, niet in de laatste plaats in Brabant. De soort is hier nooit erg talrijk geweest (van Erve et.al. 1967), maar tot diep in de jaren zeventig was de Watersnip mondjesmaat in tal van terreinen te vinden. Sindsdien is hij op veel plaatsen verdwenen, te weten: de Brand, de Mortelen, dal Poppelsche Leij, beekdal Abcoven, Leike- en Plakkeven, Rijens Broek en het dal van het Merkske. Eind jaren tachtig resteerden in Midden-Brabant nog ongeveer vier terreinen met Watersnippen. Het belangrijkste terrein was tot 1988 het Helvoirts broek, toen zaten hier nog 11 paartjes (Gilissen 1990). Helaas moest ook het laatste bolwerk er aan geloven. Tijdens het voorjaar van 1988 is dit dal gediëpplougd. In het voorjaar van 1989 resteerde nog slechts 3 broedpaartjes ! Een ander belangrijk gebied vinden we aan de monding van het fameuze Spruitenstroompje boven Hilvarenbeek. Zowel in '89 als '90 zijn hier 4 baltsende snippen geteld (gem. 1,3/100 ha). Het is te hopen dat deze kleine populatie, die in vochtig grasland zonder beschermde status huist, de ruilverkaveling de Hilver overleeft.

Opmerkelijk is de aanwezigheid van een solitair broedpaartje in een grasland nabij de Rosephoeve onder Oisterwijk. Van 1989 tot 1992 verbleef hier steeds één paartje gedurende de broedtijd. De enige natuurgebieden waar de Watersnip nog zit zijn Kampina (1989: 2 ter.) en, sinds midden jaren negentig weer, de Rechte Heide.

Houtsnip (60-70 paar)

Behalve in de Mortelen en de Brand zijn in 1989/1990 in de meeste B.S.P.- gebieden weinig avondbezoeken gebracht. Hierdoor is de Houtsnip onvolledig geteld. Andere inventarisaties leverde bruikbare gegevens op om toch wat te kunnen schrijven over deze soort (van Diermen 1990, van Eck 1988). Het voorkomen van de Houtsnip in Midden-Brabant is enigszins opmerkelijk. In vochtige populierenbossen en in beekbegeleidende bossen worden doorgaans redelijke dichtheden behaald (0,8-3,0/100 ha). In de droge (naald)bossen ontbreekt de Houtsnip daarentegen nagenoeg. In een terrein zoals de Loonse en Drunense duinen (ca. 2000 ha bos) werden tot 1992 geen Houtsnippen als broedvogel vastgesteld. In 1992 is hier de eerste baltsende Houtsnip gezien (Post 1993). Ook in andere droge bossen (zowel loof als naald) is deze soort uitgesproken schaars in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Veluwe en Twente. Hoewel gebieden zoals Nieuwkerk en Gorp de Leij ruimschoots aan de habitateisen lijken te voldoen werden zijn hier in 1989/1990 geen Houtsnippen opgemerkt. In het verleden dook de Houtsnip hier regelmatig op tijdens de broedtijd (Braaksma 1981). De algemene indruk bestaat dat de stand terug loopt. Vooral in de wat drogere gebieden, maar ook in de Brand. Mogelijk speelt eutrofiëring, waardoor de bosbodem meer en meer overwoekert raakt door kruiden en braam, een negatieve rol. Duidelijke aanwijzingen hiervoor ontbreken tot dusverre echter.

Grutto

Midden jaren tachtig waren in Midden-Brabant nog redelijk wat gebieden te vinden met behoorlijke aantallen Grutto's (Post 1990). Een aantal van die terreinen is in 1989/1990 opnieuw geteld. Eind jaren tachtig bleek de reeds begin jaren zeventig ingezette afname niet tot staan te zijn gekomen. Cultuurtechnische werken, soms uitgevoerd in enkele dagen, maken gebieden tot in lengte van jaren ongeschikt voor de Grutto. Ook in terreinen waar op het oog weinig veranderde, zijn de aantallen vaak enorm gekelderd. Bijvoorbeeld in de omgeving van Oisterwijk. In een graslandgebiedje bij de Rosephoeve (45 ha) zaten in 1988 nog minstens 10 paar Grutto's. In 1989 waren dat er nog maar 2. Dit is een vrij extreem geval, maar ook in andere Middenbrabantse terreinen was eind jaren tachtig een achteruitgang van 50% in twee jaar tijd niet ongewoon. Rondom Tilburg resteerden eind jaren tachtig nog een paar goede grutto-gebieden. Het beste was het Riels Laag met in 1990 15 paartjes (8,4/100 ha). Dit is zo'n beetje het enige gebied waar de Grutto gedurende de jaren tachtig is toegenomen, het resultaat van extensief beheer door het Brabants Landschap. Ook elders werden soms nog aardige aantallen in beekdalen gevonden zoals in het Helvoirts Broek (3,0/100 ha, Gilissen 1990) en het dal van het Spruitenstompje (4,0/100 ha). Heideontginningen zijn plaatselijk nog van belang. Voorbeelden zijn de Rielsche Heide (1989: 7,3/100 ha) en de Kleine Oisterwijkse Heide (3,5/100 ha). Buiten bovengenoemde terreinen is de Grutto schaars.

Op het moment dat deze tekst geschreven wordt (eind 1996) blijkt dat in bijna alle bovengenoemde terreinen de stand ten opzichte van eind jaren tachtig opnieuw sterk is terug gelopen (bron: Provincie Noord-Brabant).

Wulp (80-85 paar)

Tot diep in de jaren zeventig was de Wulp in Midden-Brabant in de meeste agrarische gebieden nog een tamelijk ongewone verschijning. Alleen in beekdalen en heideontginningen ten zuidwesten van Tilburg tot aan de Belgische grens was een jodelende Wulp in cultuurland een vertrouwd beeld. Ook eind jaren tachtig waren de beste Wulpgebieden veelal bezuiden de lijn Breda-Tilburg te vinden. Voorbeelden hiervan zijn de Rielsche Heide (5,3/100 ha), het dal van de Poppelsche Leij (4,6/100 ha), het Merkske dal (5,1/100 ha, Klemann & Wessels 1994) en het Riels Laag (2,3/100 ha). Ten noorden en oosten van Tilburg zijn de aantallen in cultuurland beduidend lager. In het hele ruilverkavelingsgebied de Hilver (enkele duizenden hectare) werden in 1980 slechts 9 wulpen vastgesteld, alle in cultuurland in de buurt van heideterreinen (Braaksma 1981). Ook ten noorden van Tilburg werden pas eind jaren zeventig de eerste broedgevallen vastgesteld op flinke afstand van de van oudsher belangrijke broedgebieden op de hei. In 1977 vestigde de Wulp zich in de Brand (van Eck 1988). Ten noorden van Tilburg liggen een paar goede wulpgebieden zoals de omgeving van Huis ter Heide (1989/1990: 3,0/100 ha) en het Hengstven (1988: 3,4/100 ha). Daarbuiten was de Wulp eind jaren tachtig nog vrij schaars. In de meeste heidegebieden is de stand de laatste 15 jaar stabiel gebleven. Dit gaat op voor de volgende terreinen: Rechte Hei (1982: 11 p. 1990: 12 p., Retel Helmrich ongepubl.) de Oirschotse Heide (1980: 27 p. 1991: 27 p., van Poppel 1980, van Diermen 1991) en de Drunense Duinen (1986/1989: 5 p. 1992: 5 p.). De dichtheden variëren in deze terreinen van 4-5/100 ha op de Oirschotse- en Rechte Heide tot 6,8/100 ha op Kampina (van Diermen 1990).

Tureluur

Buiten de vochtige heideterreinen is de Tureluur in Midden-Brabant zo goed als uitgestorven. Eind jaren tachtig broedde de Tureluur nog op de Rechte Heide (niet eens jaarlijks) en Kampina (1989: 4 p. van Diermen 1990). Een solitair paartje was aanwezig in het dal van het Spruitenstroopje. Midden jaren negentig was de Tureluur hier nog steeds present. Er is één nieuwe broedplaats bijgekomen ten opzichte van de jaren 80, namelijk bij Plan Lobelia. Hier broedt de Tureluur vanaf 1994 (Provincie Noord-Brabant).

Holenduif

Tot diep in de jaren zeventig was de Holenduif betrekkelijk schaars in Midden-Brabant. Het voorkomen bleef toen in hoofdzaak beperkt tot de rijkere loofbossen. Voorbeelden zijn de Brand en de Mortelen. In deze gebieden is het aantal broedpaartjes ten opzichte van de jaren zeventig ruim verdubbeld. Tegenwoordig weet de Holenduif zich ook in uitgestrekte naaldbossen te redden, maar de dichtheden zijn er over het algemeen nog niet bijster hoog (Loonse en Drunense Duinen: 1986: 2,6/100 ha). Op landgoederen en in beekbegeleidende bossen lopen de aantallen plaatselijk behoorlijk op, zoals bij Aarle (14,6/100 ha) en Gorp de Leij (17/100 ha). Het broeden in konijnholen, wat in veel regio's een normaal iets is, komt in terreinen zoals de Rechte Heide en de Drunense Duinen om onbekende redenen weinig voor.

Tortelduif

Noord-Brabant herbergt een aanzienlijk deel van de Nederlandse populatie Tortelduiven (Osieck & Hustings 1994). Het gaat echter niet goed met de Tortelduif in deze provincie. In bijna alle (natuur)gebieden is een afname geconstateerd. In droge bossen zijn harde klappen gevallen, maar ook de populaties van vochtige terreinen zijn duidelijk gekrompen. De stand is in de Loonse en Drunense Duinen het sterkst achteruitgegaan. Van de zeventig territoria in 1978 resteerden er in 1986 nog slechts 10 (Voorn 1986). Ook in de Gorp & Rovert is de soort waarschijnlijk achteruitgegaan. Cijfers hieromtrent ontbreken helaas. De grootste aantallen waren eind jaren tachtig te vinden in vochtige (broek)bossen zoals de Brand (4,4/100 ha), Brokkenbroek (10/100 ha) en de Mortelen (3,8/100 ha). Verder zijn landgoederen en beekbegeleidende bossen van belang. Voorbeelden zijn: beekdalbosjes bij Aarle (7,7/100 ha), Gorp de Leij (3,8/100 ha) en het Veldersbos (5,3/100 ha). In de Mortelen lijkt de Tortel het nog niet eens zo slecht te doen (1992: 24 ter.). De stand is hier ten opzichte van de jaren zeventig echter met 45% geslonken. Successie van het bos, problemen in Afrika en een verslechterde voedselsituatie in cultuurland lijken de Tortelduif de das om te doen. In agrarische gebieden zijn tamelijk weinig Tortels geteld, op de meeste plaatsen is het te open. Alleen in het cultuurland rondom Hilvarenbeek is de Tortel plaatselijk sterk vertegenwoordigd, zoals aan de kanaaldijk bij Biest-Houtakker (1989: 4,4/100 ha).

Koekoek

Op zo'n 7.500 hectare natuur- en agrarisch gebied werden in 1989/1990 in totaal 94 roepende Koekoeken geteld (1,3/100 ha). Dit aantal is zeker nog aan de lage kant, daar in extensief getelde gebieden zoals Gorp & Rovert en de meeste stukken cultuurland niet alle Koekoeken gevonden zijn. Vooral in moerasgebieden en broekbossen is de Koekoek talrijk. Hier volgen een aantal van deze terreinen: de Brand (max. 4,0/100 ha), beekdal Aarle (3,1/100 ha) en de Mortelen (2,6/100 ha). In droge bossen liggen de aantallen vanzelfsprekend lager, maar ook hier is de Koekoek met gemiddeld 1,0 paar per 100 hectare nergens echt schaars.

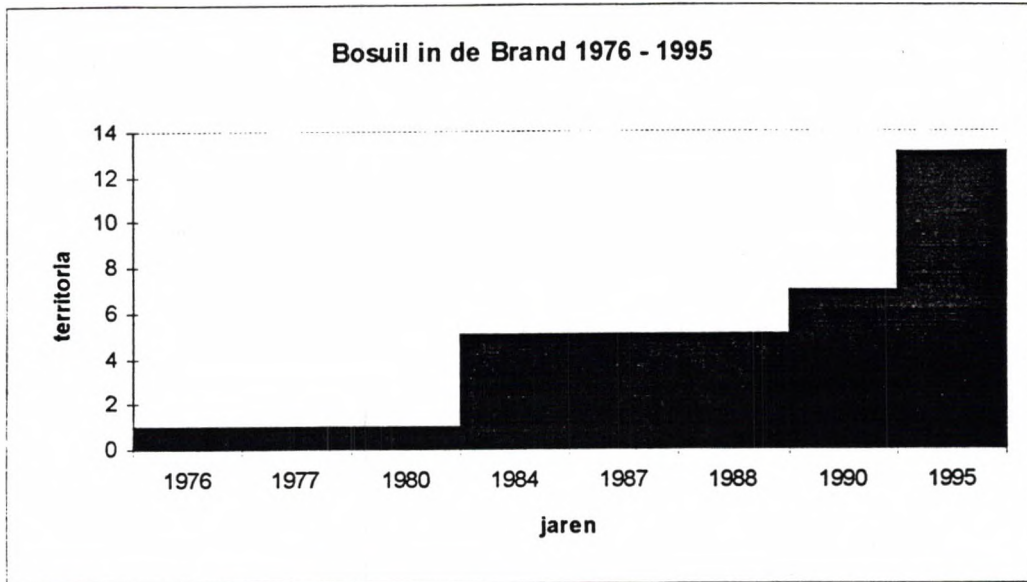
Bosuil (140-150 paar)

Tot diep in de jaren zeventig was de Bosuil een schaarse vogel in Midden-Brabant. Zo bezaten de Loonse en Drunense Duinen en de Oisterwijkse Bossen in 1977 slechts 2 paartjes. Vanaf begin jaren tachtig heeft de Bosuil een welhaast stormachtige groei doorgemaakt. In de loop van de jaren tachtig werd meer en meer duidelijk dat de Bosuil in bijna alle wat oudere bossen opvallend talrijk was. In de periode 1987/1990 is ongeveer 3000 hectare bos op Bosuilen onderzocht. Deze telling leverde 64 territoria op, hetgeen de zeer respectabele dichtheid van 2,0 paar per 100 hectare oplevert. De dichtheden variëren van 0,5/1,3 paar per 100 hectare in naaldbossen (Loonse en Drunense Duinen, Huis ter Heide) tot 2,5/3,0 paar per 100 hectare in de Oisterwijkse Bossen en in beekbegeleidende bossen (Gorp de Leij, Nieuwkerk). De populatie van de Brand (1980: 1 paar)

zat hier in 1989/1990 zo'n beetje tussen in (1,5/100 ha). Nadien is de Bosuil in dit gebied nog sterk toegenomen (diagram 2). De dichtheden lagen hier midden jaren negentig rond de 2-3 paar per 100 hectare bos (med. F.Post).

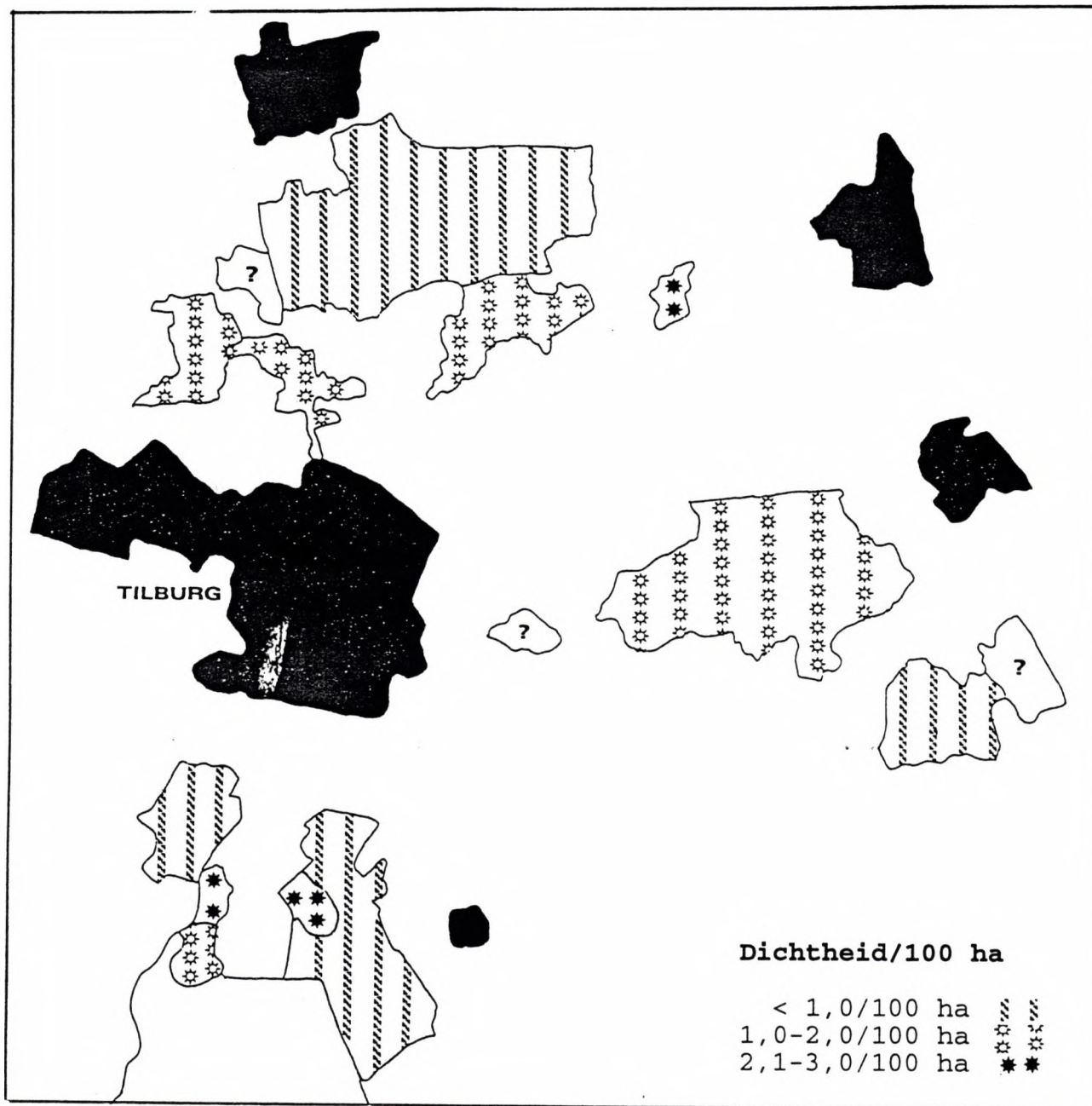
Diagram 2

Al met al kunnen we concluderen dat het Middenbrabants bos tegenwoordig net zo belangrijk is voor Bosuilen als de bossen op de Veluwe en in Oost-Nederland, regio's die van oudsher als échte bosuilbolwerken bekend staan (o.a. Teixeira 1979).

Kaart 18: Dichtheid per 100 ha van de Bosuil in Midden-Brabant

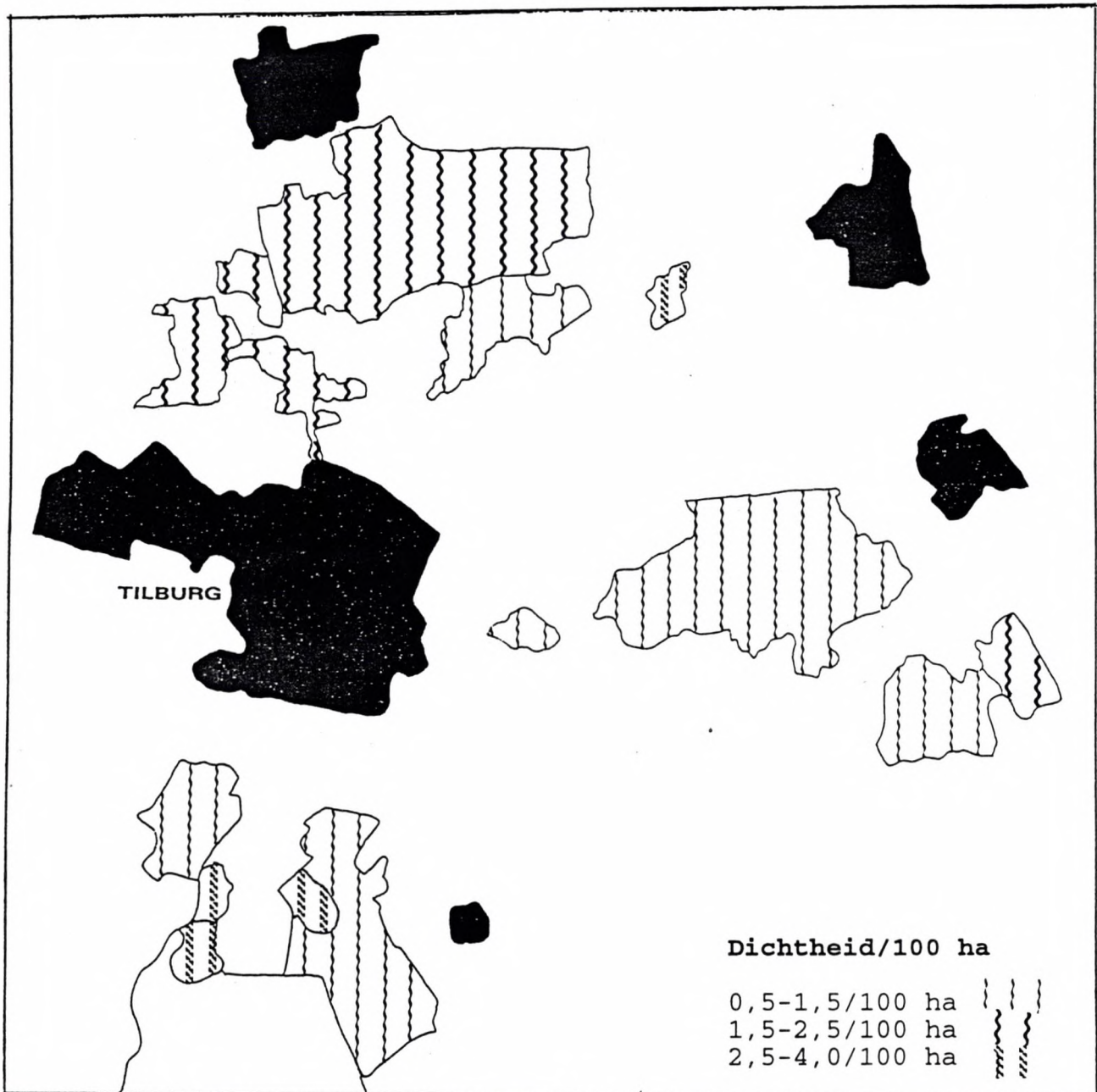
Ransuil (160-180 paar)

Het is niet iedereen bekend maar Noord-Brabant bezit ongeveer evenveel bos als de Veluwe (ca. 60.000 ha). De samenstelling en structuur variëren nogal. Veel soorten komen op de Veluwe goed uit de verf. Bosrandsoorten floreren daar echter iets minder. Eén zo'n soort is de Ransuil, de dichtheden in Brabant en Drenthe liggen beduidend hoger dan op de Veluwe (o.a. van de Brink et.al. 1996). Ook in Midden-Brabant blijkt duidelijk de voorkeur van de Ransuil voor minder uitgestrekte bossen. In de Loonse en Drunense Duinen en Gorp & Rovert komt de dichtheid niet boven de 1,0 per 100 hectare. Dichtheden in halfopen landschappen zijn tweemaal zo hoog (bijv. de Brand, Huis ter Heide). Een optimaal ransuilenhabitat vinden we op de Rechte Heide. Dit heideterrein met z'n vele kleine grovedennenbosjes (nestgelegenheid) omringd door kruidenrijke beekdalen (voedsel) is met 7 paar op 250 hectare het dichtst bezet (2,8/100 ha). In de Brand en op Huis ter Heide is een aanzienlijke afname geconstateerd ten opzichte van de jaren zeventig (resp. 30-40%, 50%). Op Kampina en de Oirschotse Heide vond een lichte afname plaats.

Groene specht (180-200 paar)

De stand van de Groene specht is de afgelopen 20 jaar overal in Nederland sterk geslonken. Vanaf eind jaren 80 neemt hij in bepaalde streken weer toe. Lang niet overal overigens, zoals op de centrale Veluwe waar de aantallen onveranderd laag zijn (Kwint 1994, Lensink 1993). In dat licht bezien is de (Midden) Brabantse populatie er één om trots op te zijn. In de periode 1986-1990 werden in 6.500 hectare natuurterrein (vooral bos) 132 Groene spechten geteld (2,0/100 ha). De dichtheden lopen uiteen van 1,0/1,5 per 100 hectare in aaneengesloten naaldbossen (Gorp & Rovert, Huis ter Heide, Duiksehoef) tot maximaal 3-4/100 hectare in de beekbegeleidende bossen van Gorp de Leij en Nieuwkerk. Het meest omvangrijk is de populatie van de Loonse en Drunense Duinen, waar naar schatting in 1986 zo'n 50 paartjes huisden (2,0/100 ha Voorn 1986). Zes jaar later bleek de Groene specht in het centrale deel van dit terrein nog steeds sterk vertegenwoordigd (2,5/100 ha, Post 1993). Ook de meeste andere populaties van heide- en stuifzandterreinen bleven stabiel gedurende de periode twee helft jaren zeventig tot begin jaren negentig (Oirschotse Heide, Rechte Heide). Uit bosgebieden is wat minder cijfermateriaal voorhanden. Uit een paar oude inventarisaties blijkt dat nergens echt sprake is van sterke achteruitgang.

Kaart 19: Dichtheid per 100 ha van de Groene specht in Midden-Brabant

De hoge aantallen rondom Tilburg zijn geen op zichzelfstaand fenomeen. In grote delen van Oost-Brabant is de Groene specht een talrijke broedvogel. Bijvoorbeeld in de regio Eindhoven-Helmond en rond Valkenswaard. Ook hier zijn over grote oppervlaktes dichtheden van 2 (of meer) paar per 100 hectare heel gewoon (bron: Provincie Noord-Brabant 1996). Deze gegevens ontkrachten enigszins de veronderstelling dat de florerende groene spechtenpopulatie van West-Brabant uniek zou zijn. De gemiddelde dichtheden van Oost-Brabant liggen iets lager, maar al met al kan gesteld worden dat heel Noord-Brabant een bolwerk van de Groene specht is.

Zwarte specht (120-130 paar)

De Zwarte specht doet het goed in Midden-Brabant. De gemiddelde dichtheid (1,4/100 ha) ligt boven die van veel andere bosrijke streken in Nederland, zoals de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en Salland (Lensink 1993, Klemann 1995). De dichtheden in Midden-Brabant variëren. In naaldbosgebieden met weinig bijmenging van loofhout bedraagt de dichtheid 1,0/100 ha (Gorp & Rovert). In naaldbossen met iets meer loofhout ligt deze rond de 1,5/2,0 paar per 100 hectare (Loonse en Drunense Duinen, Huis ter Heide, Duikse Hoef, Oisterwijk/Kampina). De maximum dichtheid vinden we op landgoederen en in beekbegeleidende bossen (tot 2,5/100 ha, Nieuwkerk). De populatie van de Brand heeft lange tijd achtergelopen bij andere gebieden. In de eikenpercelen was te weinig nestgelegenheid. Dat dit terrein toch bezet werd (en tegenwoordig een redelijke populatie herbergt) komt door de vele populierenpercelen die de laatste 10 jaar massaal kaprijp werden. Hierin zijn regelmatig bewoonde nestholtes gevonden.

Kleine bonte specht (115-125 paar)

Ondanks de immense hoeveelheid ongeschikt naalddhout, is de Kleine bonte specht vanaf begin jaren tachtig aan een zegetocht door het Brabantse land bezig. In de grote naaldboscomplexen was deze soort tot diep in de jaren tachtig nog uitgesproken schaars. Dit in tegenstelling tot de vochtige eiken/populierenbossen, zoals de Brand en de Smalbroeken bij Kampina. Dit zijn gebieden waar in de jaren zeventig uitgesproken weinig Kleine bonte spechten zijn gevonden. Aan het eind van de jaren tachtig bleek de Kleine bonte specht er verrassend talrijk (van Eck 1988, van Diermen 1990). De omgeving van de Mortelen was één van de terreinen waar ook vroeger geregeld Kleine bonte spechten werden gezien. De populatie van dit gebied verdrievoudigde in iets meer dan 10 jaar (1992: 9 ter.). In bovengenoemde terreinen en in loofbossen elders in de streek wordt de maximum dichtheid van 4-5 paar per 100 hectare bereikt (Veldersbos, Gorp de Leij). De Kleine bonte specht neemt nog steeds toe. Midden jaren negentig doken meer en meer Kleine bonten op in aaneengesloten naaldbossen met slechts hier en daar een plukje loof. De soort neemt hier genoeg met lanen of groepjes verrotte berken temidden van grove-dennenbos.

Grote bonte specht

De Grote bonte specht is maar in een beperkt aantal gebieden integraal geteld. De dichtheden liggen rond 5-8 paar per 100 hectare in naaldbossen (Huis ter Heide, Loonse en Drunense Duinen). In gemengde- en landgoedbossen lopen dichtheden op tot 25-30/100 ha. Voorbeelden zijn het Reeshofbos bij Tilburg en Brokkenbroek (Sierdsema 1990, Ongenae 1990). De dichtheden in de beekbegeleidende bossen van Gorp de Leij en Nieuwkerk (10/100 ha) zijn om onduidelijke reden wat aan de lage kant (8,0-12,0/100 ha).

Boomleeuwerik (80-100 paar)

De meest naaldbossen in Midden-Brabant zijn het stadium voorbij waarin veel Boomleeuwerikhabitat aanwezig is. De soort is dan ook over het algemeen schaars. Het enige bosgebied waar eind jaren tachtig nog Boomleeuweriken te vinden waren was de Gorp & Rovert (1989/1990: 10 paar). In dit terrein komt nog echte commerciële bosbouw voor. Eens in de zoveel jaar gaat een perceel totaal tegen de vlakte. Zo ontstaat er steeds weer opnieuw geschikt broedbiotoop. De Boomleeuwerik is in dit gebied ook te vinden op de Roversche Heide. Hier is het Brabants Landschap vanaf eind jaren tachtig bezig met het omzetten van productiebos in heide. De Boomleeuwerik is van oudsher natuurlijk sterk vertegenwoordigd in heide- en stuifzandterreinen. De belangrijkste gebieden zijn de Loonse en Drunense Duinen (ca. 60 paar, Post 1993) en de Oirschotsche Heide (79 paar, van Diermen 1991). In beide terreinen is sprake van een toename ten opzichte van de jaren zeventig. Kampina bezit een bescheiden populatie (1989: 3-5 paar). Van de Rechte Heide is de Boomleeuwerik in de jaren tachtig verdwenen. Dankzij beheersmaatregelen wist hij zich hier in de jaren negentig opnieuw te vestigen.

Veldleeuwerik (45-50 paar)

De Veldleeuwerik is op het Brabantse zand hard op weg een zeldzaamheid te worden. In 1996 bleken in de regio Zuidoost-Brabant grote stukken cultuurland helemaal verlaten te zijn door de Veldleeuwerik. Midden jaren tachtig werden in dezelfde regio op veel plaatsen nog zeer behoorlijke dichtheden gevonden (bron: Provincie Noord-Brabant). Rondom Tilburg is de situatie al niet veel anders. Uit de spaarzame oude gegevens omtrent de situatie in cultuurland, blijkt ook hier een sterke afname. Zo verdween de soort uit de Mortelen (1977/79: 11-15 paar). De stand bij Huis ter Heide liep terug van 18-41 paar in 1972-76 (van Poppel 1977) tot 2 -5 paar in 1989/1990. Eind jaren tachtig wist de Veldleeuwerik zich nog redelijk te handhaven in de iets betere biotopen zoals beekdalen en jonge heideontginningen (Rielsche Heide, Moergestels Broek: 5-6/100 ha). De gemiddelde Middenbrabantse dichtheid in cultuurland lag in 1989/1990 op 1,8 per 100 hectare. Midden jaren 90 ligt deze dichtheid waarschijnlijk alweer lager. In de monitoringgebiedjes van de Provincie Noord-Brabant is in 1990-1993 namelijk een afname van 25% vastgesteld. De stand van zaken in natuurgebieden is wat rooskleuriger. Zo herstelde de populatie van de Drunense Duinen zich na een inzinking in de jaren zeventig, terwijl de stand op de Rechte Heide met "slechts" 30% terugliep. De aantallen op Middenbrabantse heidevelden zijn wat mager vergeleken met de Veluwe en Drenthe. Hier kunnen dichtheden oplopen tot maximaal 40-60 paar per honderd hectare (Kwint 1994, van den Brink et. al. 1996).

Boompieper

In naaldbosgebieden zoals Gorp & Rovert en Huis ter Heide liggen de dichtheden tussen de 6-10 paar per 100 hectare. In heide- en stuifzandterreinen lopen dichtheden op tot 12-16 paar per 100 hectare (Loonse en Drunense Duinen, Oirschotse- en Rechte Heide), tot maximaal 25 paar per 100 hectare op Kampina. Deze aantallen liggen ongeveer in dezelfde orde van grootte als in Drenthe (van den Brink et. al. 1996) en op de Veluwe (Lensink 1993). De spaarzame oude gegevens van halfopen agrarisch terrein wijze op achteruitgang ten opzichte van de jaren zeventig. Hiervan is sprake in de Brand (van Eck 1988), de Mortelen en het Merkse dal (Klemann & Wessels 1994).

Graspieper (65-70 paar)

In 1989/1990 zijn vooral de iets betere agrarische gebieden in Midden-Brabant geteld. De gemiddelde dichtheid die uit deze kartering voortvloeit (2,1/100 ha) is dan ook te rooskleurig en niet representatief voor de hele streek. In 1989/1990 werden plaatselijk nog redelijke dichtheden gevonden zoals in beekdalen (Riels Laag 2,8/100 ha, dal Spruitenstroompje 3,7/100 ha) en in broekgebieden en jonge heideontginningen (Moergestelsbroek 3,8-10,0/100 ha, Rielsche Heide 5,3/100 ha). Deze dichtheden zijn goed te noemen voor het Brabantse zand (Poelmans & van Diermen 1997). Buiten deze terreinen is de Graspieper over grote oppervlakte schaars of afwezig. In de loop van de jaren tachtig is een aantal terreinen verlaten. Voorbeelden zijn de Mortelen, cultuurland Huis ter Heide en de Zwaluwenbunders ten noorden van Tilburg. De afname in cultuurland is in

Brabant veel groter dan in bijvoorbeeld Drenthe (van de Brink et.al. 1996). De situatie in natuurterrein is gelukkig wat beter. In (vochtige) heidegebieden liggen de dichtheden tussen 5,1/100 ha op Kampina (sterke toename vanwege beheer) tot maximaal 10/100 ha op de Rechte Heide. De stand is hier gedurende de jaren tachtig licht teruggelopen (1982: 27 p., 1990: 21 p. Retel Helmrich ongepubl.). Zeer opmerkelijk is de vestiging van de Graspieper in de Drunense Duinen. Van 1977 tot 1990 zijn hier praktisch geen territoria vastgesteld. In 1991/1992 bleken hier opeens 5-7 broedpaartjes te zitten (Post 1993).

Gele kwikstaart

Wat voor de Graspieper geldt, gaat ook op voor de Gele kwikstaart. Vooral de wat betere agrarische gebieden zijn geteld. Dat zelfs in deze terreinen de gemiddelde dichtheid niet boven de 1 per 100 uitkomt zegt genoeg over de waarde van het Middenbrabants cultuurland voor deze soort. Deze is namelijk gering. In 1989/1990 kwamen zeer plaatselijk nog noemenswaardige dichtheden voor, zoals in het dal van het Spruitenstroopje (1,7/100 ha) en op de Rielse hei (2,7/100 ha.). Het Moergestels Broek komt duidelijk naar voren als het beste terrein in de regio. Hier werd de maximale dichtheid van 9 paar per 100 hectare bereikt. In de open gebieden tussen Tilburg en Dongen komen hier en daar nog wat gelekwikkenclusters voor.

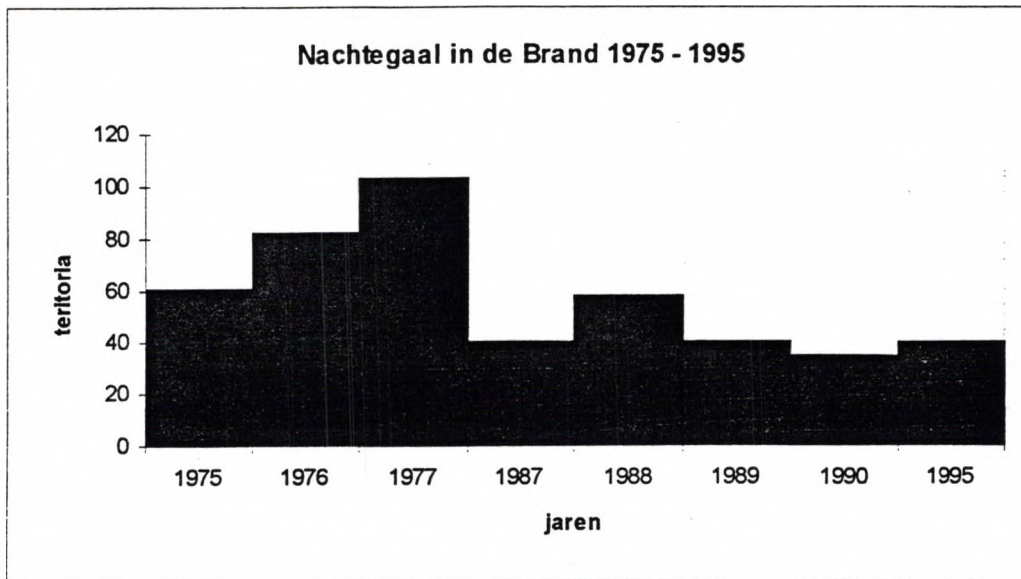
Nachtegaal (140-150 paar)

Lange tijd stonden de (vochtige) Brabantse bossen als absoluut nachtegaalbolwerk bekend. In de periode 1988-1992 werden zo'n 130 zangposten geregistreerd in het Middenbrabantse. De belangrijkste gebieden waren de Brand en Brokkenbroek. Hier zijn in 1988 65 Nachtegalen geteld (11,0/100 ha). Twee jaar later was de stand in de Brand geslonken tot zo'n 35-40 paar (1988: 54 p.). Of het iets met de droogte van dat jaar te maken heeft is niet duidelijk. De populatie was hier ten opzichte van de jaren zeventig al met 40% geslonken (van Eck 1988) De populatie van de Brand is na 1990 ongeveer stabiel gebleven (diagram 3).

In een aantal andere gebieden lijkt de afname ook in de jaren negentig door te zetten. Bijvoorbeeld in de Mortelen en Heerenbeek. In deze gebieden is ten opzichte van 1977-1979 sprake van een afname van resp. 50% en 60%. Ook uit andere delen van Oost-Brabant komen berichten van sterke achteruitgang (Provincie Noord-Brabant 1996). Oorzaken zijn gelegen in het ouder worden van het bos, verruiging van de bosbodem, verdroging en nivellering van het agrarisch gebied.

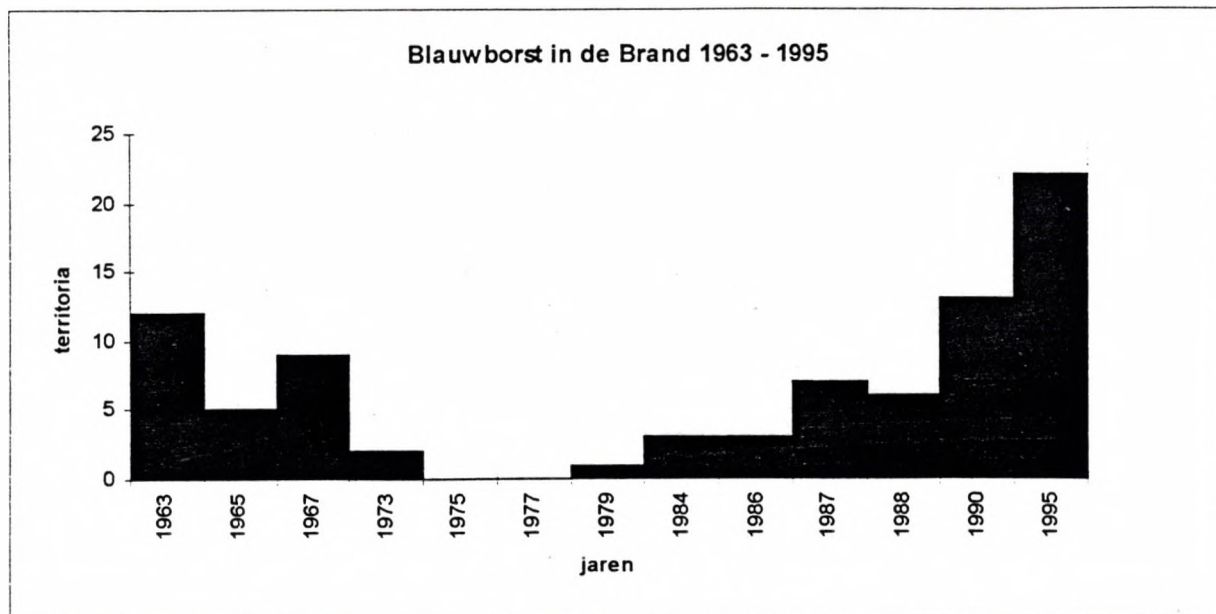
Diagram 3

Blauwborst (90-105 paar)

Begin jaren tachtig leken de vooruitzichten voor de Blauwborst in Midden- en Oost-Brabant niet al te best (Heynen 1982). Mede dankzij de uit zijn voegen barstende Biesboschpopulatie namen vanaf midden jaren tachtig in bijna alle moerasgebieden de aantallen fors toe. In een aantal gebieden werden zelfs de hoge aantallen uit de jaren zestig geëvenaard. Een mooi voorbeeld is de Brand. In 1963 was de Blauwborst hier met 12 paar sterk vertegenwoordigd, maar midden jaren zeventig waren er nog slechts 2. Waarna enkele jaren volgden waarin hij helemaal ontbrak. Vanaf de tweede helft jaren zeventig klom de Blauwborst langzaam uit een dal (van Eck 1988). Na 1986 gaat het dan snel bergopwaarts. In 1990 werden maar liefst 13 territoria vastgesteld (diagram 4). Vanaf die tijd werden in de Brand ook allerlei geïsoleerde stukjes moeras (vaak omringd door bos) gekoloniseerd. Na 1990 is de Blauwborst hier verder toegenomen tot zo'n 20-25 paar midden jaren negentig (F. Post).

Diagram 4

Interessant is de vestiging van de Blauwborst in 1990 bij de vennen van Huis ter Heide, waar hij na afwezigheid van 15 jaar weer opdook. Belangrijkste gebied is de vochtige hei op Kampina met aangrenzende beekdalen. Hier was de Blauwborst in de jaren zestig talrijk (32 p.), waarna ook in dit gebied een dip volgde in de jaren zeventig (1974/1976: 12-18 p.). Vanaf midden jaren tachtig neemt hij mede dankzij beheersmaatregelen sterk toe. In 1989 werd het maximum aantal geteld (64 p. van Diermen 1990). Vooral in de moerasvegetatie rondom het Winkelsven en in de zeggenmoerassen van het Logtse Veld lopen de dichtheden fors op (tot 25/100 ha.). In 1990 werd bij Winkelsven en in een deel van het Logtse Veld de telling van 1989 (extensiever) herhaald. Deze telling leverde 13-15 zangposten op (tegen 22 in 1989).

In de jaren zestig was er nog een ander belangrijk gebied, namelijk de moerasjes en beekdalbosjes langs de Leij ten zuidoosten van Tilburg (1963: 19 p., van Erve et.al. 1967). Hier zijn ondanks de opleving in de jaren tachtig geen Blauwborsten meer gehoord. Veel van deze bosjes zijn overigens verdwenen onder asfalt of werden ingelijfd door de stad Tilburg. De snippers die overbleven zijn verdroogd en vaak dichtgegroeid en daardoor niet meer geschikt voor de Blauwborst.

Gekraagde roodstaart (460-550 paar)

De middeloude grovedennenbossen op voormalige stuifzandbodem zijn in Midden-Brabant het meest in trek bij de Gekraagde roodstaart (max. 13,5/100 ha). Deze dichtheden vinden we vooral in de directe omgeving van het open stuifzandgedeelte van de Drunense Duinen. In de aaneengesloten dennenpercelen van dit gebied liggen de dichtheden tussen de 6-8 paar per 100 hectare. In de overige naaldbossen variëren de dichtheden van 3-4 paar per 100 hectare in bossen met relatief veel spar en lariks (Huis ter Heide, Gorp & Rovert), tot 6-7 paar per 100 hectare in overwegend grovedennenbos (Oisterwijkse Bossen). In beekbegeleidend bos schommelt de dichtheid van 4 tot maximaal 10 paar per 100 hectare (Gorp de Leye, Nieuwkerk). Zeer opmerkelijk is dat in goed ontwikkelde loofbossen op lemige bodem nagenoeg geen Gekraagde roodstaarten zitten. Zo zijn in de Brand, de Mortelen, Veldersbos en Heerenbeek (1300 ha) in de periode 1988/1992 slechts 3 territoria gevonden. Waarom is niet duidelijk. Bijna alle soorten holenbroeders doen het erg goed in deze bossen. Broedgelegenheid lijkt dus niet de meest beperkende factor. Of heeft de Gekraagde roodstaart doordat deze bossen zo geschikt zijn voor veel soorten, juist veel concurrentie van mezen, spreuwen etc. ? Misschien ook staat de lemige bodem deze soort niet aan. De dichtheden in de Middenbrabantse naaldbossen liggen gemiddeld lager dan in Drenthe (van den Brink et. al. 1996). Ze zijn vergelijkbaar met dichtheden op de Veluwe (Lensink 1993).

Roodborsttapuit (55-60 paar)

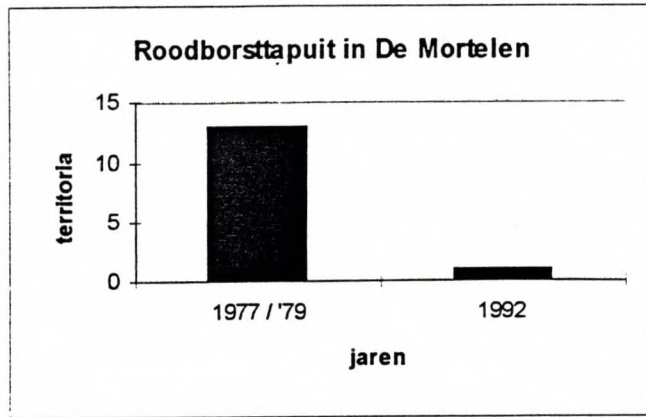
Het verhaal van de Roodborsttapuit is zo langzamerhand wel bekend. Gedurende de jaren tachtig liep het eens (zeer) roodborsttapuitrijke agrarisch gebied van Midden- en Oost-Brabant vrijwel leeg. In dezelfde periode namen de aantallen in natuurgebieden alsmaar toe. In 1989/1992 was deze soort nog slechts zeer plaatselijk in cultuurland te vinden. Meestal ging het om solitaire paartjes, zoals tussen Tilburg en Oisterwijk en bij de Reeshof. Op de voormalige Kerkeindsche Heide en in het Riels Laag was nog sprake van een populatie in agrarisch gebied (resp. 4 en 7 paar). In het agrarisch gebied tussen Tilburg en de Loonse en Drunense Duinen ontbrak de Roodborsttapuit tegen het eind van de jaren tachtig. Tot 1985 was deze omgeving nog goed voor vele broedpaartjes. Ook ten oosten van Tilburg zijn in cultuurland rake klappen gevallen. Zo resteerde van de populatie van de Mortelen (1977/1979: 13 paar) in 1992 nog 1 paar (diagram 5A).

De laatste jaren zijn er ook weer wat positieve berichten uit cultuurland. Plaatselijk trekken de aantallen weer wat aan als resultaat van extensieve agrarische bedrijfsvoering in bijvoorbeeld terreinen van Natuurmonumenten (Hengstven) en het Brabants Landschap (Riels Laag).

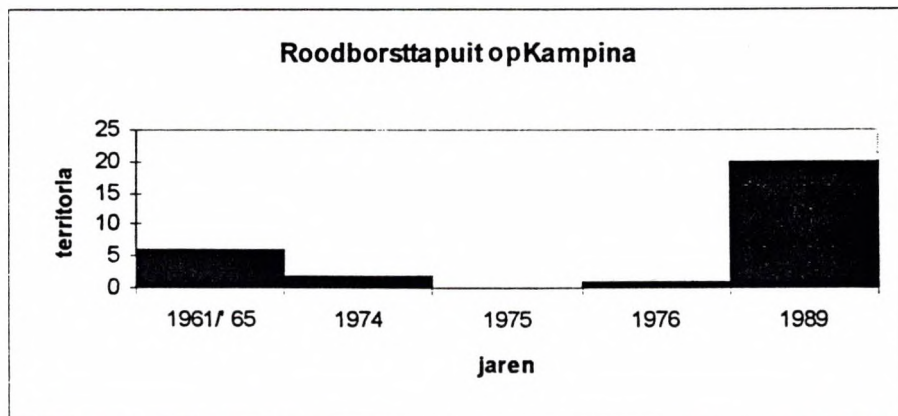
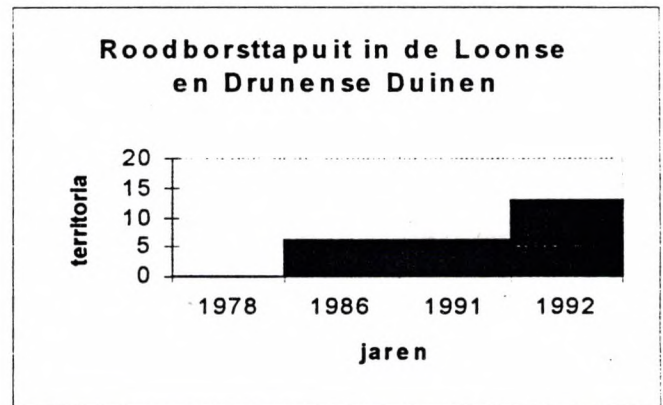
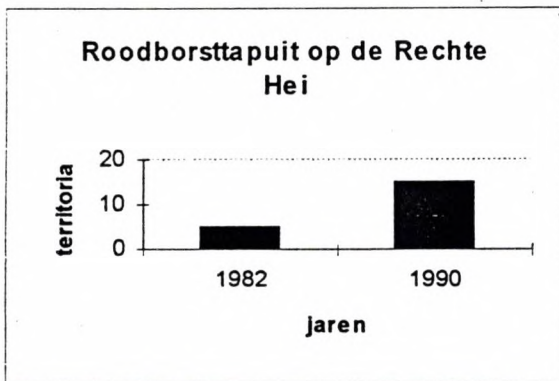
In heide- en stuifzandgebieden floreerde de Roodborsttapuit eind jaren tachtig (als nooit te voren ?). Zo verdrievoudigde de populatie van de Rechte Heide tussen 1982 en 1990 (diagram 5B). De toename op Kampina en in de Drunense Duinen was nog spectaculairder (diagram 5C & 5D). Op Kampina werden in 1989 20 paartjes geteld tegen 1 paar in 1976 (van Diermen 1990). In de Drunense Duinen ontbrak de Roodborsttapuit in de jaren zeventig. In 1986 zaten hier 6 paartjes. Zes jaar later was dit aantal ruim verdubbeld tot 13

paar (Post 1993). Verder kwam de soort alleen nog voor op de Roversche Heide. Hier is eind jaren tachtig veel naaldbos gekapt met als doel hei terug te krijgen. In 1990 kwamen hier 4 paar Roodborstapuiten tot broeden.

Diagram 5A

Diagram 5B, 5C & 5D

Tapuit

In tegenstelling tot in Zuidoost-Brabant is de Tapuit in Midden-Brabant altijd tamelijk schaars geweest. Zelfs in ogenschijnlijk ideale terreinen als de Drunense Duinen en Kampina wordt niet ieder jaar gebroed. Van de Rechte Heide is de Tapuit in de loop van de jaren tachtig verdwenen (1982: 3 p., Retel Helmrich ongepubl.). Na veel plagwerk, en recentelijk begrazing, zag de Tapuit kans zich weer in dit gebied te vestigen. De aantallen op de Oirschotsche Heide liepen terug van 2-4 paar in 1980 tot 1 paar in 1991 (van Poppel 1982, van Diermen 1991). Behalve recreatiedruk (Drunense Duinen) speelt waarschijnlijk de verregaande vergrassing de Tapuit parten.

Kramsvogel

Behalve bij Kampina zijn in 1989/1990 tegen de verwachting in nergens in de streek broedgevallen van de Kramsvogel aan het licht gekomen. In de Mortelen zijn tot laat in het voorjaar "verdachte" Kramsvogels gezien, maar tot broeden kwam het hier niet. In het op het oog zeer geschikte gebied de Brand werd pas in 1995 het eerste broedgeval vastgesteld. Eigenlijk heeft de Kramsvogel de omgeving van Tilburg nooit écht bereikt. Deze soort is in de Meierij blijven hangen. De Kramsvogel is na een veelbelovende vestiging in een aantal gebieden in Oost-Brabant in de jaren tachtig de laatste jaren weer op z'n retour. Dit wetende kan het dus waarschijnlijk nog wel even duren eer de Kramsvogel rondom Tilburg vaste grond onder de voet heeft.

Sprinkhaanzanger (15-20 paar)

De Sprinkhaanzanger is in 1989/1992 in een beperkt aantal gebieden vastgesteld. Eén van de terreinen waar hij jaarlijks zit is de Brand. Bij het grote rietveld waren in 1989/1990 steeds 1-2 zangposten aanwezig. Waarschijnlijk zijn in de Brand met name op kapvlaktes enkele territoria gemist. In de jaren negentig zaten Sprinkhaanzangers hier vooral op ruige kapvlaktes die ingeplant waren met populier (2-3 p., F. Post). De Beerzemoerassen bij Kampina waren in 1989 goed voor 4 territoria (van Diermen 1990). Vochtige hei lijkt in Midden-Brabant minder in trek dan bijvoorbeeld in Drenthe. De stand is in dit biotoop ook het hardst achteruitgegaan. Zo verdween de Sprinkhaanzanger in de loop van de jaren tachtig van de Rechte Heide en Kampina. Solitaire zangposten zijn gevonden bij het Leikeven, in de Mortelen en bij de Rosephoeve.

Kleine karekiet

Vooraf te vinden in beekdalmoerassen en verlandende vennen. Voorbeelden zijn vennen van Huis ter Heide (10-15 p.) de Brand (40-50 p.), dal Voorste Stroom (1988: 40-50 p., Braam 1990) en Kampina (1989: 140-170 p., van Diermen 1990). Daarbuiten zijn Kleine karekieten betrekkelijk schaars.

Grasmus

In 1987 tot 1990 zijn op 2600 hectare cultuurland 184 zangposten van de Grasmus vastgesteld (7/100 ha). Het agrarisch gebied ten noorden van Tilburg is tegenwoordig tamelijk steriel en dus arm aan Grasmussen. Alleen in de omgeving van natuurgebieden zoals Huis ter heide, de Brand en Brokkenbroek kunnen dichtheden tot 7-10 paar per 100 hectare oplopen. Grasmussen zitten hier veelal in bosranden en ruderaal stukjes. Ten zuidoosten van Tilburg treffen we een grotere oppervlakte geschikt terrein aan. In de omgeving van Hilvarenbeek variëren de dichtheden van 4-6/100 ha (heideontginningen en beekdalen) tot 10/100 ha (Moergestels Broek). Oude gegevens zijn uit een paar gebieden voorhanden en niet echt eenduidig. In de Brand en de Mortelen zijn door successie van het bos en cultuurtechnische maatregelen de aantallen met resp. 20% en 30% terug gelopen ten opzichte van de jaren zeventig. De stand in het Riels Laag nam door extensief beheer met 70% toe. De meest omvangrijke populatie is net buiten de streek te vinden in het dal van het Merkske. Hier is over een oppervlakte van ruim 700 hectare een dichtheid van 15/100 ha vastgesteld (Klemann & Wessels 1994). In heide- en stuifzand terrein komen we de Grasmus weinig (meer) tegen. Uit de Drunense Duinen is de soort verdwenen (1977/1978: 10 p.). Op Kampina is de Grasmus talrijk in gageelstruweel maar ontbreekt hij op de droge hei.

Fluiter (105-130 paar)

De Fluiter is typisch zo'n soort die het in Brabantse bossen tamelijk slecht doet. In veel gebieden is de Fluiter weliswaar toegenomen, maar de dichtheden halen het bij lange na niet bij die van de Veluwe of Drenthe. De gemiddelde Middenbrabantse dichtheid ligt rond de 1 per 100. Het meest omvangrijk is de populatie van de Oisterwijkse Bossen en Kampina (1989: 33 p, van Diermen 1990). In middeloude eiken-berkenpercelen in het Beerzedal worden hier de grootste aantallen gevonden. Ook elders in de regio blijken beekbegeleidende bossen in trek, zoals Gorp de Leij (3,4/100 ha). Gedurende de jaren tachtig zijn een aantal nieuwe gebieden bezet. Voorbeelden zijn de Mortelen en de bossen rondom de Rechte Heide. In aaneengesloten naaldbossen variëren de dichtheden van 0,2/100 ha (Loonse Duinen) tot 0,6-0,8/100 ha (Huis ter Heide, Gorp & Rovers). In loofbossen op lemige bodem is de Fluiter al helemaal uitgesproken schaars. Alleen in het Veldersbos en de Geelders (Vogel 1992) komen dichtheden van rond de 2/100 ha voor. In de Brand komen jaarlijks 2-4 paartjes voor, met sporadisch "uitschieters" naar 6 paar zoals in 1980 en 1984.

Vuurgoudhaan (90-100 paar)

De oppervlakte sparrenbos is in Noord-Brabant beduidend kleiner dan in Drenthe en op de Veluwe. Daardoor is het Vuurgoudhaantje in Brabant aanmerkelijk schaarser dan in het noorden. In terreinen die bijna uitsluitend uit grove-dennenbos bestaan ontbreekt de Vuurgoudhaan vrijwel geheel (bijv. de Loonse en Drunense Duinen).

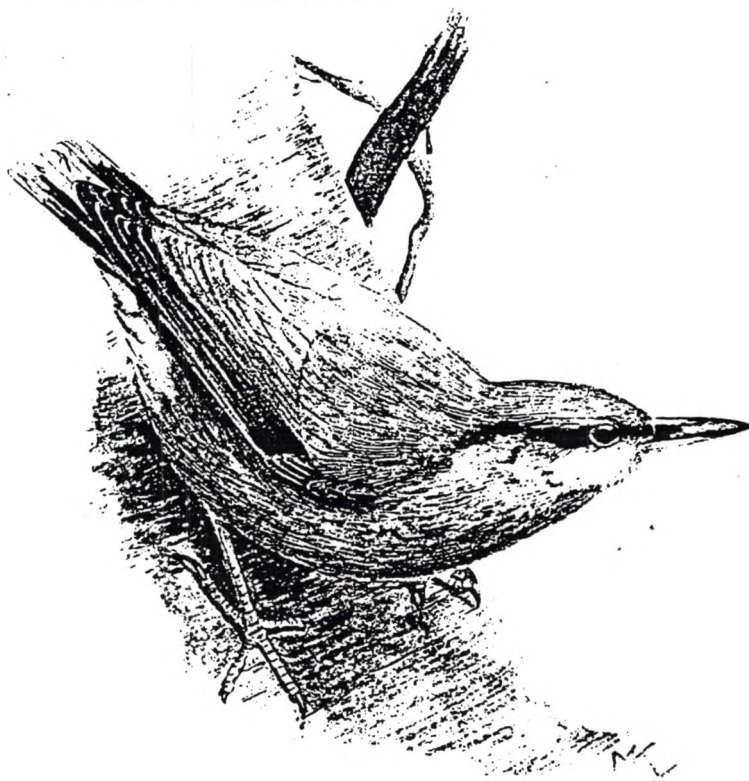
In bossen met relatief veel sparren (Gorp & Rovert, Huis ter Heide) liggen de dichtheden tussen de 0,8 en 2,0 paar per 100 ha.

In loofbossen op lemige bodem met bijmenging van spar is de Vuurgoudhaan in klein aantal aanwezig (de Brand, Veldersbos: 0,6/100 ha).

Bonte vliegenvanger

Tot voor kort was de Bonte vliegenvanger schaars in Noord-Brabant (Hilgers 1984). Vanaf midden jaren tachtig is de soort vrij sterk toegenomen. De aantallen waren eind jaren tachtig echter nog steeds aan de lage kant vergeleken met gebieden boven de rivieren. De laatste 15 jaar zijn een hoop nieuwe broedlokaties van de Bonte vliegenvanger gevonden, terwijl in reeds bezette gebieden de aantallen toenamen. Eén van de eerste gebieden waar de Bonte vliegenvanger zich vestigde was het bosgebied ten zuidwesten van Tilburg. De populatie groeide in dit gebied van 1 paar in 1976 naar 5 paar in 1982. In 1989 zaten hier al 10 paartjes. In de bebouwde kom van Vught (1974/79: 2-3 p., Hilgers 1984) zaten in 1989 zo'n 12-15 paartjes. De volgende gebieden werden in de jaren tachtig bezet: Gorp & Rovert (1989/1990: 4-6 p.), de Mortelen (1992: 3 p.) en de Brand (1988: 3 p.).

Solitaire broedpaartjes doken vanaf eind jaren tachtig op steeds meer plaatsen op. Hier volgen enkele lokaties: Nieuwkerk, bossen Loonse weg, de Hemeltjes, Land van Kleef en bossen Dongense weg. Dit zijn allemaal terreinen met veel nestkasten. Het broeden in natuurlijke holttes was tot 1989/1990 in Midden-Brabant een onbekend fenomeen. Wel werden in de Brand en in Brokkenbroek mannetjes gezien die nestholtes inspecteerden en in de buurt van die nestholte druk zongen. Of deze waarnemingen daadwerkelijk op broedgevallen betrekking hadden wordt betwijfeld.

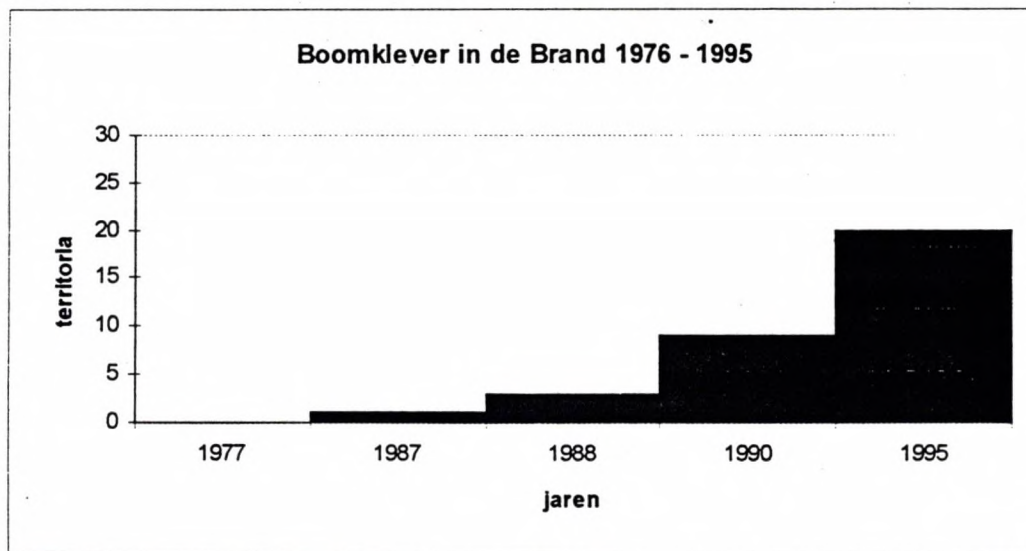
Kuifmees

Het Brabantse land is met een flinke oppervlakte dennenbos gezegend. De Kuifmees is er dan ook allerminst schaars. De dichtheden variëren van 7-10 paar per 100 ha in gemengde bossen (Nieuwkerk, Gorp de Leij), tot ruim 20 paar per 100 ha in middeloud grovedennenbos zoals bij Oisterwijk/Kampina (van Diermen 1990) en de bossen ten westen van Tilburg (Sierdsema 1990). De populatie van de Loonse en Drunense Duinen werd in 1986 op 230 paar geschat (9,2/100 ha, Voorn 1986). Dit is wat aan de lage kant voor een dergelijk gebied, hoewel deze bossen misschien wat minder geschikt zijn doordat er weinig bijmenging van berken is (broedgelegenheid). Misschien stond de populatie na een aantal strenge winters op een wat lager pitje. De schatting van 230 paar betekent overigens dat de populatie bijna verdubbelt is in minder dan 10 jaar tijd (Voorn 1986).

Boomklever

Aan de populatieontwikkeling van de Boomklever is in het boek "Vogels in Midden-Brabant" reeds veel aandacht geschonken (Post & Ongenae 1990), daarom volgt hier nog slechts een korte beschrijving. De dichtheden varieerden in 1989/1990 van 3,8-8,6 paar per 100 ha in beekbegeleidende bossen ten zuiden van Tilburg tot maximaal 12 paar per 100 ha rond Vught. De populatie van de Brand groeide het hardst (diagram 6). In de jaren zeventig ontbrak hij hier nog. In 1988 zaten hier 3 paartjes, twee jaar later waren dat er al 9. Midden jaren negentig broeden in de Brand minstens 20 paar.

Diagram 6

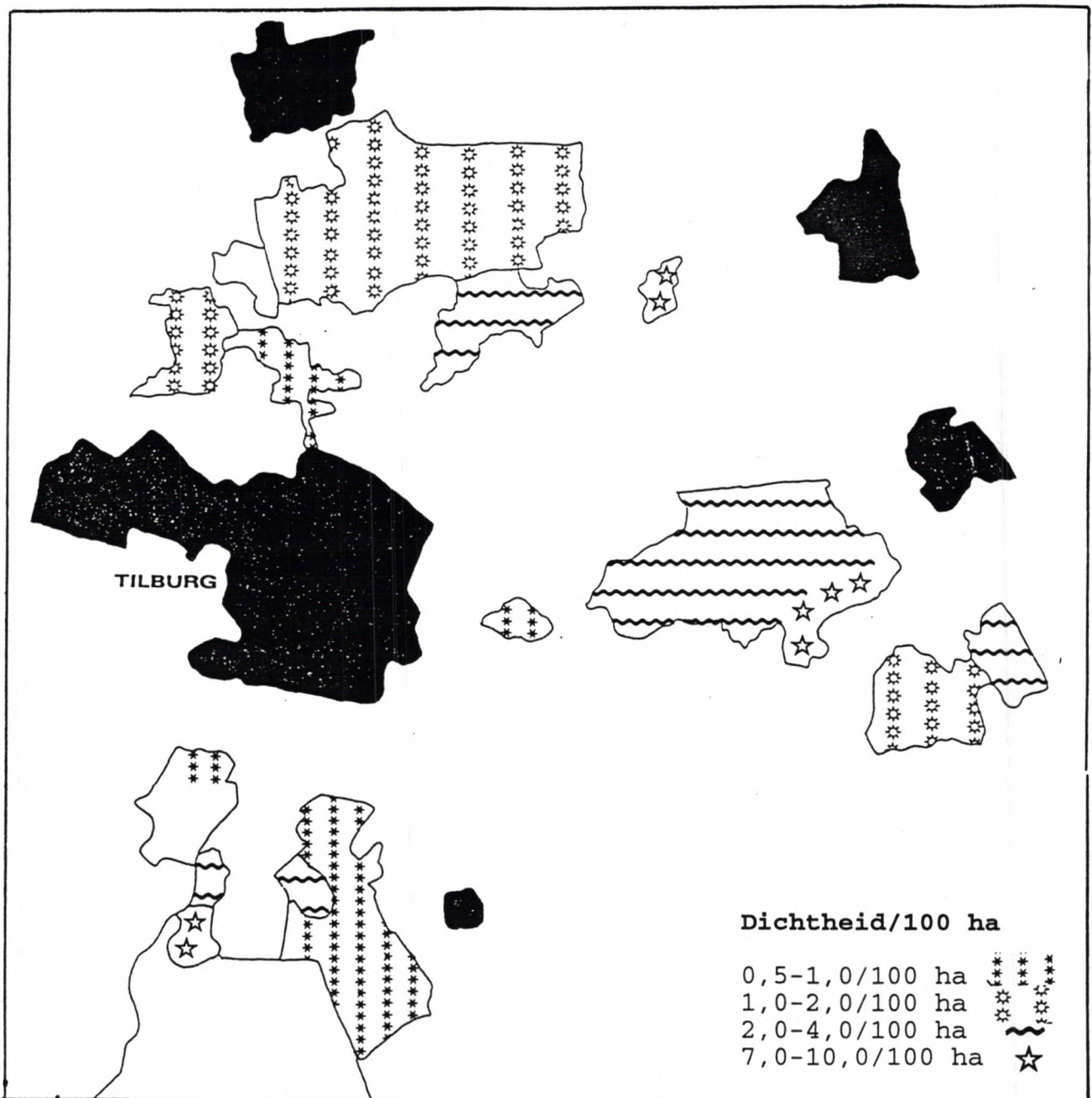
Ook elders bleek dat kort na kolonisatie de stand snel opliep. Zoals bij het kasteel van Loon op Zand. Dit park moest het jarenlang zonder Boomklevers doen. In 1990 verscheen hij hier dan eindelijk, een jaar later waren er zelfs al 3. Bij dit soort gevallen doemt de vraag op of de soort al niet langer aanwezig was, maar dat er door het ontbreken van soortgenoten (concurrenten) vrijwel geen territoriaal gedrag aan de dag werd gelegd (de zogenaamde "stillelen"). Langzaam maar zeker raken ook de geïsoleerd liggende stukjes loofhout in de Loonse en Drunense Duinen door Boomklevers bezet.

Wielewaal (280-315 paar)

In de periode 1986/1992 zijn in Midden-Brabant 197 zangposten van de Wielewaal geregistreerd. Absolute bolwerken waren de Oisterwijkse Bossen en (vooral) de bossen rond Kampina. Op 1200 hectare zijn hier in 1989 zo'n 103 Wielewalen geteld (7,3/100 ha, van Diermen 1990). De gemiddelde dichtheid in de overige bossen in de regio bedroeg 2,1/100 ha. Dit is weliswaar aanzienlijk lager dan rond Kampina, maar naar landelijke maatstaven nog steeds zeer hoog. In de vochtige eiken-populierenbossen is de Wielewaal van oudsher sterk vertegenwoordigd. Bijvoorbeeld in de Brand waar jaarlijks zo'n 15-20 zangposten geteld zijn. In dit gebied is de stand stabiel gebleven ten opzichte van de jaren zeventig. Gedurende de jaren negentig is de Wielewaal hier licht afgenomen.

Kaart 21: Dichtheid per 100 ha van de Wielewaal in Midden-Brabant

In de met de Brand enigszins vergelijkbare Mortelen bleek in 1992 de stand met ruim 50% terug gelopen te zijn ten opzichte van eind jaren zeventig. In beekbegeleidende bossen komen we dichtheden van rond de 3/100 ha tegen (Gorp de Leij, Nieuwkerk).

Ook in de meeste naaldbossen is de Wielewaal lang niet schaars. Zelfs voor de gortdroge Loonse en Drunense Duinen werd in 1986 de populatie op 45 paar geschat (Voorn 1986). In dit gebied komt over grote oppervlakte zeer weinig bijmenging van loofhout voor. Tien jaar eerder werd het bestand van dit gebied zelfs op 50-60 paar geraamt. In veel andere naaldbossen liggen de dichtheden overigens lager, zoals in Huis ter Heide (0,8/100 ha) en in de Gorp & Rovert (0,6/100 ha). De laatste jaren bestaat de indruk (er zijn weinig harde cijfers) dat het met name in droge bossen minder goed gaat met de Wielewaal.

Keep (5-8 paar)

In de Veluwe bossen worden regelmatig territoriale Kepen vastgesteld. In andere bosrijke provincies zijn Kepen dun gezaaid. Dit geldt ook voor Brabant. In de periode 1986/1990 zijn alleen in de Loonse en Drunense Duinen Kepen gevonden tijdens de broedtijd (3 ter. Voorn 1986). In de jaren zeventig heeft, getuige de broedvogelatlas, in de Gorp & Rovert een waarschijnlijk broedgeval plaatsgehad (Teixeira 1979). In de jaren tachtig is de Keep hier niet gesignaleerd gedurende het inventarisatie seizoen.

Sijs (6-10 paar)

In de jaren zeventig zijn in de Loonse en Drunense Duinen, bij Goirle en in de omgeving van Oisterwijk een aantal waarschijnlijke en tenminste één zeker broedgeval van de Sijs vastgesteld (Teixeira 1979). Verder blijkt uit gegevens van Natuurmonumenten dat in 1976 3 paar Sijzen in de Loonse en Drunense Duinen zaten. Ook in de jaren tachtig blijkt dit het enige terrein in Midden-Brabant waar met een zekere regelmaat Sijzen vertoeven tijdens de broedtijd, en af en toe ook broeden (1986: 3 paar waarvan één zeker broedgeval, Voorn 1986, 1993: 1 paar, Post 1993).

Kneu

In een aantal gebieden is de Kneu de laatste 15 jaar sterk afgenomen. Voorbeelden zijn de Brand en de Mortelen met een afname van respectievelijk 80% en 90%. Reden van achteruitgang in deze gebieden is ondermeer het ouder worden van het bos (dichtgroeien van kapvlaktes). Verder speelt de intensivering van de landbouw in het algemeen en het verwijderen van opgaande elementen en ruige hoekjes in het bijzonder de Kneu parten. In de betere gebieden lagen de dichtheden tussen de 4-7/100 ha, zoals in beekdalen en jonge heideontginningen (Riels Laag, Huis ter Heide). De maximum dichtheid van 9,0/100 ha werd vastgesteld in gebieden met relatief veel hooilanden (Moergestels Broek en het Zwart Blek). Op heidevelden is de Kneu nergens echt talrijk (1,6/100 ha). De Rechte Heide is nog het meest in trek (1990: 3,6/100 ha).

Barmsijs (5-6 paar)

De aanwezigheid van Barmsijzen tijdens de broedtijd is in Brabant een tamelijk nieuw fenomeen. In de jaren zeventig werden alleen op de Brabantse Wal in twee blokken waarschijnlijke broedgevallen vastgesteld (Teixeira 1979). Begin jaren tachtig zijn in Midden-Brabant in mei/juni verschillende waarnemingen gedaan (SOVON 1987). Of toen gebroed werd is niet bekend. In 1990 doken tamelijk onverwacht meerdere Barmsijzen op in de uitgestrekte bossen ten zuiden van Tilburg (Gorp & Rovert: 2 p., Rechte Heide: 1 p.). Opnieuw zijn er geen broedgevallen vastgesteld.

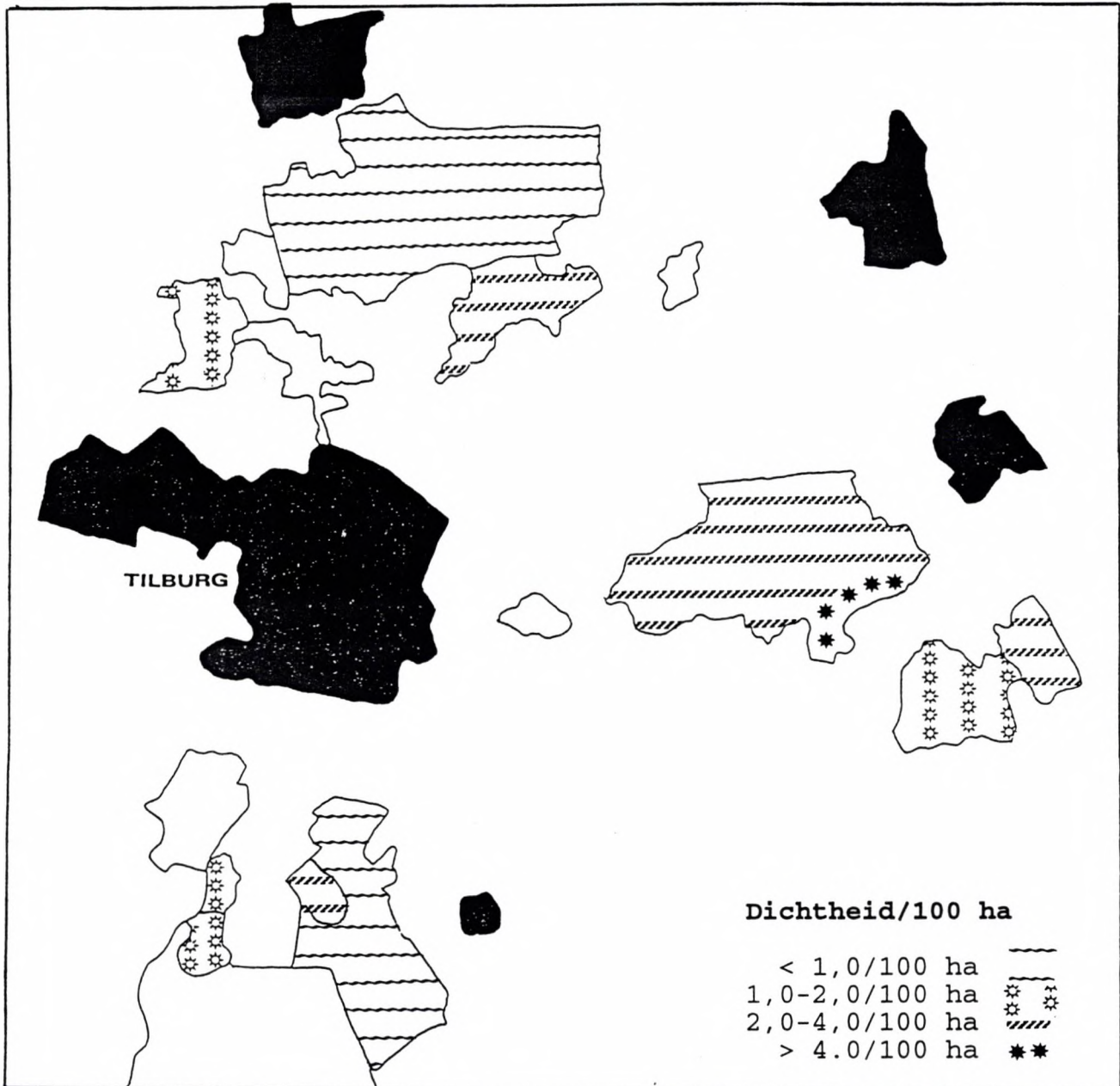
Kruisbek (25-30 paar)

In 1986, 1989 en 1990 zijn de meeste grote naaldbossen van de streek geïnventariseerd. Deze drie seizoenen zijn de boeken in gegaan als zeer magere kruisbekjaren. In die jaren zijn toch nog zo'n 10 paartjes vastgesteld. Hetgeen weer eens bevestigt dat de Kruisbek in Brabant lang niet zo schaars is dan men lange tijd veronderstelde. Huis ter Heide is het enige terrein wat direct na een invasie onderzocht is. Deze inventarisatie leverde prompt 4 paar op, waarvan 3 zekere broedgevallen. Hier is tot dusverre de hoogste dichtheid gevonden (0,8/100 ha). Dichtheden in andere naaldbossen ontlopen elkaar weinig (0,2-0,3/100 ha). Wat verder ten oosten van Tilburg werden na de invasie van 1990 in een aantal gebieden erg veel Kruisbekken vastgesteld, zoals in de bossen rondom de Oirschotse hei (27 p., van Diermen 1991) en in het Leenderbos (55 p., Bijlsma 1991).

Goudvink (140-165 paar)

Eén van mysteries van het Brabantse land is het kleine aantal Goudvinken, met name in naaldbosgebieden. Dit is des te meer raadselachtig wanneer men bedenkt dat de dichtheden in loofbossen en andere biotopen soms aardig op kunnen lopen (Kampina max. 8,0/100 ha). Nog geen 500 meter van deze goeie stek liggen honderden hectares naaldbos waar de Goudvink uiterst schaars is (1,0/100 ha, van Diermen 1990). Nog extremer is de situatie in de Loonse en Drunense Duinen. Hier werden op bijna 2000 hectare bos slechts 5 Goudvinken vastgesteld (Voorn 1986). Bovengenoemde gebieden bestaan hoofdzakelijk uit middeloud grove-dennenbos waarin de Goudvink zich minder thuis voelt. Maar in beide terreinen is opzich genoeg habitat waar de Goudvink zich wel thuis zou moeten voelen, jonge aanplant bijvoorbeeld.

Kaart 21: Dichtheid per 100 ha van de Goudvink in Midden-Brabant

In bossen met vrij veel douglas en fijnspar is de Goudvink broedvogel in klein aantal. Dichtheden variëren van 0,8/100 ha in Gorp & Rovert tot maximaal 2,0/100 ha in bepaalde delen van Huis ter Heide. In loof- en gemengd bos liggen de dichtheden dus (beduidend) hoger. Ze schommelen tussen de 1,5-2,9/100 ha in beekbegeleidende bossen ten zuiden van Tilburg tot maximaal 3-4/100 ha in bossen op lemige bodem (de Brand, Veldersbos & Heerenbeek). De gemiddelde dichtheid is zowel voor naald- als voor loofhout berekend. Ze bedraagt respectievelijk 0,5 en 2,6/100 ha. De aantallen van Kampina zijn hierbij niet meegenomen omdat de Goudvink hier ook veel in afwijkend biotoop broedt (moeras bijv.). Uit diverse richtingen komen berichten omtrent (vermeende) achteruitgang, zoals in en om Vught (med. Ruud van Dongen). De stand in de Loonse en Drunense Duinen is ten opzichte van de jaren zeventig gehalveerd (Voorn 1986).

Appelvink (40-50 paar)

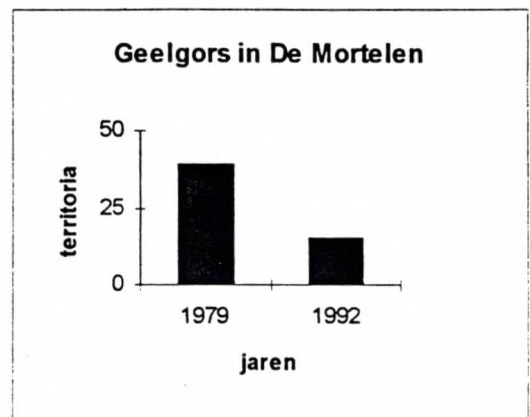
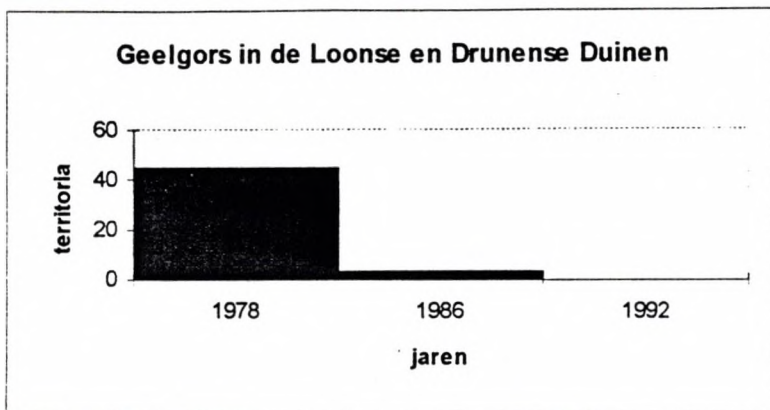
Tot midden jaren tachtig golden Appelvinken als een absolute curiositeit. Zo heel af en toe werd er eens één opgemerkt bij karteringen in de regio. Vanaf eind jaren tachtig werden dan eindelijk ook in Midden-Brabant met een zekere regelmaat Appelvinken "gespot". 5000 hectare bos leverde in 1989/1992 21 Appelvinken op (0,42/100 ha). Hiervan is de helft vastgesteld in loofbossen rond Kampina, hetgeen gedeeltelijk toe te schrijven is aan intensief onderzoek (van Diermen 1990). Veel bossen raakten pas eind jaren tachtig of begin jaren negentig bevolkt. Hier een klein overzicht: Plantloon (1989: 3 p.), Annanina's Rust (1989: 2 p.), Duiksehoef (1991: 2 p.) en de Mortelen (1992: 2 p.). Zelfs de prachtige eikenbossen van de Brand moesten tot 1993 wachten op de Appelvink. De omgeving van Vught was al langere tijd bekend als broedgebied. Tijdens speurtochten naar Boomklevers werden hier en passant 3-4 Appelvinken geteld. Uit deze hoek ontbreken exacte cijfers, vermoedelijk lag de dichtheid in 1989/90 in deze omgeving rond de 1-2/100 ha. Tot 1989/1990 werden eigenlijk alleen in de betere stuctuurrijke loofbossen Appelvinken waargenomen. In tuindorpen, stadsparken en gemengd bos zijn nauwelijks territoria vastgesteld. In dit soort habitat huizen boven de rivieren (en in Limburg) veel Appelvinken. De Appelvinkpopulatie van Midden-Brabant wordt voor 1989/1990 op zo'n 30-35 paar geschat. Het is op dit moment onduidelijk hoe deze populatie zich ontwikkeld heeft. In de Brand lijkt de Appelvink inmiddels vaste grond onder de voeten te hebben, uit andere bossen ontbreken gegevens. Uit onderzoek van de Provincie in 1995/1996 bleek dat de Appelvink in de bossen van Zuidoost-Brabant nog steeds erg schaars is.

Geelgors (40-50 paar)

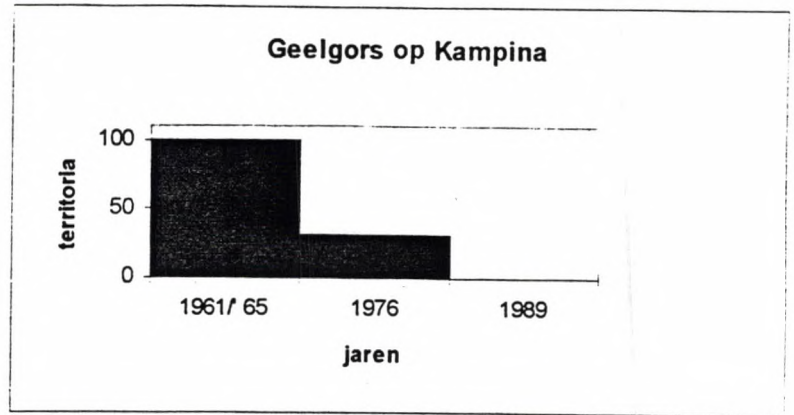
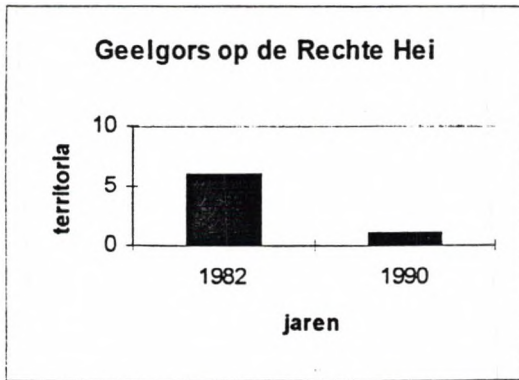
De dramatische achteruitgang van de Geelgors, met name in de periferie van het verspreidingsgebied, is nog steeds niet tot staan gekomen. Zo zijn de Loonse en Drunense Duinen (definitief?) verlaten. In 1978 was de Geelgors met zo'n 40-50 paar hier nog een algemene broedvogel. Eind jaren tachtig was het aantal reeds teruggelopen tot 2-4 paar. Begin jaren negentig is de Geelgors hier niet meer gehoord (diagram 6A). Ook de stand in één van de laatste "bolwerken" de Mortelen liep terug van 39 paar in 1979 tot 15-19 paar in 1990/1992 (diagram 6B). Ook van de Rechte Heide is de Geelgors zo goed als verdwenen (1982 nog 6 paar, diagram 6C).

Diagram 6A, 6B

De voortdurende achteruitgang in Midden-Brabant is des te opmerkelijk wanneer men bedenkt dat even buiten de regio de Geelgors over grote stukken een vrij algemene vogel is. Op de Oirschotsche Heide bijvoorbeeld (10 km ten oosten van Kampina) zijn in 1991 nog 66 Geelgorzen geteld, tegen 88 in 1980. Hetgeen een niet echt dramatische achteruitgang betekent (van Poppel 1982, van Diermen 1991). Nog iets meer naar het oosten, in de omgeving Helmond-Valkenswaard, bleek de Geelgors in 1996 op veel plaatsen nog aanwezig. De dichtheden lopen hier makkelijk op tot meer dan 10 paar per 100 hectare. In deze contreien is de laatste jaren eerder sprake van toe- dan afname (bron Provincie Noord-Brabant). Eén van de lichtpuntjes van de kartering in 1989/1990 was dat de populatie van Gorp & Rovert groter was dan verwacht (18 paar). Dit is het laatste natuurgebied in de omgeving van Tilburg waar de Geelgors stand heeft weten te houden.

Diagram 6D

Rietgors (240-250 paar)

In de meeste natuurgebieden is de Rietgors de laatste 15 jaar duidelijk afgenomen. De populaties van de Rechte Heide en Kampina zijn zelfs gehalveerd. Hetzelfde geldt voor de Brand, waar de Rietgors habitat is kwijt geraakt door verdroging (en daardoor) verbossing. Bij de vennen van Huis ter Heide liep de stand licht terug, vooral bij het Leikeven waar door begrazing de oppervlakte riet en ruigte is afgenomen. In cultuurland is de Rietgors schaars. Hij komt hier plaatselijk voor in beekdalen en broekgebieden.

5. Conclusie

Wat is nu eigenlijk het belangrijkste wat er uit de in dit verslag gepresenteerde gegevens naar voren komt ? In dit hoofdstuk worden kort nog wat feiten op een rijtje gezet. Per biotooptype volgt een korte beschrijving over hoe het met de meest typerende, en vooral eigenlijk meest kwetsbare, vertegenwoordigers gesteld is in Midden-Brabant.

5.1 Heide en stuifzand

Eén van de belangrijkste wapenfeiten in de heide- en stuifzandgebieden in Midden-Brabant is de spectaculaire toename van de Roodborsttapuit in de jaren tachtig. Korhoenders liepen daarentegen zoals bekend eind jaren tachtig op hun laatste benen en ook de Patrijs is nagenoeg van de hei verdwenen. Kwartels duiken met een zekere regelmaat op bij de Rechte Heide, zowel in goede als slechte Kwarteljaren.

Op Kampina en de Rechte Heide werden de gunstige resultaten van (vernattende) beheersmaatregelen duidelijk zichtbaar. Hier zijn Tureluur, Watersnip, Slobeend en Blauwborst onmiskenbaar toegenomen. Recreatie zorgt plaatselijk (vooral in de Drunense Duinen) voor problemen. Het nagenoeg ontbreken van de voor dit biotooptype zo kenmerkende Tapuit en het spaarzame voorkomen van de Nachtzwaluw in de duinen is stellig het gevolg van de hoge recreatiedruk (o.a. Post 1993). Ondanks deze recreatiedruk behoren de Loonse en Drunense Duinen tot één van de bolwerken van de Boomleeuwerik in Nederland (1992: ca. 60 paar). Ook de Boompieper, Gekraagde roodstaart en Groene specht zijn hier vergeleken met andere gebieden in Nederland goed vertegenwoordigd. Hetzelfde geldt voor de Oirschotsche Heide. Het kleine aantal Tapuiten dat in Midden-Brabant tot broeden komt wekt verbazing. Behalve voor de Drunense Duinen is de reden hiervan onduidelijk. Vergrassing is in Brabant een groter probleem dan boven de rivieren, desondanks lijkt er nog voldoende Tapuit-habitat beschikbaar. In Midden-Brabant zijn heidevelden het laatste refugium voor de Graspieper. Dit is praktisch het enige biotoop waar nog dichtheden van belang worden vastgesteld (10/100 ha). Klapstekers zijn in Midden-Brabant als broedvogel de laatste 25 jaar uitgesproken schaars. Begin jaren negentig werden in de Loonse en Drunense Duinen jaarlijks 1-2 territoria vastgesteld. In 1993 zou er volgens onbevestigde bron gebroed zijn (Post 1993).

5.2 Cultuurland

Met vogels van vochtig agrarisch gebied gaat het niet goed. Uit beekdalen en broekgebieden zijn Watersnip, Tureluur, Slobeend en Zomertaling nagenoeg verdwenen, terwijl Grutto, Gele kwikstaart en Graspieper zich slechts met moeite weten te handhaven. Hoopgevend is de ontwikkeling van het Riels Laag. Hier is door extensief beheer van het Brabants Landschap een rijke schakering van kruidenrijke hooilanden, ruige slootkanten en plaatselijk struweel ontstaan. Verder staat in het voorjaar het zuidelijk deel plaatselijk onder water. In dit dal zijn Roodborsttapuit en Grutto sterk toegenomen. Ook de aantalsontwikkeling van Patrijs, Kwartel, Slobeend, Zomertaling en Tureluur geeft een stijgende lijn te zien.

Verder gaat het er meer en meer naar uitzien dat het Riels Laag de plek wordt waar het Brabants Korhoen zijn laatste adem zal uitblazen. Terreinen waar eind jaren tachtig nog sprake was van een goed ontwikkelde weidevogelpopulatie (met grote aantallen Grutto's en soms ook Watersnippen) waren de voormalige Rielsche Heide, het Moergestels Broek, het dal van het Spruitenstroompje en (tot de ontginning in 1988) het Helvoirts Broek. Minder kritische soorten als Scholekster en, in mindere mate, Wulp gingen het overal duidelijk voor de wind, terwijl de dichtheden van de Kievit over grote oppervlakte zeer aanzienlijk zijn (15-30/100 ha).

Opmerkelijk is het talrijke voorkomen van de bedreigde Patrijs. Vooral in jonge heideontginningen bleken nog aardig wat Patrijzen te huizen (3-5/100 ha). Roodborsttapuit en Geelgors bleken eind jaren tachtig nog meer van hun toch al danig geslonken areaal in cultuurland te hebben prijs gegeven.

5.3 Moerassen en vennen

De Brabantse vennen zijn van groot belang voor een beperkt aantal soorten. Zo is de Dodaars-populatie (vooral rondom Oisterwijk) behoorlijk omvangrijk. Midden-Brabant blijkt zo'n 5-6% van de Nederlandse populatie te herbergen. Ook Wintertaling en Kuifeend zijn plaatselijk talrijk. In beekdalmoerassen bij Kampina en in de Brand bleken forse aantallen Blauwborsten te zitten, terwijl soorten als Bruine kiekendief en Sprinkhaanzager zich hier in klein aantal weten te handhaven. Geoorde futen werden vanaf eind jaren tachtig wat vaker buiten de van oudsher belangrijke broedgebieden in de Utrecht gesignaleerd. De Zwarte stern lijkt de Middenbrabantse vennen (voorgoed?) de rug te hebben toegekeerd.

5.4 Bossen

Uit de aantalsschatting voorin dit rapport blijkt wel waar de kracht van Midden-Brabant ligt, namelijk bij de (presentie van) bosvogels. De (productie) bossen hebben zich in de loop van deze eeuw zodanig ontwikkeld dat meer en meer soorten zich er in thuis voelden. Uit de schatting voor Midden-Brabant komen een paar zaken duidelijk naar voren; bijvoorbeeld de sterke presentie van Bosuil, Wespendif, Kleine bonte specht en Appelvink. De Middenbrabantse natuurgebieden beslaan zo'n 21% van de totale oppervlakte aan natuurterrein in Midden- en Oost-Brabant, maar van de hiervoor genoemde soorten broedt zo'n 30% van de totale populatie in Midden-Brabant. Reden hiervoor is dat het Middenbrabants bos gemiddeld wat ouder en structuurrijker is dan in veel stukken van bijvoorbeeld de Kempen en andere delen van Oost-Brabant. De bossen rondom Tilburg zijn zelfs beduidend rijker dan bossen in de Peelstreek.

De roofvogelpopulatie is nog steeds groeiende. Aantallen van Havik en Buizerd blijven echter nog steeds achter bij de rest van Nederland. Boomvalk en Wespendif lijken het juist iets beter te doen. Tegenover de soms spectaculaire ontwikkeling die soorten van oud opgaand bos hebben door gemaakt (Bosuil, Boomklever, Kleine bonte specht, Appelvink), staat een tamelijk sterke afname van vogels van jonge- en vochtige bossen (Tortel, Nachtegaal, Wielewaal). Zeer in het oog springend zijn de aantallen Bosuilen, Groene spechten en

Wielewalen in Midden-Brabant. Tegenwoordig ligt de gemiddelde Middenbrabantse dichtheid van de Bosuil (2,0/100 ha) zelfs boven die van de Zuidoost-Veluwe.

De negatieve berichten "ten spijt" is de Groene specht bijna overal in Midden-Brabant nog ijzersterk present (180-200 p.). Noord-Brabant komt ook uit de gegevens van dit rapport naar voren als dé groenespechtenprovincie. Vooral de aantallen in de Loonse en Drunense Duinen (50 p.) en Oisterwijk/Kampina (25 p.) zijn vermeldenswaard.

Het meest bijzondere van het Middenbrabants bos is toch wel het grote aantal Wielewalen. Vooral het algemene voorkomen in naaldbossen lijkt een vrijwel tot Brabant beperkt fenomeen te zijn. De inventarisatie van de Loonse en Drunense Duinen leverde in 1986 maar liefst 45 paartjes op (populatie Midden-Brabant: 280-315 p.). De kleine aantallen Goudvinken, vooral in naaldbos, wekken nog steeds verbazing.

6. Samenvatting

In 1989 en 1990 zijn door de auteur veel gebieden in de wijde omgeving van Tilburg op broedvogels onderzocht. De oppervlakte geïnventariseerd terrein bedraagt zo'n 10.000 hectare. De aandacht ging vooral uit naar schaarse soorten. 750 hectare natuurterrein is op voorkomen van alle soorten onderzocht. Zowel het veldwerk, als de verslaglegging vond op vrijwillige basis plaats. In dit rapport is getracht om een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van de stand van zaken van veel vogelsoorten in Midden-Brabant aan het eind van jaren tachtig en begin jaren negentig. Daarom worden behalve gegevens uit 1989/1990 ook resultaten van een aantal andere inventarisaties (uitgevoerd in de periode 1986/1992) in de streek behandeld.

In dit rapport is tevens een aantalsschatting opgenomen van de omvang van een aantal schaarse soorten in Middenbrabantse natuurgebieden in de periode 1986-1992. Uit deze schatting blijkt dat in Midden-Brabant soorten als Bosuil (140-150 paar), Groene specht (180-200 paar) en Wielewaal (280-315 paar) het erg goed doen. Hier staat tegenover dat dichtheden van bijvoorbeeld Havik (30-35 paar) en Appelvink (30-35 paar) nog steeds achterblijven bij andere bosrijke streken in Nederland. Ten opzichte van de rest van Noord-Brabant zijn deze aantallen overigens niet slecht te noemen. Hetzelfde geldt voor het aantal Kleine bonte spechten (115-125 paar) en Fluiters (105-130 paar). Het Middenbrabants bos heeft deze, en andere soorten van opgaand bos, meer te bieden dan bosgebieden in bijvoorbeeld de Kempen en de Peelstreek.

Uit de gegevens in dit rapport blijkt tevens dat soorten als Grutto, Watersnip en Geelgors het nog steeds zeer zwaar te verduren hebben in het Brabants cultuurland. Lichtpuntje is dat de Patrijs over grote oppervlakten nog steeds vrij algemeen is.

Dankwoord

Dank aan Cees de Vries van Natuurmonumenten voor het beschikbaar stellen van de gegevens van de Loonse en Drunense Duinen. Frans Post stond terzijde toen tijdens de afronding van dit rapport mijn harde schijf crashte. Ook Victor Retel Helmrich en Coen Wever hielpen met het computerwerk.

Arno Braam was zo vriendelijk om deze rapportage van begin tot eind op onvolkomenheden te screenen. Sebastiaan Terwal maakte tekeningen van een aantal Middenbrabantse natuurgebieden, Mark Koopmans verzorgde de diagrammen.

Verder dank aan de Provincie Noord-Brabant voor het samenstellen van een overzicht met dichtheidscijfers van schaarse soorten in het agrarisch gebied.

Marieke van Drimmelen, Coen Wever, Herman van Steenwijk, Marcel Kok en André van Eck zorgde voor een hoop gezelligheid tijdens de tochten die we samen door het Middenbrabantse land maakten.

Tot slot wil ik mijn ouders danken voor de goede zorgen gedurende de lentes van 1989 en 1990.

Literatuuroverzicht

Beintema A., Moedt O. & Ellinger D. 1995. Ecologische Atlas van de Nederlandse Weidevogels. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek en SOVON, Schuyt & Co.

van Berkel H. 1980. Inventarisatie van Leikeven en Plakkeven. Intern rapport Natuurmonumenten 1980.

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse roofvogels. Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland. Vogelbescherming, Schuyt en Co.

Bijlsma R.G. 1992. De broedvogels van het Leenderbos en omgeving in 1991. SOVON-rapport 92/01.

Braaksma S. 1981. Natuur en landschap in Goirle en de Hilver. Deel 3, De Vogels, SBB Tilburg.

Braam A. 1990. Landschap en broedvogels tussen Tilburg en Oisterwijk. In; Vogels in Midden-Brabant, V.W.G. Midden-Brabant Oisterwijk.

v.d Brink, van Dijk, van Os, & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Provincie Drenthe, W.A.D. en SOVON. Van Gorcum Assen.

Bult H. 1995. Interpretatiecriteria avifauna West-Brabant. Avifaunacommissie SWEV.

van Diermen J. 1990. Broedvogelinventarisatie Kampina & Oisterwijkse bossen en vennen 1989. Intern rapport Natuurmonumenten, 's Graveland.

van Diermen J. 1992. Broedvogelinventarisatie Oirschotse Heide in 1991. Rapport Oranjewoud.

van Dijk A.J. 1993. Handleiding SOVON broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.

van Dijk A.J. 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding B.M.P. project) SOVON, Beek-Ubbergen.

van Dijk A.J. & van Os 1982. Vogels van Drenthe. van Gorcum, Assen.

van Eck A. 1988. De Brand. Het Avifauna-rapport. Intern rapport SBB Tilburg.

van Erve F.J.H., Moller Pillot H.K.M., Wittgen A.B.L.M., Braaksma S., Knippenberg W.H.Th. & Langenhof V.F.M. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.

Gilissen N. 1990. Helvoirts broek, een uniek beekdal. In; Vogels in Midden-Brabant, V.W.G. Midden-Brabant, Oisterwijk.

Heynen T. 1982. De Blauwborst als broedvogel in Midden- en Oost-Brabant. De Roodborsttapuit Jg.2, nr.1, 1982.

Heynen T., Post F. & van der Winden J. 1986. Avifauna-onderzoek Midden- en Oost-Brabant, interim rapportage. P.P.D. van Noord-Brabant. 's-Hertogenbosch.

Hilgers L. 1984. Enkele gegevens over het voorkomen van de Bonte vliegenvanger in Noord-Brabant. In; Over vogels in het hart van Brabant. V.W.G. Midden-Brabant, Oisterwijk.

Klemann M.C.M. 1995. Broedvogels van Park Groeneveld en Boswachterij Lage Vuursche in 1995. SOVON-rapport 1995/07.

Klemann M.C.M. & Wessels H. 1994. Broedvogels van het Merkske in 1993. SOVON-rapport 1994/05.

Kuiper H. 1967. Verslag van de inventarisatie van de Loonse Plakken in '65 en '66. In; "Het Schrijverke", Biologische Groep Tilburg.

Kwint N.D. 1994. De betekenis van het Nationaal Park Veluwezoom voor vogels. SOVON-onderzoeksrapport 1994/02, Rapport V.W.G. Arnhem e.o., in opdracht van Natuurmonumenten.

Lensink R. 1993. Vogels in het hart van Gelderland. V.W.G. Arnhem e.o. Uitgave KNNV/SOVON.

Ongenaë J.P. 1992. Broedvogels van Huis ter Heide 1987. Vogelstudiegroep Tilburg en dienst R.N.V.- Provincie Noord-Brabant.

Ongenaë J.P. 1992. Broedvogels in het gebied Brokkenbroek en Zwijnsbergen. Vogelstudiegroep Tilburg en dienst R.N.V.- Provincie Noord-Brabant.

Ongenaë J.P. & Retel Helmrich V. 1996. Broedvogels van de Mortelen, Heerenbeek en Veldersbosch in de periode 1989 t/m 1992. Uitgebr. in eigen beheer.

Osieck E.R. & Hustings F. 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Vogelbescherming Zeist.

van Poppel A. 1977. Avifauna van de Loonse Plakken 1972/1976. Intern verslag Natuurmonumenten 1977.

van Poppel A. 1982. Avifauna van de Oirschotse Heide 1980. SBB-rapport, Tilburg 1982.

van Poppel A. 1983. Het voorkomen van de Dodaars als broedvogel in Noord-Brabant. In; De Roodborsttapuit Jg.2 nr. 1.

van Poppel A. 1984. Het voorkomen van Kuifeend en Tafeleend als broedvogel in de provincie Noord-Brabant, deel 1. In; De Roodborsttapuit Jg.3 nr. 1.

idem. deel 2. In; De Roodborsttapuit Jg.3 nr. 2.

van Poppel A. 1986. Het voorkomen van de Fuut als broedvogel in de provincie Noord-Brabant. In; De Roodborsttapuit Jg.5 nr. 2/3.

Post F. 1993. Broedvogelonderzoek Loonse en Drunense Duinen in 1992. Intern rapport Ecologische Kring Tilburg.

Post F. 1990. De stilte rondom de Geelgors. In; Vogels in Midden-Brabant. V.W.G. Midden-Brabant, Oisterwijk.

Post F. & Ongenaë J.P. 1990. Over de Boomklever en andere zware jongens. In; Vogels in Midden-Brabant. V.W.G. Midden-Brabant, Oisterwijk.

Retel Helmrich V. 1982. Broedvogels van de Mortelen 1977-78-79. V.W.G. Midden-Brabant, Oisterwijk.

Retel Helmrich V. 1982. Broedvogelinventarisatie Rechte Heide 1982 (ongepubl.).

Sierdsema H. 1990. Het Reeshofbos: 10 jaar vogelonderzoek. In; Vogels in Midden-Brabant. V.W.G. Midden-Brabant, Oisterwijk.

SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels.

Teixeira R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten.

Vogel R.L. 1992. De broedvogels van Boswachterij Dorst in 1991. SOVON-rapport 92/10.

Vogel R.L. 1993. Broedvogels van de Geelders in 1992. SOVON-rapport 93/06.

Voorn P. 1986. Broedvogelinventarisatie Loonse en Drunense Duinen in 1986 (ongepubl.).